T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA) ANABİLİM DALI

BİSMİL-BATMAN ARASI (DİCLE HAVZASI) PALEOLİTİK DÖNEM BULUNTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayla ÖZEL

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA) ANABİLİM DALI

BİSMİL-BATMAN ARASI (DİCLE HAVZASI) PALEOLİTİK DÖNEM BULUNTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayla ÖZEL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA) ANABİLİM DALI

BİSMİL-BATMAN ARASI (DİCLE HAVZASI) PALEOLİTİK DÖNEM BULUNTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
……	……..
……	……..
……	……..
……	……..
……	……..
……	……..

Tez Sınavı Tarihi ……

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... İ

ÖNSÖZ ..... İİİ

1. GİRİŞ 1

1.1 AMAÇ 2
1.2 MATERYEL VE YÖNTEM 2

2. ALT PALEOLİTİK HAKKINDA GENEL BİLGİLER 13

2.1 CHELLEEN-ABBEVILLIEN 17
2.2 CLACTONIEN 19
2.3 ACHEULEEN 19
2.4 MICOQUIEN 24
2.5 LEVALLOISIEN 24

3. ÇEKİRDEK, KENAR KAZIYICI VE İKİ YÜZEYLİ ALETLERİN TANIMLARI, BUNLARIN KULLANIM ALANLARI VE ALT TİPLERİ 27

3.1 ÇEKİRDEK 27
3.1.1 Hazırlanmamış Çekirdekler 27
3.1.2 Hazırlanmış Çekirdekler 28
3.2 KENAR KAZIYICI 29
3.3 İKİ YÜZEYLİ ALET 32

4. ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI 36

4.1 BÖLGEDEKİ ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ 36
4.2 ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI 41
4.3 2001 YILI ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI 43

5. BULUNTULARIN MEVKİİLERE GÖRE DAĞILIMLARI VE ORANLARI 49

6. VERİLERİN İSTATİSTİKSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 68
6.1 İKİ YÜZEYLİ ALETLERİN İSTATİSTİKLERİ 68
6.2 ALET VE TAŞIMALIKLARIN İSTATİSTİKLERİ..... 81
6.3 ÇEKİRDEKLERİN İSTATİSTİKLERİ 91
6.3.1 Levallois Çekirdeklerin İstatistikleri 98
SONUÇ……105
ÖZET
ABSTRACT
KAYNAKÇA KISALTMALAR
KAYNAKÇA
HARİTALAR
LEVHALAR
ÇİZİMLER
RESİMLER
ANALİZ FİŞLERİ

ÖNSÖZ

Bu çalışma, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün yüksek lisans programları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Batman-Bismil arasında (Dicle Havzası çevresinde) 2001 yılında yapılan yüzey araştırmalarından ele geçen karışık buluntu toplulukları, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır ve bu buluntu toplulukları ilk kez bu tezle incelenmiştir.

Bölgede, Paleolitik dönem insanlarının kullandıkları hammaddeler doğrultusunda nasıl bir kültürel evrim geçirdikleri ve bu kültürel devinimin hangi aşamasında oldukları, birbirleriyle olan etkileşimleri doğrultusunda da hangi tip aletleri nasıl bir teknikle ürettikleri incelenmiştir.

Bana çalışmalarım esnasında değerli bilgilerini sunan Sayın Hocam Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA'ya, araştırmalarım süresince bana çeşitli kaynaklar sağlayarak beni yönlendiren tez danışmanım Sayın Hocam Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN'a, laboratuvar çalışmalarımda yardımlarını esirgemeyen ve desteklerini eksik etmeyen Öğr. Gör. Dr. Kadriye ÖZÇELİK'e ve Uzman Dr. M. Beray KÖSEM'e, fotoğraf çekimlerinde ve çalışmalarımda emeği geçen arkadaşım H. Emre YÜKSEL' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayla ÖZEL

1. GİRİŞ

Türkiye'de prehistorik kazı ve araştırmalara bakıldığında Dicle Havzası'nın Paleolitik dönem buluntuları bakımından yeterince araştırılmamış olduğu ve bu nedenle bu alana ait daha önceki Paleolitik döneme yönelik araştırmaların yetersiz kaldığı dikkati çekmektedir.

ODTÜ TAÇDAM Projesi kapsamında yürütülen ve tezimizin konusunu oluşturan yontmataş aletlerin toplandığı "Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları" 02.07.2001–29.07.2001 tarihleri arasında Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN ve Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL tarafından gerçekleştirilmiştir[1].

Fırat Nehri üzerinde ilk önce Keban Barajı Projesi ile başlayan ve daha sonra Karakaya ve Atatürk Barajı Projeleriyle devam eden yüzey araştırmaları, Fırat Havzasının Paleolitik Çağ açısından yoğun bir yerleşime sahip olduğunun kanıtlarını ortaya koymuştu[2]. En son olarak Karkamış Barajı'nın yapımı sebebiyle 1998, 1999 ve 2000 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla, Fırat havzasının Paleolitik dönem buluntuları açısından zenginliği bir kez daha gözler önüne serilmiştir[3]. Buna karşın, Fırat Havzası kadar yoğun araştırılamayan ve Paleolitik Çağı hakkında fazla bilgi bulunmayan Dicle Havzası, Anadolu Paleolitiği açısından bir boşluk oluşturmuştur. 2001 yılından itibaren bu bölgede gerçekleştirilmiş olan araştırmalar; yapılmış olan ilk sistemli araştırmalar olup, sözkonusu buluntular ise ilk kez bu tezle birlikte incelenmiştir. İncelemelerimizin neticesinde, bu alanın Paleolitik bakımdan verimli olabileceğinin ilk sinyalleri alınmış oldu. Aynı zamanda, araştırma alanının yakın çevresi ve Anadolu' nun Paleolitik döneme ait bulguları ile karşılaştırma yapma olanağına sahip olunmuştur. Bu amaca yönelik olarak, tezde incelenecek olan malzemeler, bize bu bölgenin Paleolitik dönem yerleşimleri, alet yapım gelenekleri ve özellikleri, bunların hangi Paleolitik evrelere tekabül ettiği, hammaddeleri, bölgenin çevresiyle olan ilişkisi hakkında önemli bilgiler sunacak ve Batman-Bismil bölgesi ile

[1] Taşkıran ve Kartal, 2004: 695 vd.
[2] Bkz.Kökten, 1971; Kökten, 1974; Kökten, 1976; ayrıca bkz. Özdoğan, 1977; Yalçınkaya ve diğ., 1987.
[3] Bkz. Taşkıran, 2002a, Taşkıran, 2002b; ayrıca bkz. Taşkıran ve Kartal,1999; Taşkıran ve Kartal, 2001.

Dicle Havzası'nın Paleolitik dönem potansiyelini ortaya koyacaktır. Her ne kadar tezimizin adı "Bismil-Batman Arası (Dicle Havzası) Paleolitik Dönem Buluntuları" olarak bildirilmişse de söz konusu buluntuların Paleolitik Dönem buluntuları olarak değil de Paleolitik Çağ buluntuları olarak (tez projesi süresi içerisinde değişiklik yapılamadığından) kabul edilmesi yerinde olur.

1.1 AMAÇ

Dicle Havzası'nda Paleolitik döneme ait buluntuların varlığından ilk olarak bahseden araştırmacı Guillermo Algaze'dir. 1989 yılında yapılan Dicle Havzası'ndaki yüzey araştırmalarında Paleolitik döneme işaret eden bazı mağara ve açıkhava sit alanları tespit edilmiştir[4]. 2001 yılında yine yapılan araştırmalar daha sistematik bir biçimde gerçekleştirilmiş ve söz konusu olan bu alanda 19 buluntu yeri saptanmıştır. Bunlardan 11 tanesi Bismil-Batman arasında, diğer 8'i ise Raman Dağı'nda saptanmıştır[5]. Bismil-Batman arasındaki 11 buluntu yerine ait malzemenin tekno-tipolojik incelemeleri ve hammaddeleri değerlendirilmiş, ayrıca bu karışık olan birden fazla teknik ve tipteki buluntulara dayanarak bu bölgenin Paleolitik açıdan ne kadar verimli olduğunun anlaşılması ve bölgeyle ilgili ilk paleolitik verilerin sunulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla kesin sınırlar vermekten kaçınılmıştır.

1.2 MATERYEL VE YÖNTEM

Çalışmamızın kapsamı içinde, A. Ü. Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı laboratuarında incelenen malzeme, tipolojik bakımdan oldukça karışık olduğundan bir bütün olarak incelenmesi gerekmişti. Bu nedenle 4 adet analiz fişi oluşturduk ve analizlerini yaptığımız bütün parçaları bu fişlere işledik. Bu analiz fişlerini;

- İki yüzeyli alet
- Alet ve taşımalık
- Çekirdek
- Levallois çekirdek analiz fişi başlıkları altında topladık.

[4] Algaze, 1994: 177 vd.
[5] Taşkıran ve Kartal, 2003; Taşkıranve Kartal, 2004.

Oluşturduğumuz bu analiz fişlerindeki kriterlerin ve özelliklerin neler olduğunu, ilk önce bütün analiz fişlerinde ortak olan bölümleriyle ele alalım:

ANALİZ NO: İlk olarak her bir parça için bir analiz numarası verilmiştir. Bu, numara 1'den başlayarak ard arda malzemenin miktarı kadarınca analiz fişlerine yazılmıştır. Bu numaralar bütün analiz fişlerinde birbirini takip etmektedir ve son analiz fişinde toplamda ne kadar buluntunun incelendiği hesaplanabilmektedir.

DÖNEM: Bütün malzemenin ait olduğu çağ ile ilgili kolona önce Alt Paleolitik yazılmıştır, daha sonra da hangi endüstri grubu içinde olduğu az-çok kesinlik kazandıktan sonra belirtilmiştir (Örn; Clactonian, Acheuléen gibi)

BULUNTU YERİ: İncelenmiş olan malzeme topluluğunun hangi Paleolitik istasyon ya da buluntu yerinden getirildiği belirtilmiştir (Örn; Abir Tepe, Yukarı Zirk vb. gibi)

ENVANTER NO: Bütün buluntuların üzerlerinde kayıtlı olan envanter numaraları vardır. Bunlar olduğu gibi analiz fişlerine aktarılmıştır (Örn; S60/65-26. S60; Bismil İlçesi ile Batman Çayı arası, 65; Beyaztoprak Tepe Çevresi ve 26. aleti gibi). Bütün parçaların üzerinde envanter numaraları saptandığı için yeri belli olmayan herhangi bir parça yoktur.

HAMMADDE: Bu kısma malzemenin üretildiği hammaddenin cinsi kaydedilmiştir.

RENK: Burada, parçanın rengi makroskobik olarak saptanmıştır.

ÇİZİM: Bütün malzemelerdeki ortak kriterlerden bir tanesi de çizimdir. Dikkati çeken veya önem arz eden paraların çizimi yapılmış ve bu kısma işaretlenmiştir.

AÇIKLAMALAR: Analiz fişinde belirtilmeyen farklı özelliklerin saptanması halinde, bunlar da parça ile ilgili açıklamalar hanesinde belirtilmiştir.

Yukarıdaki özelliklerin dışındaki diğer kriterler ise analiz fişlerinde birbirinden farklı olarak işlenmiştir. Bu kriterler ise şunlardır:

KABUK: Kabuk, kaya bloklarını örten ve bozulmuş olan yüzeydir. Bazı parçalar çıkarıldığı hammaddenin kabuğunu taşırlar. Bu durum özellikle yapılabileceği gibi (elde tutmayı kolaylaştırmak amacıyla) yongalama tekniğinin özensiz yapılmasından da kaynaklanmaktadır. Kabuk oranları ve yerleri analiz fişlerinde farklılık göstermektedir. Parçada arz ettiği öneme göre vurgulanmıştır. İki yüzeyli aletlerin analiz fişlerinde yontma tekniğinin özelliklerinin saptanabilmesi amacıyla bu kalıntılara dikkat edilmiştir:

- Ön yüz ve Arka yüzde
- Alt bölümde
- Orta bölümde
- Üst bölümde

Bundan sonra orantıları saptanmıştır:

- Kalıntı halinde
- Yüzeyin yarısından büyük (Yüzey> 1/2)
- Yüzeyin yarısına eşit (Yüzey= ½)
- Yüzeyin yarısından küçük (Yüzey< ½)

Levallois çekirdek, çekirdek ile alet ve taşımalık analiz fişlerinde ise;

- Var
- Yok
- Kabuk> ½
- Kabuk= ½
- Kabuk< ½

ölçütleri saptanmıştır.

PATİNA: Taşın doğal nedenlerle, özellikle de güneş altında kalıp su ve renk maddesini yitirmesi sonucunda bünyesinin bozulmasıdır. Türkçe karşılığı “Kaplağ”

dır. Yine her analiz fişinde gerektirdiği öneme göre rengi ya da oranı belirtilmiştir. İki yüzeyli aletlerde;

- Var
- Yok
- Patina rengi

Levallois çekirdek analiz fişlerinde;

- Var
- Yok
- Patina> ½
- Patina= ½
- Patina< ½

Çekirdek ile alet ve taşımalık analiz fişlerinde ise

- Var
- Yok

kriterleri alınmıştır.

HAM YÜZ: Ham yüz kabukla örtülmemiş hammaddenin doğal yüzeyi olup sadece Levallois çekirdek analiz fişlerinde bir kriter olarak ele alınmıştır;

- Var
- Yok
- Ham yüz>1/2
- Ham yüz= ½
- Ham yüz< ½

olarak incelenmiştir.

ÖLÇÜMLER: İki yüzeyli alet analiz fişlerinde aletin; uzunluk, genişlik, kalınlık, dip kalınlığı, iki yüzeylinin dibi ile en büyük genişliği arasındaki uzaklık (a), iki yüzeylinin ortasındaki genişliği (n), iki yüzeylinin ¾' ündeki genişliği (o), uzunluk/ 2, uzunluk/ a, n/ genişlik ve ağırlık kriterleri alınmıştır. Bu kriterlerde F. Bordes'un iki yüzeyli aletler için geliştirdiği ölçüm çalışmaları ile kullandığı bazı orantılar esas alınmıştır[6]. L/ a orantısı, iki yüzeyli aletlerin uzunluğuna göre en büyük

[6] Bordes, 1961: 51-55

genişliğini ve aletin dibinin çevresini vermektedir. n/ m orantısı, iki yüzeylilerin kenarlarının yuvarlaklığını belirtir.

Levallois çekirdek, çekirdek ile alet ve taşımalık analiz fişlerinde ise ortak olarak hepsinde parçanın uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık kriterleri alınmıştır.

Bütün parçalarda ağırlık kriteri gram cinsinden; uzunluk, genişlik ve kalınlık kriterleri de mm cinsinden değerlendirilmiştir.

DÜZELTİ: Rötuş olarak ifade edilir.Bu, aleti biçimlendirmek ya da inceltmek için yapılan ikincil bir yontma işlemidir. Düzelti, kullanım esnasında da oluşmuş olabilir. Düzelti ile aleti işleme teknikleri arasında önemli bir bağ vardır. İki yüzeyli aletlerin analiz fişlerinde;

- Var
- Yok

kriterleri ile düzeltinin yeri

- Ön yüz ve Arka yüz
- Alt bölüm
- Orta bölüm
- Üst bölüm

kriterleri dikkate alınmıştır. Levallois çekirdek ve çekirdek analiz fişlerinde ise;

- Var
- Yok

kriterleri incelenmiştir. Alet ve taşımalık analiz fişinde bu kriter kullanılmamıştır.

NEGATİF SAYISI: Negatif sayıları, parçadan alınmış olan yonga negatif izlerinin miktarını belirlemek amacıyla dikkate alınmıştı. İki yüzeyli aletlerde yontulma esnasında ön ve arka yüzden çıkarılmış yongaların negatif izlerinin miktarı bize biçimsel tipolojisi hakkında bilgi vermektedir. Bu izler sayılarak belirlenmiştir. İki yüzeyli alet analiz fişlerinde;

- Ön yüz
- Arka yüz

negatif sayısı kriterleri incelenmiştir. Çekirdek analiz fişlerinde;

- Alınan negatif ürün sayısı

Levallois çekirdek analiz fişlerinde ise

- Hazırlayıcı yonga negatif iz sayısı

başlıkları altında incelenmiştir. Alet ve taşımalık analiz fişlerinde bu kriter dikkate alınmamıştır.

PARÇANIN DURUMU: İki yüzeyli aletlerde bu;

- Tam
- Yarım
- Uçtan kırık
- Dipten kırık
- Kenardan kırık
- Sağ kenardan
- Sol kenardan

olarak incelenirken çekirdek ve Levallois çekirdeklerde;

- Tam
- Kırık

olarak incelenmiştir. Alet ve taşımalık analiz fişinde bu kritere bakılmamıştır.

ALET ÖZELLİĞİ: İki yüzeyli aletlerde bu kısım;

- Tip
- Ana Tip
- Alt Tip
- Çeşit

başlıkları altında incelenmiştir. Bu yöntemle iki yüzeyli aletin tipolojik tanımlaması yapılmıştır.

Levallois çekirdek ile çekirdek analiz fişlerinde;

- Alet özelliği var
- Alet özelliği yok

olarak incelenirken alet ve taşımalık analiz fişinde;

- Alet özelliği var

- Alet özelliği yok
- Alet Tipi
- Alt Tipi olarak incelenmiştir.

Bütün bu kriterlerin haricinde analiz fişlerinde birbirinden farklı olarak incelenen birtakım kriterler de vardır. Bunlardan sadece iki yüzeyli aletler için incelenenler ise şunlardır:

UÇ: İki yüzeyli aletlerde uç önemli bir özelliktir. Uç kısmıyla ilgili özellikler şunlardır:

- Sivri
- Küt
- Yuvarlak
- Düz

DİP: Bir diğer önemli özellik de iki yüzeyli aletlerin dip kısmıdır. Bu özellik ise;

- Yuvarlak
- Yuvarımsı
- Düz
- Diğer

başlıkları altında incelenmiştir.

KENAR: İlk olarak aletin iki kenarı (sağ-sol olmak üzere) belirtilerek, bu kenarlar üzerinde:

- Düz
- İçbükey
- Dışbükey
- Diğer

özellikleri incelenmiştir.

PROFİL: İki yüzeyli aletlerdeki en önemli kriterlerden biri de profildir. Bu kenar çizgilerinin özellikleri de:

- S kıvrımlı
- Zigzag
- Düz
- Dalgalı

olarak incelenmiştir.

Sadece çekirdek analiz fişlerinde incelenen kriterler şunlardır:

ÇEKİRDEĞİN TİPİ: Bu özellik, çekirdeğin tipolojik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. 2 şekilde incelenir:

- Hazırlanmış
- Hazırlanmamış

olarak ve yanlarına hangi tipte oldukları belirtilmiştir.

VURMA DÜZLEMİ SAYISI: Bu kriterde çekirdekte kaç adet vurma düzlemi olduğu belirtilir:

- Tek
- Çift
- Çoklu

ALINAN ÜRÜN CİNSİ: Çekirdek üzerinden alınan ürün cinsi belirtilmiştir:

- Yonga
- Dilgi
- Dilgicik

Sadece Levallois çekirdek analiz fişlerindeki kriterler:

ÇEKİRDEĞİN BİÇİMİ: Bu özellik 2 başlıkta sunulmuştur:

- Tipik
- Tipik değil

Tipik olmayan Levallois çekirdek genellikle kalitesiz hammaddeden üretilmiş olanıdır.

LEVALLOIS METOD: İncelenmiş olan Levallois çekirdeklerde iki ayrı metodla üretim yapıldığı gözlenmiştir. Bunlar:

- Lineal
- Recurrent

RECURRENT TİPİ: Récurrent metodla hazırlanmış olan çekirdeklerde bu yöntemin 4 farklı şekli saptanmıştır:

- Tek Kutuplu Récurrent
- Yöneşen Tek Kutuplu Récurrent
- İki Kutuplu Récurrent
- Merkezcil Récurrent

HAZIRLAMA METODU:

- Merkezcil
- Klasik Metod (Uç)
- Diğer

kriterleri olarak incelenmiştir. Hazırlama metodlarının belirlenemediği durumlarda " diğer" kısmına işaretlenmiştir.

LEVALLOIS ÜRÜN SAYISI: Çekirdek üzerinden kaç tane yonga, dilgi ya da uç negatifi varsa bu sayı kaydedilmiştir. Başarısız alınanlar da ise bu özellikler değerlendirilmemiştir.

Bunların dışında Levallois çekirdek ile çekirdek analiz fişlerinde de ortak olan kriterler ise şunlardır:

REDÜKSİYON: Çekirdeğin üzerinden kabuğun veya hamyüzün tamamen ya da kısmen kaldırıldığını belirtir. Çekirdek analiz fişlerinde;

- Tek yönlü

- İki yönlü
- Üç yönlü
- Çevresel
- Düzensiz

olarak incelenirken Levallois çekirdek analiz fişlerinde;

- Tek yüzden
- İki yüzden
- Dış yüz kısmen

şeklinde incelenmiştir.

VURMA DÜZLEMİ HAZIRLAMA ŞEKLİ: Levallois çekirdeklerin analiz fişlerinde vurma düzleminin özelliği bu kritere yazılarak belirtilirken, çekirdek analiz fişlerinde

- Düz
- Yüzcüklü
- Yüzcüklü-Düz olarak incelenmiştir.

Sadece alet ve taşımalık analiz fişlerindeki özellikler:

TAŞIMALIK ÖZELLİĞİ:

- Levallois
- Levallois değil

şeklinde değerlendirilmiştir.

TAŞIMALIK TİPİ: Taşımalığın ne olduğunu belirtir:

- Yonga
- Dilgi
- Dilgicik

TOPUK ÖZELLİĞİ: Parçanın topuk özelliği analiz fişlerinde yazılarak belirtilmiştir. Örn; düz topuk, façetalı topuk gibi.

Bütün bu özelliklerle birlikte çalışmamız içinde yer verdiğimiz materyellerden dikkate değer olanları 1/1 ölçekle çizilmiştir. Ayrıca analiz fişlerindeki bütün bilgiler bilgisayara yüklenerek istatistiksel sonuçlar, tablolar ve grafik çizimleri halinde sunulmuştur. Çizimler 1/5 oranında küçültülerek verilmiştir.

2. ALT PALEOLİTİK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Paleolitik dönem, özellikleri ve kültürleri nedeniyle alt, orta ve üst olmak üzere 3 evreye ayrılmıştır. Alt Paleolitik; Paleolitik'in en eski ve en uzun evresidir. Tarihi kesin olmamakla birlikte yaklaşık olarak 2,5 milyon yıl önce başlayıp 100 bin yıl öncesine kadar devam etmiştir. Buna göre Alt Paleolitik jeolojik devirlerde Alt Pleistosen'in başlangıcından Orta Pleistosen'in sonuna kadar sürmüştür[7]. Alplerdeki buzullarla karşılaştırdığımızda Günz Buzullaşması ile başlamış (bazı araştırmacılara göre Günz–Mindel buzul arasında başlamıştır). Günz –Mindel buzul arasını da içine alarak Mindel buzulunun sonuna kadar devam etmiştir. Afrika'da ise çağdaş olarak ilk pluviyalararası olan Kaguerien-Kamasien dönemde başlamış ve Kanjerien pluviyalinin sonuna kadar devam etmiştir.

Bu dönemde iklimin diğer dönemlere göre ılıman olduğu, Anadolu'da da aynı koşulların yaşandığı bilinmektedir. Anadolu bu süre içerisinde Avrupa'daki gibi buzulların ağır etkisi altında kalmamıştır. Bu nedenle daha çok Avrupa'daki buzul ve buzularası evreler ile bunlara çağdaş olan Afrika'nın pluviyal ve pluviyalarası dönemlerinin iklimi etkisinde kalmıştır. Anadolu'da Alt Paleolitik döneme ait bulguların ve iki yüzeyli aletlerin büyük bir çoğunluğunun yüzeyden toplanması ve bunların çok geniş bir alana yayılmış olması, o dönem insanının genellikle açık alanlarda ve avcılık nedeniyle konar-göçer biçimde yaşadığının bir kanıtı olmaktadır.

Alt Paleolitik dönem aynı zamanda sıcak bir iklim faunasını da yansıtmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'da bu dönem antik fil (elephas antiquus), Merk gergedanı (rhinoceros mercki) ve suaygırı (hippopotamus) ile karakterize olmuştur[8]. Karain Mağarası kazılarında ise, Alt Pleistosen dolgularından sıcak iklim faunasına ait mağara aslanı, mağara ayısı, fil, domuz, alageyik at ve su aygırının fosil kalıntılarına rastlanmıştır[9].

---

[7] Leakey, 1988 : 54
[8] Kansu, 1991: 172
[9] Kökten, 1964: 21

Alt Paleolitik'in başlarında, insanlar maymunumsu karakterlerinde kurtularak primatlar ailesinden sıyrılmışlar ve iki ayağı üzerinde dik durabilmişlerdir. Bunun sonucunda ise bu insanların görüş açısı genişlemiş ve doğayı daha iyi tanımışlardır. Artan beyin kapasitesiyle birlikte iki elini de kullanabilir hale gelmişlerdir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen bu insan çeşitli işlerini yapabilmek için taştan çeşitli silahlar ve aletler yapmaya başlamıştır. İşte bu, insanoğlunun en önemli gelişmelerinden biridir.

Alt Paleolitik dönemin fosil insanları; Australopithecus, Homo Habilis ve Homo Erectuslardır. Australopithecuslara ait kalıntılara Afrika'da rastlanmıştır. İlk fosil kalıntıya 1924 yılında Afrika'nın güneyinde rastlanmış ve bu "Taung İskeleti" olarak adlandırılmıştır. Bunlar daha sonra güney Afrika'da Makapanskart, Swanskran ve Kromdraai, Sterfontein; Orta Afrika'da Olduwai, Omo Vadisi, Laoteli, Hadar, Koobifora ve Turkana Gölü çevresinde ortaya çıkarılmıştır[10]. Bunların yaklaşık 5 ile 1,5 milyon yıl önce yaşadıkları düşünülmektedir. Bilim adamları Australopithecus cinsinin iki ayrı grupta toplanabilen 6 türde olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlar; robust bir yapı gösteren (tıknaz ve kaba) Australopithecus Aethiopicus, A.Robustus ve A.Boisei ile narin bir yapı gösteren A.Anamensis, A.Afarensis ve A.Africanus türleridir[11].

Beyin kapasiteleri oldukça küçüktür (yaklaşık 600 cm^3, modern insanınki 1400 cm^3). Dik yürüyebilme özelliğine kavuşmuşlardır. Bunlar alet kullanmışlardır[12], fakat alet yapamamışlardır[13].

Homo Habilisler; 1960'lı yılların başlangıcında, Olduvai Boğazı'nda tespit edilmiştir. Louis Leakey, bu forma, "becerikli adam" anlamına gelen "H.Habilis" adını verdi. Fosillere bu adın verilmesinin nedeni, bunlarla birlikte bulunan çakıl taşlarının yontularak kullanıma hazır hale getirilmesidir. Genel olarak 2.2-1.8 milyon

[10] Leakey, 1988: 151 - 154
[11] Demirsoy, 1999: 741
[12] Demirsoy, 1999: 742
[13] Alpagut, 1983: 13

yıl önce yaşadıkları kabul edilir. Beyin kapasitesi ortalama 630 cm^3 civarındadır. Bunlar ilk alet yapabilen insan özellikleriyle Australopithecuslardan ayrılırlar. Bu nedenle insanın en eski atası sayılırlar. Oldowan endüstrisinin yaratıcısıdırlar ve iki ayak üzerinde dik yürüyebilmişlerdir. Sadece Afrika kıtasıyla sınırlı kalmışlardır.

Homo Erectuslar; zamanımızdan 1,8 ile 0,5 milyon yıl öncesine kadar yaşamıştır[14]. Anatomik olarak bir çok değişikliğe uğramıştır. En önemlisi de "Occipital Foremen Magnum"un yerinin kafanın tam altına gelecek biçimde öne doğru değişmesidir, bu nedenle tam anlamıyla dik yürümüşlerdir. Homo Erectus Afrika Kıtası'nın dışına çıkan ilk hominid türüdür[15]. Avrupa ve Asya'ya da yayılmışlardır. H.Erectus, önceki fosil formlara göre daha gelişmiş aletler yapmış ve ateşi denetimli olarak kullanmayı başarmıştır. Bu da onun daha kuzeye gitmesine imkân sağlamıştır[16]. Buna en iyi örnek Pekin yakınlarında Choukoutien denilen yerde bulunmuştur. Buradaki fosil kalıntılar yaklaşık 900 bin yıl öncesine aittir. Ayrıca Java ve Gürcistan'da da 1 milyon 800 bin yıla tarihlenen Erectus buluntuları ele geçmiştir. H.Erectus 1 milyon yıllık bir zaman sürecinden fazla yaşamasına karşın gerek yapısal açısından gerekse davranış açıdan konservatiftir. Yaşadığı süre içerisinde ne dış yapısında ne de geliştirdiği Acheulian alet kültüründe belirgin bir değişiklik olmamıştır.

Anadolu'da bu insanların yapıp kullanmış olduğu aletler; özellikle de iki yüzeyli aletlerin ele geçmesiyle bunlara ait fosil kalıntıların gün ışığına çıkması olasıdır.

Alt Paleolitik dönemden sonra ortaya çıkan Homo Neanderthal ve Homo Sapiensler de Alt Paleolitik kültür geleneklerine sadık kalarak teknik ilerlemeler kaydetmiştir.

Paleolitik çağ araştırmacılarının yaptığı kronolojiye göre Alt Paleolitik dönemde iki yüzeyli alet içeren kültürler sırasıyla Chelleen – Abbevillien, Acheuleen

[14] Demirsoy, 1999: 747
[15] Demirsoy, 1999: 744
[16] Demirsoy, 1999: 748

ve Micoquien olup, Batı Avrupa'da ise Clactonien, Tayacien ve Alt Paleolitik'in sonlarına doğru ortaya çıkan Levalloisien yonga ve yonga üzerine yapılmış alet kültürleri gelişmiştir.

2.1 CHELLEEN – ABBEVILLIEN

Chelleén terimi 1878 yılında Fransa'da Saine–et–Marne'daki Chelle kumluklarını temsilen Gabriel de Mortillet tarafından seçilmiştir[17] ve Chelleén sözcüğünün kaba bir biçimde yontulmuş ve keskin tarafı dalgalı (zikzaklı) iki yüzeyli aletleri içeren endüstrilere verilmesini önermiştir[18].

H. Breuil'in Chelleén sözcüğünün Abbevillien ile değiştirilmesini önermesinden sonra, günümüzde bu sözcük kullanılmamaktadır[19]. H. Breuil'in Abbevillien'i önermesinin nedeni, Chelles kumluklarındaki tortulların içinden Acheuleen tipte düz kenarlı iki yüzeyli aletlerin bulunmuş olmasıydı. Bu nedenle iki yüzeyli aletler içinde bu tipe girenler "Abbevillien iki yüzeyliler" olarak adlandırılmaktadır.

Abbevillien; Fransa'da Somme nehrinin yüksek teras çökeltileri arasında tespit edilmiş bir endüstri topluluğudur ve adını buradan alır. Bu adın kullanılması A.Breuil tarafından önerilmiştir[20]. Bu kültürde, Avrupa'nın en eski iki yüzeyli alet türleri temsil olunur ve iki yüzeyli endüstriler bu evrede tanınmışlardır. Abbevillien'in Mindel buzulu ile Mindel–Riss buzul arasında ortaya çıktığı kabul edilir. Ayrıca şimdiye dek taşınmamış in-situ duran tek yataktır. Kısaca özetlenirse; önceleri Chelleen olarak adlandırılan Abbevillien kültür Avrupa'nın en eski yüzeyli aletlerini simgelemektedir.

---

[17] Kansu, 1991: 173
[18] Kansu, 1991: 174
[19] Leakey, 1988: 60. , Oakley, 1965: 44
[20] Oakley, 1965: 44

2.2 CLACTONIEN

İlk Clactonien endüstriler Belçika'daki Spiennes ve Mesvin adındaki iki sit alanında, 1890 yılında, Mons ve Binche arasındaki demiryolu inşası esnasında tanımlanmıştır ve Mesvinian olarak adlandırılmıştır. Bu isim, daha sonra Belçika'daki evrimlenmiş olan diğer endüstri grupları için kullanılmıştır, fakat 1922'de S. Hazzeldine Warren, Essex'teki Clacton–on–sea endüstrisi için ilk yayımladığı raporda bu ismi kullanmıştır. Bu sit alanından ilk kez 1898'de Essex Doğa Tarihi Topluluğu'nun 1800'lerdeki bir toplantısında, çakmaktaşı alet gruplarının tespit edilmesiyle ilgili hazırladıkları raporda bahsedilmiştir[21].

Abbe Breuil 1929'da Mesvinian olarak adlandırılan bu kültürün adını Clactonian olarak değiştirmiş ve 1932'de tespit edilmiş diğer sitler hakkında kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Breuil, Clacton'dan tespit edilen buluntuların çekirdek kıyıcılarla ve proto el baltalarıyla temsil olduğunu, fakat bunların Britanya ve kıtadaki çeşitli sitlerden tanımlanmış geniş vurma platformlu yongalı endüstrilerine göre daha dar vurma açıları ve belirgin vurma yumrularının olduğunu bildirmektedir[22]. Genel olarak yonga gelenekli endüstrilere bakıldığında farklı bir yonga ve çekirdek yapım teorisi olduğu kabul edilir. Bu yonga kültürler Clactonian, Levalloisian, Mousterian'dır ve çekirdek kültürleriyle paralellik gösterir (Abbevillian, Acheulian).

Clactonian Avrupa'da Mindel–Riss buzularasına rastlamaktadır ve el baltası kültürünün alt ve orta Acheulian evreleriyle çağdaş olup biraz kaba ve diğerlerinden kolaylıkla ayırt edilebilecek niteliktedir[23].

Clactonian endüstriler bir düzü basit yonga çıkarım zinciriyle oluşmuştur. Bu endüstrinin yongalarında görülen en karakteristik özellik; yongaların taş bir vurgaçla üretilmesidir. Ayrıca belirgin vurma yumrusu ve konileri, geniş vurma düzlemleri,

[21] Wymer, 1968: 34
[22] Wymer, 1968: 35
[23] Leakey, 1988: 67

dar bir yongalama açısı, arka yüzlerinde ise düzensiz bir iç bükeylikleri vardır[24]. Clactonian yonga üretiminde kullanılan en ilkel metod çekirdeğe bir vurgaçla vurarak yonga çıkarmak veya çekirdeği bir örs veya büyük bir taş bloğa vurmaktır. Bu ikincisi olan "block–on–block" tekniğinde üretilen yongalar kalındır (ve çekirdekte yonga izleri görülür) veya vurgacın tek bir darbesiyle yapılan çıkarım kaba bir yongalama tekniğiyle yapılmıştır. Şişkin görünümüyle oluşan açı; vurma platformu ve vurma yumrusu arasındadır. Bu yongalar Clactonian karakterleri gösteren ilkel bir paleolitik endüstriye aittir[25].

Clactonian endüstrilerde yayımlanan 5 sit alanı bilinmektedir, bunlar iki yüzeyli aletlerle karışmamış endüstrilerdir. Bu sit alanları Clacton–on–Sea, Swanscombe, Little Thurrock ve Barnhau'dır. Ayrıca bu endüstriler Lynch'in yüksek teraslarında (Deston's ve Grovelands Maden ocakları), Croxley Green'de Cavershau ile Henley arasında Thames'in eski bir kanalında saptanmıştır[26]. H. Breuil, Clactonien'in İngiltere'nin haricinde Fransa'da; Saint-Acheul, Abbeville, Dordogne'da, Mısır'da, Sahra'da ve Güney Afrika'daki varlığını da kabul etmemiz gerektiğini bildirir[27].

Clactonian çekirdeklerin bazen bütün bir çevresi yongalanmıştır, fakat yaygın olarak, parçanın bir yüzü ya da kabuğu en azından bir kenarı üzerinde bırakılmıştır. Clactonian endüstriler genellikle yüksek bir miktarda iç bükey kazıyıcıları kapsar. Bunlar ağaçtan mızrakları kazımak, biçimlendirmek için kullanılmışlardır. Ender bulunan ilk tahta aletlerden biri olan ateşle sertleştirilmiş bu mızrak ucu clacton lokalitedeki bir turba deposunda bulunmuştur[28].

Eldeki veriler, Clactonian kültür insanının Britanya'nın ilk sakinleri olduğunu göstermektedir. Bu ikinci buzularasına denk düşen ılıman periyodda bu insanlar Abbevillien'in kaba el baltalarını da üretmişlerdir.

---

[24] Wymer, 1968: 36
[25] Leakey, 1988: 67-72.., Oakley, 1965: 25
[26] Wymer, 1968: 41
[27] Kansu, 1991: 175
[28] Braidwood, 1995: 72., Oakley, 1965: 49

Clactonian endüstriler iki yüzden çalışılmış parçalardan (yumrular, çekirdek aletler) ve yongalardan oluşur ve bu ikincil çalışma parçanın biçimlendirilmesine yöneliktir. Kıyıcı ve kıyıcı aletler bu endüstride yoğun biçimde göze çarpmaktadır. Bunlar, suların yuvarlattığı çaytaşlarının yerine oldukça düzensiz biçimli çakmak taşlarından yapılmışlardır[29]. Kıyıcılar; yonganın sadece bir kenarında işlevseldir, kıyıcı aletlerde ise iki yüzden çalışılmıştır[30].

Anadolu'da ise ilk kıyıcı ve kıyıcı aletler 1947 yılında Güney Doğu Anadolu'da incelemeler yapmış olan W. Brice (Manchester Üniversitesi) tarafından Urfa ve Nizip çevresinde saptanmıştır[31].

2.3 ACHEULEEN

Acheuléen terimi ilk kez 1872 yılında Gabriel de Mortillet tarafından ortaya atılmıştır. Fransa'da Amiens'in bir kazası olan Saint–Acheul'den adını almış olan Acheuléen, Avrupa'da Abbevillien'den sonra gelen, iki yüzeyli alet içerikli bir Alt Paleolitik dönem kültürüdür[32]. Ayrıca bu buluntu yeri Victor Commont tarafından 1904'te tekrar incelenmiş ve "Commont Atelyesi" olarak da adlandırılmıştır.

Acheuléen'in yaklaşık olarak 300 bin yıldan fazla sürdüğü belirtilir. İlk olarak Mindel–Riss buzularasında görülen bu kültür, Riss buzullaşması boyunca gelişerek Riss–Würm buzularasını da kapsamış ve Würm'ün başlangıcında sona erdiği kabul edilmiştir. Bu son döneminde ise (geç Acheuléen'de) iki yüzeyli aletler ve yonga gelenekli aletler dolgusu fazla olan mağaralarda bulunmuşlardır. Bunun nedeni, Würm buzullaşmasının başlamasıyla iklimin soğuması ve insanların açık alanlardan çok kapalı alanları yaşamaya daha elverişli görmesidir.

Acheuléen dönemin başlarında ve uzun bir dönemi boyunca sıcak bir iklim faunası görülür. Antik fil (elephas antiguus), merk gergedanı (rhineceros merckii)

[29] Braidwood, 1995: 72
[30] Wymer, 1968: 38
[31] Kansu, 1964: 161-163
[32] Kansu, 1991: 174

sıcak dönemlerde; geyikler karaca ve yaban domuzları ise ılıman dönemlerde yaşamışlardır. Mamut ve kıllı gergedan ise soğuk dönemlerde karşımıza çıkar. Dünyada birçok yerde saptanan Acheuléen buluntu yerlerinde, bu dönem insanlarının açık veya çok az ağaçlıklı alanlarda ve çoğunlukla da göl ve nehir kenarlarında yaşamış oldukları saptanmıştır.

Acheuléen kültürün en önemli özelliklerinden biri de hem iki yüzeyli aletler hem de yonga üzerine yapılan aletleri içermesidir. Abbevillien'deki gibi Acheuleen'de de tipik aletler iki yüzeylilerdir. Acheuléen'in iki yüzeylileri daha düzgün, daha yassı olup, bunların kenarları ince ve düz bir biçimde düzeltilenmiştir, yonga negatif izleri daha sığ ve sıktır. Bunun için yumuşak vurgacın kullanıldığı düşünülmektedir.

İki yüzeyli aletlerin yanı sıra Acheuléen'de yonga üzerine yapılan aletler de çoğalır. Nitekim Commont Atelyesi'nde 1905'te yapılan sayıma göre yonga üzerine yapılan aletlerin iki yüzeylilerden fazla olduğu ve çeşitlendiği görülür[33]. Acheuléen'de kültürel gelişme çok yavaş olduğundan bu endüstriler dünyanın yaklaşık 1/5'inden fazlasında aynı kalmıştır.

Acheuléen'de nacak olarak bilinen özel bir alet formu da ortaya çıkar. Bu tipler kuzeye, batı Avrupa'ya doğru ilerledikçe azalır. Bu tipler ucunun sivri değil de köşeli olmasının dışında, biçim olarak iki yüzeylilerle aynıdır[34] .

İki yüzeyli aletler için "el baltası" tabirini kullanmak gerçekte yanlıştır. Çünkü balta, sivri bir alet değildir. Bu en eski aletler kıymak, kazımak, kesmek, vurmak, toplamak ve kaldırmak gibi çeşitli işlerde kullanılıyordu. Bunların kesici kenarları ise parçalama, kazıma ve kesme işlevlerine sahipti[35].

Acheuléen kültürü A. Breuil 7 kısımda sınıflandırmıştır. Buna göre I. Safha yani Acheuléen I; oval iki yüzeyli aletleri içerir. Acheuléen II; pisi balığı biçimli iki

[33] Kelly, 1937: 15 -17
[34] Braidwood, 1995: 64
[35] Braidwood, 1995: 63

yüzeyliler (Limande) ile mızrak ucu şeklindeki iki yüzeylilerle temsil edilir ve bunlar çoğunluktadır. Acheuléen III; değişik formlu iki yüzeyli aletler ve ilk "Levalloisien" tipte aletler yani yonga aletlerle nitelenir. Acheuléen IV'te ise çok değişik tipte aletler bulmak mümkündür. Acheuléen V'te Levalloisien yonga aletler çoğalır ve Acheuléen VI ile VII. evreler ise Micoquien endüstri ile ilgilidir.

Bu sınıflandırma çok lokal ve fazla sistematik bulunduğundan, bunun yerini Bordes'un sınıflandırması alır. Bordes; Batı Avrupa için Eski, Orta ve Üst Acheuléen sınıflamasını önerir[36]. Bu öneriden sonra ise Acheuléen'in stratigrafik olarak alt (eski), orta ve üst (geç) olmak üzere üç evreye ayrıldığı yaygın bir biçimde kabul edilmiştir.

Alt Acheuléen'de yonga üzerine büyük aletlerle, hacimli iki yüzeyliler bir arada bulunur. Orta Acheuléen'de iki yüzeyliler kısalır ve oval–yassı bir form gelişir. Buna "pisi balığı (Limande) biçimliler" denir. Üst Acheuléen'de ise dar uçlu (kargı biçimli) ya da üçgen biçimli çok sayıda iki yüzeylilerin, Levallois yongalarla ve Üst Paleolitik'in çeşitli alet tipleriyle bir arada olduğu görülür.

Acheuleen kültüre Afrika'da, Avrupa'da, Ortadoğu'da, Asya'dan Kalküta'ya uzanan çizgiye kadarki bölgelerde rastlanırken, Java dışında, Eski Dünya'nın geri kalan bölgelerinde, Rusya'nın çoğu yerleşim biriminde, Uzakdoğu'da, Güneydoğu Asya'da ya da Avustralya'da karşılaşmıyoruz. Bu nedenle "batı gelenekli bir kültür" olduğu ağırlık kazanır[37].

Olduvai boğazı Acheuléen seviyelerin tüm serisini vermiştir. Olduvai'de bilinen en eski Acheuléen oluşumları, orta yatak II'de görülürler. R. L. Hay bu yatakları 1,4–1,3 milyon yıl olarak kabul etmiştir. Olduvai taş endüstrileri incelendiğinde Gelişmiş Oldowan'la Acheuléen'in uzun bir süre paralel gitmesi dikkati çeker.

[36] Leori – Gourhan, 1988: 5
[37] Braidwood, 1995: 65

Acheuléen endüstri ayrıca birçok yerde karşımıza çıkar. Bunlardan bazıları; Tanzanya'da Isimila, Kenya'da Olorgesailie Rift Vadisi'nde Naburu yakınındaki Kariandusi, Kuzey Rodezya'da Kalambo Falls, Etiopya, Somali, Sudan (Klur Abu Anga ve Wadi Afu), Mısır, Mali, Fas'ta Sidi Abderrahmen, Cezayir'de Ternifine, Tunus'ta Sidi–Zin, Avrupa'da ise başta Saint–Acheul ve La Micaque olmak üzere, Dordogne'da Combe Grenal, Charente'de La Chaise, Madrid yakınlarındaki Torralba, İtalya'da Basilicate'de Venosa, Roma yakınlarındaki Torre in Pietra, Almanya'da Leipzig yakınlarındaki Markkleeberg, İsrail'de Ubeidiya yatağı ve Mount–Carmel'deki Et Tabun mağarası, Kudüs'deki Rephaim–Baqua vadisi, Judee çölündeki Oum–Qatafa mağarası, Kafkaslardaki Lache–Balta yatağı ve Kondaro mağarası, Transkafkaslarda Azykhskaia Mağarası, Hindistan'da Soan Vadisindeki Chauntra, Java'daki Padjitan bölgesi, Türkmenistan'ın batısında Marguichlak yarımadası ve orta Kazakistan bunların en önemlileridir.

Anadolu' da ise özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde geniş alanlara yayılmıştır. İlk iki yüzeyli alet, 1894 yılında J. E. Gautier tarafından Birecik'te (Urfa), Fırat'ın eski alüvyonları içinde bulunmuştur[38]. En çok iki yüzeyli bulunan bölgeler sırasıyla Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri; iller ise sırasıyla Gaziantep, Adıyaman, Hatay, Şanlıurfa ve Ankara'dır. Bu bölgelerde buluntu yerlerinin fazla oluşu, paleolitik araştırmaların bu alanlarda yoğun olarak yapılabilmesine bağlanır ya da iklim ve çevre şartlarının paleolitik insanların yaşamına uygun olduğu düşünülebilir. Ancak, Fırat nehri kenarında oldukça sık bir şekilde yer alan iki yüzeyli alet buluntu yerlerinin kısa bir süre öncesine kadar Dicle Nehri kenarında bulunmadığı düşünülüyordu. Bunun nedeni ise bu alanlardaki araştırmaların yetersizliğiydi. Karkamış Baraj Gölü alanında sürdürülen ve tamamlanan paleolitik dönem yüzey araştırmalarının 2001 yılında Ilısu Baraj Gölü alanına kaydırılmasıyla, söz konusu Dicle Nehri havzasının da paleolitik açıdan verimli olabileceğinin ilk sinyalleri verilmiştir. Buna ilişkin olarak Batman–Bismil bölgesinin Dicle havzası üzerinde 2001 yıllarında Doç. Dr. Harun Taşkıran ve Yrd. Doç. Dr. Metin Kartal tarafından yapılan yüzey araştırmaları tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

[38] Kansu, 1991: 217

Anadolu'da Acheuléen kültürün, incelenen iki yüzeyli aletlerin teknik ve tipolojik özelliklerine göre alt, orta ve üst evrelerinden söz etmek mümkündür. Özellikle orta Acheuléen evre örneklerine daha çok rastlanmaktadır.

2.4 MICOQUIEN

Fransa'da Dordogne bölgesinde, Les Eyzies'de, La Micoque buluntu yerinden adını almıştır. Bu terim 1916 yılında O. Hauser tarafından, La Micoque yatağının endüstrilerini ifade etmek için kullanılmıştır[39].

La Micoque kaya sığınağındaki araştırmalar 1895 yılında başlamıştır. 1929'dan 1932 yılına kadar D. Peyrony tarafından yapılan incelemelerde Tayacien ve Micoquien olmak üzere iki endüstri tipi saptanmıştır.

Leakey, güneybatı Avrupa'da bazı yerlerde Levalloisien kültürün üst Acheuleen'le birlikte bulunduğunu ve Levalloisien'in üst Acheuleen'i etkilemesi sonucunda Micoquien kültürün ortaya çıktığını bildirir[40].

Micoquien kültürün özelliği; uç kısımları ince ve sivri olan iki yüzeyli aletlerin yoğun olmasıdır[41]. Her iki yüzünün de küçük çıkarımlarla işlendiği Micoquien iki yüzeyli aletlerinin silindir şeklindeki yumuşak vurgaçlarla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Micoquien, Acheuleen kültürün çok gelişmiş bir evresi olarak kabul edilir. Micoquien olarak bilinen bu gelişmiş formlar, Würm buzulunun erken evreleriyle çağdaş olup Levalloisien ve Mousterien kültürleriyle birleşmişlerdir.

Micoquien endüstri toplulukları Fransa'da mağara, seki ve lösler içinde bulunduğu gibi Orta Avrupa'da ve Avrupa dışında da bulunmaktadır. G. Bosinski, Micoquien terimini Orta Avrupa'nın masif dağlık yöresinde var olan endüstrileri

[39] Leori – Gourhan, 1988: 692
[40] Leakey, 1988: 80
[41] Kansu, 1991: 174

ifade etmek üzere yeniden ele almıştır. Orta Avrupa'nın Micoquien'i, Micoquien iki yüzeylilerin asimetrik kesitli uzun iki yüzeylilerin (Halbkeil), sivri–küçük iki yüzeylilerin (Faustkeil), yaprak biçimli iki yüzeylilerin (Faustkeil blötler) ve sırtlı iki yüzeylilerin (keilmesser) varlığı ile nitelenir. Bu kültüre Avrupa dışında Yakındoğu'nun Oum–Qatafa, Tabun; Afrika'nın Sidizin (Tunus) gibi çeşitli yataklarında rastlanır.

Micoquien buluntular açısından Anadolu'nun durumu henüz kesin değildir. Eski yazarlara göre Micoquien endüstri topluluğu Anadolu'da yaygın olarak bulunur. Ancak biz bu kanıda değiliz. Böyle bir yargı Micoquien endüstrinin tanımının yanlış yapılmasından kaynaklanır. Şöyle ki; eski yazarlara göre Micoquien endüstri çok minik iki yüzeylilerden oluşur. Oysa anlaşıldığı üzere Micoquien iki yüzeylilerin boyutları değişkendir. Küçük olanların yanı sıra büyük boylu olanları da vardır ve büyük boyutlular çoğunluktadır.

2.5 LEVALLOISIEN

"Levallois" adı, Paris yakınlarındaki Levallois–Perret paleolitik sit alanından gelir. Burada 1879 yılında M. Reboux tarafından Levallois birçok endüstri saptanmıştır, fakat maalesef ki, o sırada, Dordogne'daki Le Moustier sit alanından Neanderthal adamının, hazırlanmış çekirdeklerden ürettiği, çakmaktaşından birçok yonga ve kenar kazıyıcının keşfi ve yayımlanması nedeniyle buranın gölgesi altında kalmıştır[42] .

1931 yılında H. Breuil burada Levallois tipte çekirdekten koparılmış genellikle az düzeltili–düzeltisiz yongaların varlığı ile nitelenen endüstri katını ortaya koymuştur. Bu kültüre alt ilk kalıntılara muhtemelen Riss buzulu sırasında meydana gelmiş olan çökeltilerde rastlanır[43].

[42] Wymer, 1968: 72-73
[43] Leakey, 1988: 77

Levalloisien başlı başına bir kültür olmaktan çok yongaların bilinçli ve belirli bir yöntemle yontulduğu teknik olarak karşımıza çıkar. Bu teknik Orta Acheuleen'de başlar, Orta Paleolitik (Moustreen) boyunca sürer.

Levallois tekniği, şekli koparılmadan önce çekirdeğin özel olarak hazırlanması sonunda çekirdek üzerinde belirlenen, tasarlanan yonga, dilgi, uçların üretilmesinde kullanılan bir tekniktir. Her üç elemanın elde edilmesindeki temel ilke hemen hemen aynıdır.

Yumrunun merkezcil çıkarımla kabasının alınması, Levallois yüzeyinin çıkarılması ve bu yolla parçanın şeklinin çekirdek üzerinde tasarlanmasıdır. Çekirdeğin, merkezcil çıkarımlarla üst yüz kabuğu soyulur, böylece kaba kaplumbağa bağasına benzeyen bombeli bir üst yüzey oluşmaktadır[44]. Bunları İngilizler kaplumbağa bağası olarak tasvir etmektedirler. Bu çekirdeklerin vurma düzlemleri ise ya küçük yüzcüklerle ya da geniş tek bir çıkarımla meydana getirilmiştir. Genel olarak çıkarımların topukları yüzcüklüdür fakat düz topuklu olanlarına da rastlanmaktadır[45]. Topukların genel olarak yüzcüklü olması nedeniyle yongaların vurma yumruları iç yüzde belirgin olmamıştır.

Levallois yongalar Doğu Afrika'nın Acheulian kültüründe de görülmektedir. Batı Avrupa'da ise üçüncü buzullaşma sırasında Acheulian kültürün yerini almıştır. İngiltere'de en iyi bilinen Levallois endüstriler Aşağı Thames Vadisinin kenarında Northfleet ve Crayford'da bulunmuştur. Burada yüzlerce bağa biçimli çekirdek ve façetalı topuklu yongalar saptanmıştır[46].

Tercihli tek bir yonganın Levallois teknikle yongalanmasına "Lineal Metod" denmektedir. Amaç, hazırlanmış olan her bir yongalama yüzeyinden tek bir yonganın üretilmesidir. Buradan koparılan yonga, yongalama yüzeyinin büyük bir kısmını içerir.

---

[44] Oakley, 1965: 51
[45] Wymer, 1968: 72
[46] Oakley, 1965:53

Önceden tasarlanmış birden fazla yonganın Levallois teknikle yongalanmasına da "Recurrent Metod" denmektedir. Amaç; tasarlanmış olan birçok yonganın aynı hazırlama yüzeyinden elde edilmesidir. Bu metod; çıkarım yönlerine, vurma düzleminin pozisyon ve boyutlarına göre farklı karakterlerde çoğul yongalar vermesine bağlı olarak çeşitlilik gösterir.

Boeda, Biache-Saint-Vaast arkeolojik yatağında "tek ve iki kutuplu Levallois Metodu"nu, Corbehem'deki materyalin özelliklerine bağlı olarak da "merkezcil recurrent metodu"nu tanımlamıştır[47] .

Tek kutuplu recurrent Levallois metodunda yongalar tek yönden bitişik vurma düzlemlerinden elde edilmişlerdir. Çıkarımlar hafifçe yöneşiyorsa iki çıkarımın arasından alınan yonga üçgen biçimli olacaktır. Bu yonga klasik Levallois uç görünümündedir. Bu metodlar Sudan ve Mısır gibi bölgelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

İki kutuplu recurrent Levallois Metoduna göre yongalar karşılıklı iki vurma düzleminden alınmışlardır. Özellikle Levallois dilgiler bu şekilde yongalanıyorlar.

Merkezcil recurrent Levallois Metodunda ise çekirdek yüzeyinin bütün çevresi vurma düzlemi olarak kullanılmıştır. Boeda'ya göre bütün hazırlama yüzeyinin kullanımına yönelik bir metoddur[48]. Levallois metodunda vurma düzlemi her zaman bulunuyor ve hep aynı yongalama yüzeyi yongalanmıştır.

Levallois teknik Anadolu'da da birçok yerde olduğu gibi Alt Paleolitik sonunda uygulanmaya başlamış ve Orta Paleolitik süresince de devam etmiştir. Bu tekniğin izlerine çoğunlukla açık hava sitlerinde rastlanmaktadır. Karain, Tıkalı mağaraları ve Şehremuz sırtı, Ayvasıl ve Nizip başta olmak üzere birçok açık hava siti bu tekniğin Anadolu'daki durumunu ortaya koymaktadır.

[47] Boeda, 1988: 15-16
[48] Boeda, 1988: 16

3. ÇEKİRDEK, KENAR KAZIYICI VE İKİ YÜZEYLİ ALETLERİN TANIMLARI, BUNLARIN KULLANIM ALANLARI ve ALT TİPLERİ

Çalışmamızın kapsamı içerisinde incelemiş olduğumuz buluntuların neler olduğunu belirtmek için öncelikle bunların kısaca tanımlamalarını yapmayı uygun gördük. İncelediğimiz malzeme grubu birden fazla tipte unsuru içerdiğinden herhangi bir karışıklığı önlemek amacıyla bunların tipolojik tanımlarına başvurulmuştur.

3.1 ÇEKİRDEK

Çekirdek; yonga, dilgi ve dilgicik gibi üzerinden yontma ürünlerinin alındığı hammaddedir. Bu hammadde, tabiatta doğal halde bulunan taş, kayaç gibi parçalardan olup alet yapımına uygun bir kimyasal yapıya sahip olmalıdır. Örneğin çakmaktaşı hammadde bunun için oldukça elverişli olduğundan paleolitik dönem insanı tarafından oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bütün çekirdekler üzerinden alınan parçaların negatif izlerini taşırlar. Bu izlere göre üzerinden en son alınan ürünlerin neler olduğunu anlayabiliyoruz.

Çekirdekler, üretim aşaması bakımından 2 grup altında incelenmektedir: Hazırlanmamış ve hazırlanmış çekirdekler olarak. Bunları sırasıyla açıklayalım:

3.1.1 Hazırlanmamış Çekirdekler

a) Şekilsiz Çekirdek: Bu grup içinde buluntu alanlarında en çok rastlanan tiptir. Bu tip çekirdeklerin birçoğu üzerlerinde az veya çok kabuk taşır. Kabuk olmayanlarına rastlanır, fakat bunlar daha yassı görünümde olurlar. Bunlardan bazıları ise sonradan alet haline dönüştürülebilmektedir.

b) Yuvarımsı Çekirdek: Bu çekirdeklerin üzerindeki her bir negatif yonga izi, vurma düzlemi olarak kullanılmıştır. Yani çekirdeğin dış yüzeyinin tümü vurma özelliği gösterdiği için üzerlerinde hiç kabuk kalmamış veya kabuk çok az bir kalıntı

olarak dikkati çeker [49]. Bundan dolayı, yuvarımsı çekirdeklerin yontucu tarafından yapılan her bir darbe için elinin içinde döndürüldüğünü anlıyoruz.

3.1.2 Hazırlanmış Çekirdekler

a) Prizmatik Çekirdekler: Tek kutuplu ve iki kutuplu olarak karşımıza çıkarlar. Genellikle düz bazen de yüzcüklü vurma düzlemleri taşırlar. Bu çekirdeklerde vurma düzlemi ile yongalama yüzü arasındaki açı dardır. Üzerlerinden dilgi çıkarımı yapılır.

b) Piramit Biçimli Çekirdekler: Bunlar da dilgi çekirdekleridir. Prizmatik çekirdeklerden, çıkarımların üst kısmının birbirine yöneşmesi bakımından farklılık gösterirler. Şekilleri itibariyle piramidi andırırlar.

c) Levallois Çekirdekler: Daha önce de belirttiğimiz gibi bu çekirdekler özel bir hazırlık aşamasına tabi tutulmuştur. Bu çekirdeklerin vurma düzlemleri genellikle yüzcüklü olup şekilleri itibariyle de kaplumbağa bağasını andırırlar. Bu çekirdekler de kendi aralarında "lineal" ve "récurrent" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu çekirdeklerden alınan yongaların biçimi, çıkarımları yapılmadan önce, çekirdeğin hazırlanmasıyla tasarlanmıştır. Bu çekirdeklerden yoğunlukla yonga ve uç çıkarımı yapılmıştır.

d) Disk Biçimli Çekirdekler: İncelemiş olduğumuz malzeme grubu içerisinde, disk biçimli çekirdekler daha geç bir dönemi nitelediğinden, yer almamaktadır. Zira, bu çekirdekler Orta Paleolitik endüstrilerde kendilerini gösterirler. Bordes'a göre bu çekirdekler de iki farklı sürecin sonunda meydana getirilirler:

- Levallois çekirdeklerdeki gibi önce çevresi yontulur, sonra üst yüzden merkezcil çıkarımlar yapılarak soyulur ve çekirdek tükenene kadar yonga çıkarılır.

[49] Kartal, 1998: 158

- Önce, üzerinden tek bir yonga alınmış olan Levallois çekirdek yapılır, sonra da çekirdek bitene kadar yontulur[50].

3.2 KENAR KAZIYICI

Yonga, dilgi ya da döküntü parçalar üzerine yapılmış, bir ya da daha fazla kenarı salt kenar uzunluğunun büyük kısmını kaplayacak biçimde devamlı, düzenli düzeltilerle düz, iç bükey, dış bükey olarak şekillendirilmiş aletlerdir. Bu aletler tek kenarda işlevsel oldukları gibi birbirine bitişik olmayan iki kenarı düzeltilerle kazıyıcı haline getirilmiş olanları da vardır. Bunlar iki kenar kazıyıcılardır. Bunların da alt tipleri vardır:

- İki düz kenar kazıyıcı
- Biri düz, diğeri dış bükey iki kenar kazıyıcı
- Biri düz, diğeri iç bükey iki kenar kazıyıcı
- Bir kenarı iç bükey, diğer kenarı dış bükey iki kenar kazıyıcı
- İki dış bükey kenar kazıyıcı
- İki iç bükey kenar kazıyıcı

Bunların haricinde farklı tipolojik özellikler gösteren kenar kazıyıcılar da vardır. Bunlar:

I. Yöneşen Kenar Kazıyıcı: Bunlar düzenli düzeltilerle işlenmiş, iki kenarı parçanın bir ucunda birleşen kenar kazıyıcılardır. Bunların uç kısmındaki açının büyüklüğü, parçanın kalınlığı ve düzeltilerinin sıklığı uç olarak sınıflandırılmasını önler. Kuramsal olarak iki kenar kazıyıcı olarak ayrılabilirler.

- Yatık Yöneşen Kenar Kazıyıcı: Alet ekseninin, yonga ekseni ile 25 dereceden çok açı oluşturduğu, yonga ya da dilgi üzerinde yöneşen kenarların düzeltilenmesi sonucunda oluşmuşlardır. Yönlendirmede topuk önem taşır, eğer topuk yoksa vurma yumrusundan başlayarak vurma halkalarına göre kenarların sağa

[50] Yalçınkaya, 1989: 23

yatık olma durumunda “sağa yatık yöneşen”, sola yatık olması durumunda “sola yatık yöneşen” kenar kazıyıcı olarak adlandırılırlar.

II. Yatay Kenar Kazıyıcı: Çoğunlukla topuğun karşısındaki kenarın, bununla birlikte topuk kenarının devamlı düzeltilerle kenar kazıyıcı haline getirildiği Levallois olan veya olmayan yongalar üzerine yapılmış kenar kazıyıcılardır. Bunların yapılmasında iki tür olasılığın olduğu düşünülür:

a) Birinci yatay kazıyıcı kenar kullanılıp köreldikten sonra aynı parça üzerinde diğer kenar, kazıyıcı haline getirilerek ikinci yatay kenar elde edilmiş olabilir.
b) İki yatay kenar, iki yönlü bir kazıma ve sıyırma işlemine yönelik olarak yapılmış olabilir.

Bunlar da kendi içlerinde 4’e ayrılırlar:

I. İki Yatay Kenar Kazıyıcı: Topuk kenarıyla birlikte bunun karşısındaki kenarın düzeltilerle alet haline getirilmesi durumudur.

II. Düz Yatay Kenar Kazıyıcı: Düzeltili kenarın düz olma özelliğini gösterdiği kenar kazıyıcılardır. Genel olarak yassı formları vardır ve ince yongalar üzerine yapılırlar. Quina tip düzelti taşıyanlarına da rastlanmaktadır.

III. Dış Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı: Düzeltili yatay kenarın dış bükey olma özelliğini gösteren kenar kazıyıcılardır. Düzeltileri quina veya yarı quina tipte olabilir. Bunlar da kendi içlerinde 4 grupta incelenirler:

- Basit Dış Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı
- Quina Tip Dış Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı
- Yarı Quina Tip Dış Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı
- Clactonien Çontuklu Dış Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı

IV. İç Bükey Yatay Kenar Kazıyıcı: Düzeltili yatay kenarın iç bükey olma durumundaki çeşitli kalınlıkta yongalar üzerine yapılmış olan yatay kenar kazıyıcılardır.

Ayrıca bunlardan farklı özellikler gösteren diğer kenar kazıyıcılar da şöyledir:

Dik Düzeltili Kenar Kazıyıcı: Dik veya yarı dik düzeltilerle kenar kazıyıcı haline getirilmiş ve genellikle ince yonga veya parçalar üzerine yapılmış olanlarıdır. Öbür kenarın keskin oluşuyla sırtlı bıçaklardan ayrılırlar.

Sırtı İnceltilmiş Kenar Kazıyıcı: Kenar kazıyıcının oldukça kalın olan karşı kenarının bazen bir, çoğunlukla da iki yüzden, düzenli olmayan düzeltilerle inceltilmesi ile elde edilmişlerdir.

İç Yüzde Kenar Kazıyıcı: Diğer kenar kazıyıcılardan farklı olarak kenar kazıyıcıyı meydana getiren düzeltilerin yonganın iç yüz kenarlarından biri veya ikisi üzerinde yer aldığı kazıyıcılardır. Kazıyıcı kenar veya kenarların durumuna göre:

- İç yüzde düz kenar kazıyıcı
- İç yüzde dış bükey kenar kazıyıcı
- İç yüzde iç bükey kenar kazıyıcı
- İç yüzde iki kenar kazıyıcı
- İç yüzde yöneşen kenar kazıyıcı

olarak 5 grupta incelenirler.

Almaşık Kenar Kazıyıcı: Düzeltilerin aynı zamanda hem iç hem dış yüz üzerinde bulunduğu kenar kazıyıcılardır. Bunlar da:

- Ters yönde almaşık kenar kazıyıcı
- Aynı yönde almaşık kenar kazıyıcı
- Yöneşen almaşık kenar kazıyıcı

- Yatık yöneşen almaşık kenar kazıyıcı

olarak incelenirler.

İki Yüzden Düzeltili Kenar Kazıyıcı: Her iki yüzden de düzeltilerle kenar kazıyıcı haline dönüştürülmüş tiplerdir. Almaşık kenar kazıyıcıdan rötuşların her iki yüzey üzerinde de geniş alanları kaplamasıyla ayrılırlar. Bunların da:

- İki yüzden düzeltili basit kenar kazıyıcı
- İki yüzden düzeltili quina tip kenar kazıyıcılardır.

3.3 İKİ YÜZEYLİ ALET

Daha önceden de bahsettiğimiz gibi iki yüzeyli aletler paleolitik dönemlerin birçok evresinde karşımıza çıkan alet tipleridir. Bunlara ilk olarak Alt Paleolitik dönemde rastlıyoruz. Özellikle Chelléen, Abbevillien, Acheuléen evrelerde çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Bilinen en eski ve en kaba iki yüzeyliler Afrika' nın Alt Plesistosen yataklarında saptanmıştır. Bunların yontuk çakıllardan üretildiği düşünülmektedir. Afrika' da tanımlanan bu en eski yontuk çakıl kültürleri Kafuan ve Oldowan kültürleridir[51]. Buna örnek olarak, Tanzanya'da Olduvai Gorge boğazında, II. Pluviyal dönemin başlarında (Alt Pleistosen'de) oluşmuş I. yatakta ele geçen Oldowan çakıllarının bir uçtan birkaç yonganın ustaca iki yönden ya da bir kenarı boyunca yontulmasıyla kıyıcılara dönüştürüldüğü saptanmıştır. Bu verilere dayanarak iki yüzeyli aletlerin Oldowan' dan yayılım gösterdiği düşünülmektedir[52].

İki yüzeylilere genel olarak bakıldığında, formlarında, dip kısımlarının yuvarlak ya da yuvarımsı, uç kısımlarının da az çok uzun ve sivri olduğu dikkati çeker. Bunların kalınlıkları değişebilmektedir. Ayrıca üzerinden alınan yongaların sayıları da birbirinden oldukça farklılıklar da gösterebilir. Negatif izleri sık olan iki

[51] Oakley, 1965: 41
[52] Leakey, 1988: 55

yüzeyliler daha ustalıkla üretilmiş ve form açısından inceltilmiş olup daha geç dönemleri de yansıtabilmektedir.

İki yüzeyli aletleri Işın Yalçınkaya' nın da verdiği tanım doğrultusunda şöyle açıklamayı uygun buluyoruz: Bunlar, genel olarak çakmaktaşı yumrularının, fakat aynı zamanda kuarsit ve kumtaşı gibi büyük yongaların her iki yüzünden kaplayan ya da en azından bürüyen düzeltilerle yontulmuş çeşitli formlardaki aletlerdir[53].

İki yüzeylilerin kesin olarak hangi amaçlarla üretilip kullanıldığı bilinmemesine rağmen bunların kıymak, kazımak, kesmek, vurmak, toplamak ve ağaç köklerini vb. kaldırmak, parçalamak, hatta paleolitik insanın avına yönelteceği bir silah olarak kullanabileceği düşünülmektedir[54]. Yani bu aletlerin birden fazla işlev için üretildiği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.

Işın Yalçınkaya ve F. Bordes' un çalışmalarından da yararlanarak iki yüzeyli aletleri bazı başlıklar altında gruplayarak incelemek temel tipleri anlayabilmek açısından kolaylık sağlamıştır. Temel olarak iki yüzeyli aletler 2 ana grup altında incelenirler:

A) Klasik iki yüzeyliler
B) Klasik olmayan iki yüzeyliler

A) Klasik İki Yüzeyliler: Bunlar genel olarak yontulan yumrulardan üretilmişlerdir. Alt tipleri ise şöyledir:

1. Mızrak biçimli iki yüzeyliler (bifaces lancéolés)
2. Micoquien iki yüzeyliler (bifaces Micoquiens)
3. Üçgen biçimli iki yüzeyliler (bifaces triangulaires)
4. Yürek biçimli iki yüzeyliler (bifaces cordiformes)

- Gerçek yürek biçimli iki yüzeyliler (bifaces cordiformes vrairs)
- Yüreğimsi biçimli iki yüzeyliler (bifaces subcordiformes)

[53] Yalçınkaya, 1989: 109
[54] Braidwood, 1995: 63

- Uzun yürek biçimli iki yüzeyliler (bifaces cordiformes allongés)
5. Ovalimsi iki yüzeyliler (bifaces ovalaires)
6. Disk biçimli iki yüzeyliler (bifaces discoides)
7. Badem biçimli iki yüzeyliler (bifaces amygdaloides)
8. Pisi balığı biçimli iki yüzeyliler (Limandes)
9. Nacaklar (Hachereaux)
10. Diğer klasik iki yüzeyliler (bifaces divers)

Mızrak biçimli iki yüzeyli aletlere henüz Anadolu'da rastlanmamıştır. Micoquien, yürek biçimli ve pisi balığı biçimli iki yüzeyliler ise Acheuléen'den itibaren ortaya çıkarlar. Badem biçimli iki yüzeyliler Anadolu'da en çok karşımıza çıkan tiptir. Nacaklar ise Yalçınkaya tarafından klasik iki yüzeylilerden farklı bir grup olarak ele alınmıştır[55]. Nacakların yongalar üzerine yapılmış olması buna nedendir. Bunlar da Acheuléen'de sıklıkla görülürler. Tip olarak belirli bir ulama yerleştiremediğimiz parçaları da "diğer klasik iki yüzeyliler" başlığı altında değerlendirdik.

B) Klasik Olmayan İki Yüzeyliler: Bunlar, iki yüzeylilerle tipolojik benzerlikler taşıyan, birçok paleolitik endüstride rastlanmış olan ve özellikle büyük yongaların üzerine yapılmış aletlerdir. Alt tipleri:

1. Kısmi iki yüzeyliler (bifaces partielles)
2. Çekirdek biçimli iki yüzeyliler (bifaces nucléiformes)
3. Gemi gövdesi biçimli iki yüzeyliler (bifaces naviformes)
4. Armut biçimli iki yüzeyliler (bifaces lageniformes)
5. Abbevillien iki yüzeyliler (bifaces abbevilliens)

Kısmi iki yüzeyliler bir yüzden tam diğer yüzden ise kısmen düzeltilenmiş olan iki yüzeylilerdir ve bunlara da endüstriler içinde sıkça rastlanır. Çekirdek biçimliler ise kabaca düzeltilenmiş çekirdek formlardan üretilmişlerdir. Gemi

[55] Yalçınkaya, 1989: 114-116

gövdesi biçimli olanları Afrika'nın Alt Paleolitik endüstrilerinde karşımıza çıkar[56]. Armut biçimli olanlar yuvarlak uçlu iki yüzeyliler olup armut biçimine sahip olduklarından bu adla nitelendirilmişlerdir. Abbevillien iki yüzeyliler ise Abbevillie yataklarında saptanmış olan, kaba ve kalın formlu, üzerlerinde derin negatif izleri taşıyan aletlerdir.

Yukarıda bahsettiğimiz bütün bu aletler tezimizin konusunu oluşturan endüstri gruplarında yoğun olarak isimleri geçecek olan alet tipleridir. Bunlardan bazıları Anadolu'da dahi görünmezken bazıları Bismil-Batman mevkiilerinden sıklıkla ele geçmişlerdir. Bunların neler olduğundan daha sonra bahsedeceğiz.

[56] Yalçınkaya, 1989: 114

4. ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Dicle Havzası'nda Paleolitik döneme ait buluntuların varlığından ilk olarak bahseden araştırmacı Guillermo Algaze'dir. Batman Suyu'nun üzerinde yapılmış olan ve Batman şehir merkezine 40 km kuzeyde olan bir baraj nedeniyle arkeolojik ve kültürel belgeleri kurtarmak amaçlı ilk araştırmaların 1988 yılında Guillermo Algaze ve Michael Rosenberg tarafından yapıldığını görmekteyiz[57]. Bu araştırmalar 1988, 1989 ve 1990 yılları olmak üzere 3 sezonda sürdürülmüş, fakat paleolitik dönem buluntularının değerlendirilmesi bakımından oldukça sınırlı ve yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, 2001 yılında ve ODTÜ TAÇDAM projesi kapsamında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN ve Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL tarafından ilk sistemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bilgiler ışığında, bölgenin daha önceden gizli kalmış paleolitik dönemi hakkında önemli bilgiler elde edilmiş, bölgenin paleolitik dönem buluntularının Anadolu'nun diğer paleolitik döneme ait buluntuları ve yakın çevresi ile karşılaştırması yapılabilmiş ve bölgenin paleolitik dönem potansiyeli ortaya çıkarılmıştır.

4.1 BÖLGEDEKİ ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Türkiye'de endüstriyel ve zirai gelişime destek vermek amacıyla başlatılmış olan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) nedeniyle Dicle Nehri üzerinde iki baraj yapımı gerçekleştirilecektir. Bunlar Cizre Barajı ve Ilısu Barajlarıdır[58]. Bu barajlar Dicle Havzası'nın büyük bölümünü içine alacak ve Cizre'den Bismil'e kadar olan 140 km lik bir alana hükmedecektir. Ilısu Barajı Dicle Nehri'nin üç önemli kolu olan Botan, Garzan ve Batman Suyu'nu istila edecektir. Bunlardan Batman Suyu'nun üzerinde yapılmış olan ve Batman şehir merkezine 40 km kuzeyde olan bir başka baraj nedeniyle arkeolojik ve kültürel belgeleri kurtarmak amaçlı ilk araştırmaların 1988 yılında Guillermo Algaze ve Michael Rosenberg tarafından yapıldığını

[57] Algaze, 1990: 391, Algaze ve Rosenberg, 1991: 137, Algaze, 1992: 425-426
[58] Algaze, 1989: 241

görmekteyiz[59]. Bu araştırmalar 3 sezon boyunca sürdürülmüş olup ilki 1988 yılında gerçekleştirilmiş olan araştırmalardır. İkinci ve üçüncü sezon araştırmalarında ise (1989-1990) ilk sezon araştırmalarında incelenmemiş olan alanlara geçilmiştir.

İkinci ve üçüncü sezon araştırmaları ise yine Guillermo Algaze, Ray Breuninger, Chris Lightfoot ve Michael Rosenberg tarafından gerçekleştirilmiştir[60]. Bu araştırmacıların amaçları şunlar olmuştur:

- Batman-Dicle'nin birleştikleri mevkide araştırmalara başlayarak Raman Dağı'nın batı eteklerini ve kısa zaman sonra su altında kalacak olan gözden kaçırılmış paleolitik açıkhava sitleriyle mağara iskanlarını incelemek[61],
- Garzan ve Dicle'nin birleştikleri mevkiyi incelemek,
- Botan ve Dicle'nin birleştikleri mevkideki, Botan Suyu'nun doğusundaki buluntuları incelemek ve Botan ile Dicle'nin birleştiği mevkinin güney kısmındaki Dicle havzasında araştırmalara başlamak,
- Cizre-Silopi Ovası arasında, Cudi Dağı'nın güneydoğusu ve güney civarındaki Dicle ovasındaki incelemeleri tamamlayıp bitirmek,
- Dicle Havzası'ndaki Geç Roma/ Bizans yerleşiminin doğu kısımlarındaki buluntuları keşfetmek ve incelemek,
- Fırat Havzası'nda Karkamış'tan Halfeti'ye kadar olan 60 km'lik alanda araştırma yapmaktır[62].

Batman Suyu'nun batı kısım ve Batman'dan Bismil'e kadarki Dicle Havzası'nın olduğu alan Geç Pleistosen-Holosen dönem düşük seviyeli bir terasla sınırlanmıştır. Bu alan 40 km uzunluğunda ve 3-4 km genişliğindedir ve bu seki düzenli olarak güneye doğru daralmaktadır. Bu alan kumlu bir örtüyle kaplı olup araştırmalar sonucunda Erken Quaterner döneme ait olması mümkün görünmektedir. Arkeolojik sitler ırmağın yanındaki aşağı terasın karşısında yoğun bir biçimde yer

[59] Algaze, 1990: 391, Algaze ve Rosenberg, 1991: 137, Algaze, 1992: 425-426
[60] Algaze, 1994: 175 vd.
[61] Algaze, 1994: 177 vd.
[62] Algaze,1994: 178 vd.

almaktadır. Bununla birlikte ırmağa yukarıdan bakan kısmın kenarlarında da bir seri sit bulunmaktadır.

Batman Su terası düzenli olarak Dicle'nin kuzey kenarında hudutlanmış daha geniş bir terasa açılır. Bu teras 5-6 km enindedir ve yaklaşık olarak 30 km uzaklıktaki Bismil kentinin yakınlarında birleşen Batman Suyu ile Dicle tarafından genişletilmektedir. Burası yoğun mil ve balçık depoları tarafından örtülmüş düşük röliyefli bir karstik düzlük olup tabanını, Alt Miocen'de oluşmuş alçıtaşı yatakları teşkil etmektedir. Bu düzlükte birbirinden farklı yükseklikte olmayan dağ sıraları, sırtlar, platformlar tarafından bölünmüş çeşitli çukurluklar vardır. Bu alana benzer bir teras da Dicle'nin güney kısmında görülür. Nehrin diğer kısmında ise daha yüksek bir seviyede daha eski Pleistosen sekiler vardır. Bu yukarı kısım Dicle'nin en verimli kısmıdır ama nehre düşey uzanan havzalar dar bir alandadır. Arkeolojik sitler Dicle'nin bu kısmında olup havzaları boyunca bir araya toplanmış akarsular bulunmaktadır[63].

Algaze ve diğer araştırmacılar tarafından 1989 yılında yapılan araştırmada Dicle'den Bismil'in yukarısında ve Batman Suyu'nun batı kısmında yaklaşık olarak 130 tane höyük ve sığ oluşumlar saptanmıştır. Bu bölümde en erken yerleşim akeramik Neolitik'e tekabül eden Demirci Höyük'tür. Ayrıca aşınmış olan bu araziden yaklaşık olarak 900 adet civarında az bir miktarda yontulmuş taşlar toplanmıştır. Bu topluluğun düşük bir yüzdesi akeramik Neolitik'e tekabül edip obsidyenden üretildikleri bildirilmektedir. Bu topluluk muazzam biçimde ön kazıyıcıları, tırnak biçimli ön kazıyıcıları, delgileri, uçları, dilgileri, dilgi çekirdeklerini, sırtı devrik dilgileri, geometrik mikrolitleri, yarımayları, eğik mikro uçları içerir. İlginç bir biçimde, obsidyen aletler bütün topluluğun az bir yüzdesini oluşturur, obsidyen mikrolitler ise bütün mikrolitlerin yarısını oluşturur. Özellikle seçilmiş fakat üzerinde çalışılmamış düz nehir çakıltaşları da oldukça fazla olup gövdesi V biçiminde oymalarla dekore edilmiş ve düzeltilenmiş öğütme taşları da dikkati çekmektedir[64].

[63] Algaze, 1994: 180-181 vd.
[64] Algaze, 1994: 182 vd.

Batman Suyu ve Dicle'nin birleştikleri yerin kuzey ve doğusunda da aynı yıl araştırmalar yapılmıştır. Bu plato Raman Dağı'nın düşük seviyeli yükseltilerinin batısına doğru genişleyen bir form alır ve yüksek seviyeli Batman Suyu'nun teraslarına benzemektedir. Raman Dağı'nın eski akarsularında olduğu gibi Dicle'de de bir kısım, sulak kanyonla ve Holocen dönemin seyrek olan eski oluşumlarıyla kuşatılmıştır. Bu kısımda Batman ve Dicle'nin kavşak noktasından itibaren akıntı yönünde giden bir menderes tarafından meydana getirilmiş dar bir terasta az bir miktarda yoğunlaşmış sit alanları bulunmaktadır. 1988 yılında kazara Batman şehrine uzak olmayan ve güney kısımdaki mevsimsel bir akıntı kanalı boyunca yer alan Paleolitik çakmaktaşı aletlerinin yoğun olduğu işlik yerleri saptanmıştır[65]. Bu işlik yerlerinden bazıları saban, pulluk gibi ziraat araçları tarafından bozulmuş ve karıştırılmıştır. Alet topluluklarının birçoğuna, araştırmacılar, yüksek sırtlarla birbirinden ayrılmış olan koyaklarda, sel ve yağmurla açılan çukurlarda ve bunların etrafında bulunan yükseltilerde saptanmıştır.

1989 - 1990 sezonları boyunca bu alanda toplam 5 adet işlik yeri saptanmıştır. Bunlardan en büyüğü, günümüzde, Okçu köyü civarındadır. Bu sit Raman Dağı'nın 3 km lik kuzey sırtındaki bir tepelik alanda bulunmaktadır. Buradan 75 adet parça toplanmıştır. İkinci bir sit alanı, Sincanlı Köyü civarında Dicle'nin yakınında yer almaktadır. Diğer bir sit ise Raman Dağı'nın batısında yer alan Büyükbüziya tepe olarak adlandırılan boş bir tepenin üstünde merkezlenmiştir. Bir diğer sit; Raman Dağı'nın batı kısmında Batman Suyu'na bakan en uç kısımda yer alan düşük seviyeli bir sırt olan Benderşovtı Sırtı'nda bulunmaktadır. Okçu ve Sincanlı'nın açıkhava yerleşimleriyle karşılaştırıldığında bu iki sit alanı görece daha yoğundur. Beşinci bir işlik yeri ise, Dicle'nin yüksek seviyedeki Quaterner terası yakınında bir yerdeki Tavya Sırtı üzerinde bulunmaktadır. Burası 100 metrekareye yaklaşık 100 adet düşen malzeme miktarıyla yoğun bir işlik yeridir[66]. Bu beş adet açıkhava sitlerinden toplanan örneklerin birbiri benzer oldukları saptanmıştır. Bu nedenle bu sitlerin tek bir endüstriyi sundukları görülmektedir. Bunların içinde en yaygın tipler Levallois çekirdekler, çeşitli yonga ve dilgiler, Levallois yongalar, discoidal çekirdekler, piramit biçimli yonga çekirdekleri, kıyıcılar, kenar kazıyıcılar ve yatay kazıyıcılardır.

[65] Algaze, 1994: 184 vd.
[66] Algaze, 1994: 185 vd.

Küçük ve oval formlu el baltaları dikkati çekmektedir, fakat bunlar çok fazla yaygın değillerdir. Ayrıca hafirin anlattığına göre çift vurma yumrulu yongalar da dikkati çekmektedir. Bütün bu tiplerin erken Orta Paleolitik'e denk düştüğü düşünülmektedir.

Ramanian işlik yerlerine Batman Suyu'nun uzunluğu boyunca giden yüksek teraslarda ve Dicle'den kuzeye kadarki alanlarda rastlanmamıştır.

Araştırmalar sonucunda üçüncü bir paleolitik alet topluluğu da Batman Suyu'nun Dicle'yle birleştiği yerin batısında ve Dicle'nin kuzey kenarında yer alan karstik bir teras keşfedilmiştir ki burası bizim araştırma konumuzu oluşturan mevkileri içermektedir. Hafire göre burası Ramanian tip aletlerin bulunduğu teraslardan daha alçak bir seviyede bulunur ve daha gençtir. Bu mevkilerde yoğun olarak Üst ve Orta Paleolitik tipte aletlere rastlanmıştır. Üst paleolitik tipler; dilgi parçalarını, taşkalemleri, yuvarlak kazıyıcıları ve omurgalı kazıyıcıları içermektedir. Orta paleolitik buluntular ise yöneşen kazıyıcıları içerir. Bu topluluk "Zagros Mousterian" olarak adlandırılan tipte endüstrileri düşündürmektedir.

Genel hatlarıyla 1989-1990 yılları arasındaki araştırmalarda üç endüstri tipi dikkati çekmiştir: Ramanian, Zagros Mousterian ve Üst Paleolitik endüstriler[67].

1990 yılında ise Michael Rosenberg ve Hakan Togul Batman Suyu çevresinde araştırmalara başlamışlardır. Bu araştırmaya, Pensilvanya Üniversitesi'nin üniversite müzesi ile Tarihsel ve Arkeolojik Kalıntıları Araştırma ve Kurtarma Merkezi sponsor olmuştur[68].

Araştırmanın 3 aşamada gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Birincisinde potansiyel olarak tahmin edilen mağara ve bütün tepeler, ikincisinde ziyaret edilen köyler ve civarları, üçüncüsünde de seramik parçaları, çakmaktaşları ve obsidyen oluşumların saptandığı bölgeler inceleme altına alınmıştır[69].

[67] Algaze, 1994: 187 vd.
[68] Rosenberg, Togul, 1991: 241
[69] Rosenberg, Togul, 1991: 242

Bu araştırmada ise 26 adet sit alanı saptanmıştır[70]. Bu sit alanları erken Orta Paleolitik'ten Orta Çağ'a kadar olan buluntuları vermiştir. Ayrıca bir stratigrafisi yapılmamış açıkhava siti ile iki stratigrafisi yapılmış mağara yerleşim alanı, saptanmış olan en erken döneme ait sit alanları olmuştur. Buluntular Orta Paleolitik'ten (kenar kazıyıcılar, Levallois çekirdekler) Epi-paleolitik döneme kadar (küçük ön kazıyıcılar, mikro dilgiler, mikro dilgi çekirdekleri ve obsidyenden çeşitli aletler) çeşitlenmektedir. Ramdenka Çayı'nın yakınlarında saptanan bir açıkhava sit alanı olan Nevala Denik; çakmaktaşından, patinalaşmaya maruz kalmış birçok litik materyal vermektedir, bunlar Raman Dağı'nın 50 km güneyine kadar ve Dicle'nin bazı kollarına kadar uzanmış olarak saptanmıştır ve erken Orta Paleolitik'e bağlanmıştır. Ramanian endüstri olarak adlandırılan bu endüstride; Levallois ve geniş piramidal çekirdekleri yaygındır, ayrıca geniş kazıyıcılar ve dış bükey yatay kazıyıcılara sıkça rastlanmıştır[71].

4.2 ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, söz konusu Ilısu Baraj Gölü çevresinde yapılmış olan ilk araştırmaların yetersiz kalması nedeniyle ODTÜ TAÇDAM projesiyle tekrar gündeme gelen araştırmalara 2001 yılında Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN ve Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL tarafından başlanmış olup, bu araştırmalara 2002, 2003 ve 2004 yıllarında da devam edilmiştir.

2001 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması, Diyarbakır İli, Bismil İlçesi ile Batman İli arasında kalan ve Dicle Nehri'nin kuzey kesimini oluşturan alanda sürdürülmüştür. Bu alan Bismil İlçesi'nden Batman Çayı'na kadar olan alan ve Batman'ın güneyinde yer alan ve Batman ile Dicle Nehri'ne hakim görünen Raman Dağı kütlesi olarak 2 bölümde incelenmiştir[72]. Bunun sonucunda toplam 19 adet paleolitik dönem ile ilgili buluntu yeri saptanmıştır ve bunlardan 11 tanesi Bismil ile Batman arasında, 8 buluntu yeri ise Raman Dağı'nda saptanmıştır. 11 adet mevkiden

[70] Rosenberg, Togul, 1991: 243
[71] Rosenberg, Togul, 1991: 244
[72] Taşkıran ve Kartal, 2003: 197

elde edilen buluntuların tamamının in situ olmadığı anlaşılmıştır. Diğer 8 adet mevkii Raman Dağı'nda yer alıp buluntuların hepsi in situ özellikler göstermiştir. Tezimizin konusu, bahsettiğimiz 11 adet Batman-Bismil arasında kalan mevkilerin paleolitik dönem buluntularıdır.

2002 yılında yine aynı proje kapsamında, Taşkıran ve Kartal tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasıyla Diyarbakır İli, Bismil İlçesi ile Batman İli arasında kalan ve Dicle Nehri'nin güney kıyısı incelenmiş ve 22 adet paleolitik buluntu yeri saptanmıştır[73]. Bu araştırma alanının çakmaktaşı hammadde açısından Dicle'nin kuzeyine oranla daha zengin olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda mağara ve kaya sığınaklarıyla karşılaşılmamıştır. Bütün buluntu yerlerinden, yüzey malzemesinin Alt ve Orta Paleolitik özellikler gösterdiği anlaşılmıştır. Bu bilgiler de bize Dicle Havzası'nın Alt ve Orta Paleolitik dönemlerde iskana uğradığını göstermektedir.

2003 yılında Ilısu Baraj Gölü alanında yapılan araştırma Taşkıran, Kartal ve Sevencan tarafından gerçekleştirilmiş olup Batman Çayı ile Dicle Nehri'nin kesiştiği alanın 10 km.lik doğu kesimi ile Raman Dağı'nın belirli bir kısmı araştırılmıştır[74]. Toplam 14 adet buluntu yeri saptanmıştır. Bu buluntu yerleri çoğunlukla Alt ve Orta Paleolitik Dönem buluntuları vermiş olup şüpheli bir Üst Paleolitik döneme nitelenebilecek yontmataş parçalara da rastlanmıştır[75]. Sözkonusu buluntu yerlerinden elde edilen yontmataş unsurlar içinde saptanmış olan levallois teknikle hazırlanmış yongalama ürünleri ve çekirdeklerin klasik levallois teknikten yoksun oldukları, ayrıca çekirdeklerin üst yüzlerindeki kabuk kısmının kaldırıldığı ve bundan sonra hazırlanmış olan vurma düzlemlerinin düz oldukları dikkati çekmiştir. Bundan dolayı üzerinden alınmış ürünlerin de topukları düzdür ve belirgin bir vurma yumrusuna sahip olduğu görülmektedir.

Ilısu Baraj Gölü alanında 2004 yılında yapılan araştırma, bir önceki yılda da olduğu gibi Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'nın

[73] Taşkıran ve Kartal, 2004: 301
[74] Taşkıran, 2005: 335 vd.
[75] Taşkıran, 2005: 339 vd.

vermiş olduğu az bir ödenekle sürdürülmüştür. Araştırma alanı bu nedenden dolayı 2003 yılında bırakıldığı yerden yani, Çayüstü Köyü'nden doğuya doğru Hasankeyf Köprüsü'ne kadar uzanan yaklaşık 22 km. lik bir alanda gerçekleştirilmiştir. Toplam 15 adet buluntu yeri saptanmıştır[76]. Bu buluntu topluluğundan da bu alanın daha çok Alt ve Orta Paleolitik Dönemlerde iskan edildiği anlaşılmıştır. Yine bu mevkilerde de önceki araştırmalarda saptanmış olan klasik olmayan levallois teknikle hazırlanmış yontmataş ürünlerine rastlanmıştır, fakat Clactonien tekniğin daha sık kullanıldığı dikkati çekmiştir. Dolayısıyla Levallois unsurlar daha çok Clactonien teknik içinden gelişmiş gibi görünmektedir[77].

Bütün bu yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere Ilısu Baraj Gölü alanı Alt ve Orta Paleolitik dönemde yoğun bir biçimde iskana uğramıştır. Alet üretim tekniklerinde clactonien ve klasik olmayan levallois tekniğinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca Orta Paleolitik sonu ve Üst Paleolitik dönemlere nitelenebilecek buluntulara rastlanmıştır, fakat buluntuların azlığı, bu alanda, Üst Paleolitik dönem iskanlarının yoğun olmadığını ya da şüpheli olduğunu göstermektedir.

4.3 2001 YILI ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Daha önceden de belirttiğimiz gibi ODTÜ TAÇDAM projesi kapsamında gerçekleştirilen "Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ yüzey Araştırmaları" 02. 07. 2001-29. 07. 2001 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN ve Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL tarafından yürütülmüştür. Bu araştırma, alanın yürünerek yoğun bir biçimde taranması yöntemiyle yapılmıştır.

Ilısu Barajı tamamlandığında Dargeçit'ten Bismil'e kadar olan büyük bir bölüm, baraj gölünün etkileşim alanı içinde kalacaktır. 2001 yılında gerçekleştirilen bu araştırma, bu alanın baraj gövdesine en uzak noktasından (Bismil ilçesinden)

[76] Taşkıran, 2006: 206
[77] Taşkıran, 2006: 211

başlatılmıştır. Bismil İlçesi ile Batman İli arasında kalan ve Dicle Nehri'nin sadece kuzey kıyısını oluşturan yaklaşık 150 km karelik alanda araştırmalar yapılmıştır[78].

Bu alan içinde Bismil ilçesinden doğuya doğru sırasıyla; Korukçu Köyü ve Kayabaşı Mahallesi; Babahaki, Gültepe, Çöltepe, Bozçalı, Sarıköy, İsalı ve Arıklı Köyleri; Salat Beldesi ve çevresinde Aşağı ve Yukarı Gültepe, Aşağı Salat, Köprüköy, Yukarı ve Aşağı Ağılköyleri ile Batman Çayı'nın batı kenarında bulunan Aşağı Sazlık, Yukarı Sazlık, Sinan köyleri ve İstasyon Mahallesi yer alır. Araştırmanın sonlarına doğru ise Batman Çayı'nın doğusundaki Batman İli güneyinde yer alan Raman Dağı'nın bir kısmı araştırılmıştır. Söz konusu bu alan tezimize konu teşkil etmemektedir.

Bismil İlçesi İle Batman Çayı Arası:

Görmez Tepe- S60/ 58

Bismil İlçesi'nin yaklaşık 9 km güneydoğusunda yer alan Bozçalı Köyü'nün 1,5 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Bu tepenin doğu kısmında sular tarafından yarılmış olan birçok küçük vadi bulunmaktadır. Bunların üst kısımlarında, Dicle'nin eski sekilerine ait olan konglomera kuşaklarından erozyonla ayrılan ve yamaç altlarına doğru akan döküntü çakıllar arasında, yoğun olmamakla beraber seyrek olarak çakmaktaşı yontmataş parçalarına rastlanmıştır. 1 tanesi Levallois çekirdek olmak üzere, bulunan toplam 4 adet çekirdek ve ucu kırık sırtlı bir dilgi tipik değildir. Burası, paleolitik yerleşimler için çok uygun görünmesine rağmen pek verimli çıkmamıştır[79].

Ziyaret Tepe- S60/ 59

Salat Beldesi'nin güneyinde, Yukarı Gültepe Köyü'nün kuzeyinde yer alan Ziyaret Tepe, Salat Çayı boyunca, Kuzeybatıya doğru uzanan sırtların en güneydoğu ucunda kalır. Burası paleolitik dönem yerleşmeleri bakımından oldukça elverişli bir

[78] Taşkıran ve Kartal, 2004: 697 vd.
[79] Taşkıran ve Kartal, 2003: 192

konumdadır. Yontmataş buluntular çok geniş bir alana dağılmış ve sürüklenmiştir. Toplam 57 adet buluntunun bir çoğu tipik değildir. Buluntuların çoğunluğunu çekirdek ve yontma artıkları oluşturmaktadır. Ele geçen bir iki yüzeyli alet 1, 418 gr ağırlığı ile araştırma alanının en ağır buluntusu özelliğine sahiptir. Levallois çekirdekler fazla değildir. Burası daha çok, çakmaktaşı hammadde açısından ziyaret edilmiş bir alan gibi görünmektedir[80].

Akçagöl I- S60/ 60

Arıklıgöl Köyü'nün yaklaşık 1 km doğusunda bulunan Aşağıakça Gölü'nün batı kıyısında, Akçagöl Tepe'nin güneydoğu yamaçları üzerinde ve eski Bismil-Salat yolunun kenarında yer alır (Harita: 2)[81].

Buluntular arasında 8 adet iki yüzeyli alet, 2 adet kıyıcı alet, 8 adet çekirdek ve 11 adet dilgi ve yonga buranın Alt Paleolitik dönemine işaret etmektedir. Buluntular in situ değildir.

Akçagöl II- S60/ 61

Akçagöl I ile karşı karşıyadır. Gölün güneydoğusunda ve yolun güneyinde yer alan yamaçlarda (Harita: 2) paleolitik buluntular tespit edilmiştir.

Akçagöl I ile aynı dönemin buluntularını vermektedir. Bulunan 5 adet iki yüzeyli aletin 2 tanesi Micoquien'dir. 11 adet çekirdekten de 5 tanesi tipik olmayan Levallois özellikler sergiler[82].

Karakol Tepe- S60/ 62

Arıklıgöl Köyü ile Salat Beldesi arasında yer almaktadır. Akçagöl II buluntu yerinin doğusundadır (Harita: 3).

[80] Taşkıran ve Kartal, 2003: 192-193
[81] Taşkıran ve Kartal, 2003: 193
[82] Taşkıran ve Kartal, 2003: 193

Buluntular, Dicle Nehri'ne bakan güney yamaçlarda çok dağınık olup belirli bir yerde yoğunlaşmamaktadır. 1 adet kıyıcı aletle birlikte çok sayıda çekirdek ve yonga-dilgiler bulunmuştur[83].

Zirkigüher Mevkii- S60/ 63

Aşağı Salat'ın doğusundaki kuzey-güney doğrultusunda uzanan sırtların batı yamaçlarında, Cami Tepe'nin güneyindedir (Harita: 3).

Bulunan toplam 23 adet parçadan 13 tanesi çekirdek olarak saptanmıştır. Bunlardan sadece 2 tanesi tipik olmayan Levallois unsurlar içermektedir. Dikkat çeken 1 adet kazma saptanmıştır ve diğer yontma ürünleri de çok tipik değildir[84].

Abir Tepe S60/ 64

Aşağı Salat Köyü' nün yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda yer alır. Yontmataş aletler daha çok Abir Tepe'nin güney yamaçlarında ve Beyaztoprak Tepe'nin kuzeyinde bulunmaktadır (Harita: 3).

Burası, Zirkigüher'e göre daha tipik buluntular verir. 7 adet iki yüzeyli alet ele geçirilmiştir. İşlenmiş yonga ve dilgiler açısından çeşitlilik gösterir. Dişlemeli formlarla birlikte, yonga-dilgi üzerine kenar kazıyıcılar da mevcuttur. Çevrede Paleolitik Dönem sonrasına ait yontma artıkları da gözlemlenmiştir[85].

Beyaztoprak Tepe Çevresi- S60/ 65

Aşağı Salat'ın doğu-güneydoğusunda ve Abir Tepe'nin güneyindedir. Buluntular buradaki iki tepenin birbirine bakan yamaçları ile Beyaztoprak Tepe'nin üzerindeki düzlüklerden ele geçirilmiştir (Harita: 3).

[83] Taşkıran ve Kartal, 2003: 193
[84] Taşkıran ve Kartal, 2003: 193
[85] Taşkıran ve Kartal, 2003: 193-194

Bu alanda Klasik Levallois teknolojisi ile birlikte diğer alanlarda da olduğu gibi récurrent tipte Levallois yongalama yapılmıştır. Çekirdeklerin arka kısımlarında bırakılan kabuk yüzeyi dikkat çekicidir. Genel olarak dişlemeli ve çontuklu aletler tespit edilmiştir. Bulunan 2 adet iki yüzeyli alet ise Alt Paleolitik'in erken dönemlerine işaret etmektedir[86].

İsalı- S60/ 66

Burası, İsalı Köyü'nün kuzey-kuzeybatısında, Bismil-Batman karayolunun İsalı ayrımına çok yakın bir yerdir (Harita: 2).

Toplam 17 adet buluntudan birçok yonga Clactonien unsurlar içermektedir. 4 tane Levallois çekirdek ise tipik değildir[87].

Yukarı Zirk- S60/ 67

Beyaztoprak Tepe'nin Köprüköy'e doğru alçalan doğu yamaçları, Bismil bölgesinin en zengin paleolitik buluntu yeridir (Harita: 3).

Çok çeşitli paleolitik buluntular vermektedir ki özellikle iki yüzeyli aletler ağırlıktadır. Bunların tamamı Acheuléen döneme ait olup tipolojik çeşitliliğe sahiptirler. Toplam 91 adet buluntu ele geçmiştir. Çok iri iki yüzeyli aletlerle birlikte küçük boyutlarda olanları da vardır. Üst Acheuléen'i niteleyenleri de mevcuttur. Levallois teknolojinin burada çok tipik olmasa da diğer alanlara göre daha yoğun olarak uygulandığı göze çarpmaktadır. Dişlemeli ve kenar kazıyıcı öğeler de yoğun olup Clactonien özellikler içerir. Buradaki buluntuların tamamı sürüklenmiş olup in situ değildir[88].

[86] Taşkıran ve Kartal, 2003: 194
[87] Taşkıran ve Kartal, 2003: 194
[88] Taşkıran ve Kartal, 2003: 194

Gridimse Çevresi- S60/ 68

Burası Yukarıağılköy'ün kuzeybatısında, Gridimse Tepe'nin batısında ve eski Bismil-Batman karayolunun hemen güneyindedir (Harita: 3).

10 adet buluntudan 6 tanesi iki yüzeyli alettir. Buluntular in situ değildir[89].

[89] Taşkıran ve Kartal, 2003: 194

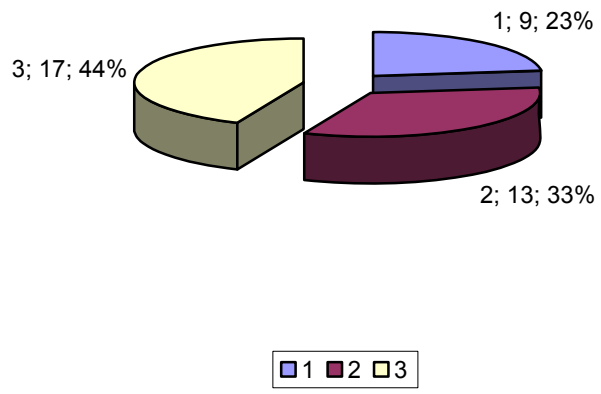
5. BULUNTULARIN MEVKİİLERE GÖRE DAĞILIMLARI VE ORANLARI

GÖRMEZ TEPE- S60/ 58

Bu mevkii, araştırma alanları içerisinde incelenmiş olan en verimsiz yerdir. Buradan toplamda 6 adet buluntu ele geçmiştir. Bunlar şöyledir:

- 4 adet çekirdek (3 tanesi şekilsiz, 1 tanesi Levallois metod-proto tip récurrent)
- 2 adet dilgi

Grafik 1

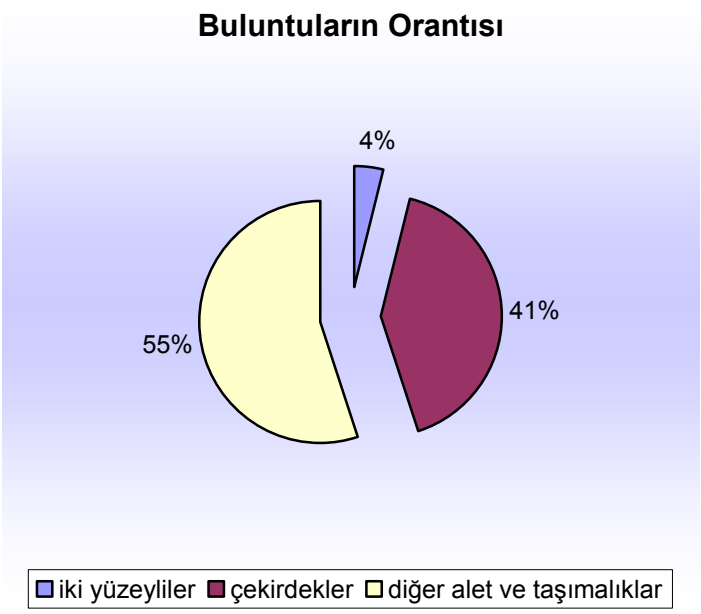
Grafik 1'de şekilsiz çekirdeklerin üzerinden alınan negatif izlerin sayı ve oranları verilmiştir. Buna göre 1 numaralı çekirdek S60/ 58-4, 2 numaralı çekirdek S60/ 58-6, 3 numaralı olanı ise S60/ 58-5 kodlu buluntulardır. Dilgilerin alet özellikleri bulunmamakla birlikte Levallois çekirdek ise tek kutuplu tipik olmayan recurrent metodla hazırlanmıştır.

ZİYARET TEPE S60/ 59

Bu alandan 57 adet buluntu incelenmiştir. dağılımı şöyledir:

- 2 adet iki yüzeyli
- 21 adet çekirdek
- 28 adet yonga

Grafik 2

Grafik 2'de bu orantılar belirtilmiştir. Buluntuları daha detaylı incelersek;

- İki yüzeylilerden 1 tanesi badem biçimli, diğer 1 tanesi ise çekirdek biçimlidir (badem biçimli bir iki yüzeyli örneği bkz. Resim 9a- 9b)

- Çekirdeklerin 12 tanesi şekilsiz, 3 tanesi prizmatik, 1 tanesi piramit, 3 tanesi yuvarımsı, 1 tanesi çok kutuplu, 1 tanesi de Levallois metodla hazırlanmış recurrent çekirdektir.

- Diğer alet ve taşımalıklardan; 1 tanesi eksende taş delgi, 12 tanesi düzeltisiz yonga, 11 tanesi dişlemeli alet, 1 tanesi dış bükey yatay kenar kazıyıcı, 1 tanesi kıyıcı alet, 1 tanesi atipik bir rende, 1 tanesi ise dişlemeli ve yatay kenar kazıyıcılı ikili bir alettir (kıyıcı bkz. Resim 23a- 23b)

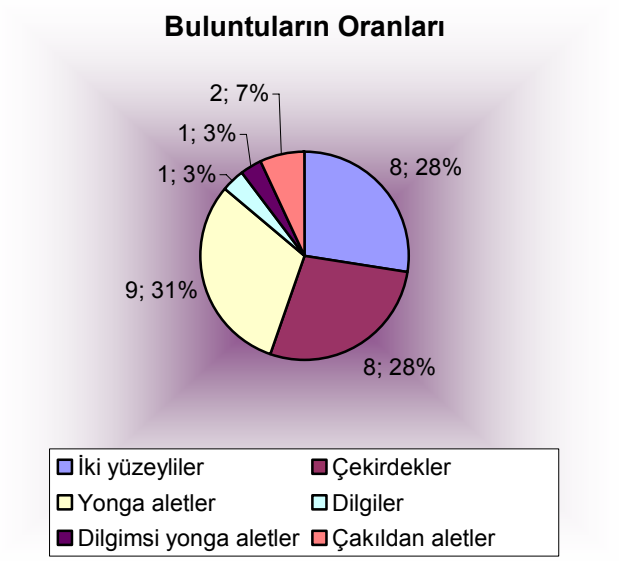
AKÇAGÖL I- S60/ 60

Akçagöl I'den toplam 29 adet parça analiz edilmiştir. Buluntular burada da insitu özellikler taşımamakla beraber Alt Paleolitik dönem özelliklerini yansıtırlar.

- 8 adet iki yüzeyli alet,
- 8 adet çekirdek,
- 9 adet yonga alet,
- 1 adet dilgi,
- 1 adet dilgimsi yonga,
- 2 adet çakıldan alet

incelenmiştir. Bunları da grafikte şu şekilde gözlemleyebiliriz:

Grafik 3

- İki yüzeylilerden; 4 tanesi badem biçimli, 1 tanesi kısmi iki yüzeyli, 1 tanesi yonga üzerine kısmi iki yüzeyli, 1 tanesi Micoguien, 1 tanesi de klasik olmayanlardan diğer iki yüzeyliler grubuna dahil edilmiştir (badem biçimli bir iki yüzeyli bkz. Resim 7a-7b, Micoquien iki yüzeyli için bkz. Resim 14a-14b)

- Çekirdeklerden; 2 tanesi yuvarımsı, 4 tanesi şekilsiz, 1 tanesi Levallois-recurrent, 1 tanesi de prizmatik çekirdektir (tek kutuplu prizmatik bir çekirdek bkz. Resim 22a-22b)

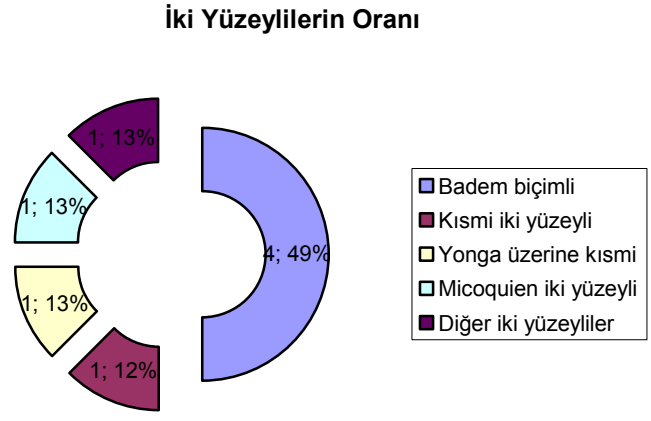
- Yonga aletlerden; 4 tanesi dişlemeli alet (2'si Clactonien özellikli), 2 tanesi çontuklu alet, 1 tanesi dişlemeli ve tek düz kenar kazıyıcılı ikili alet, 1 tanesi düz dış bükey iki kenar kazıyıcı (Clactonien özellikli), 1 tanesi tek dış bükey kenar kazıyıcı (Clactonien özellikli)

- Dilgilerden; 1 adet dişlemeli alet

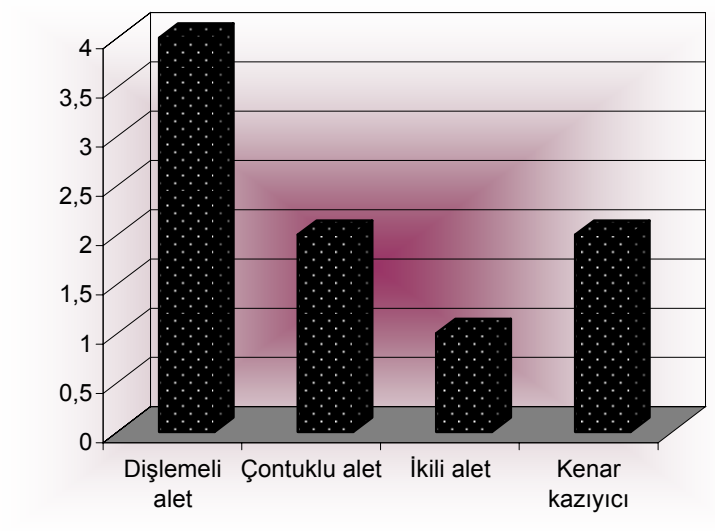
- Dilgimsi yongalardan; 1 adet dişlemeli ve tek dış bükey kenar kazıyıcılı ikili alet

- Çakıl aletlerden; 2 adet kıyıcı alet (kıyıcı bkz. Resim 28a-28b)

Grafik 4

Grafik 5

Grafik 5 'te ise yonga aletler gösterilmektedir. Bu verilerden aslında Akçagöl I' in gerek iki yüzeyli aletler gerek çekirdek ve hatta yonga, dilgi aletler bakımından zengin olduğunu tahmin etsek bile buluntuların sürüklenmiş olması, bunların alansal dağılımının incelenmesinden çok bizleri tipolojik dağılımının incelenmesine yöneltmiştir.

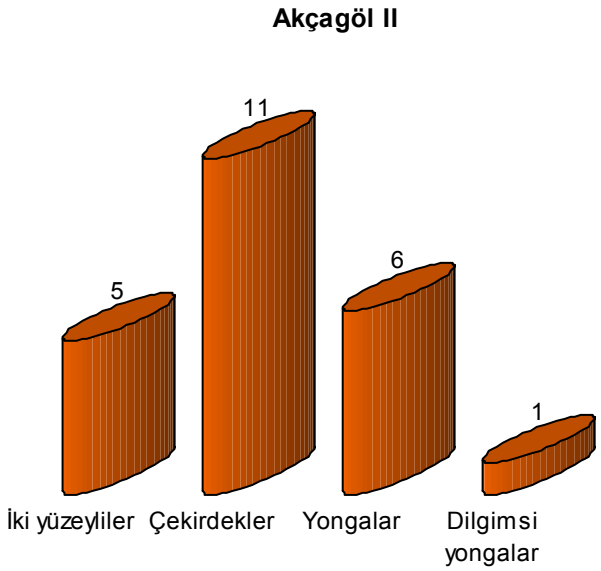
AKÇAGÖL II S60/ 61

Akçagöl II mevkisinden toplanan 23 adet buluntu analiz edilmiş olup sonuçları şöyledir:

- 5 adet iki yüzeyli alet
- 11 adet çekirdek
- 6 adet yonga
- 1 adet dilgimsi yonga

aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Grafik 6

- İki yüzeyliler içerisinde; 2'si badem biçimli, 2 tanesi Micoquien, 1 tanesi kısa badem biçimli iki yüzeyli aletlerdir (bkz. birer badem biçimli örnek için Resim 1a-1b ve Resim 13a-13b, kısa badem biçimli için Resim 5a-5b, Micoquien bir iki yüzeyli Resim 11a-11b).

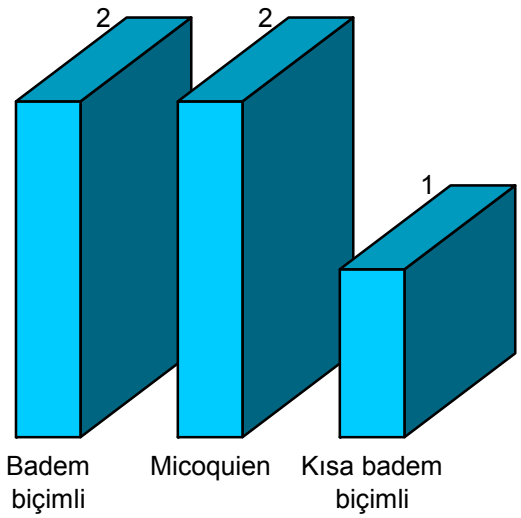
- Çekirdeklerin; 5'i Levallois- récurrent (4'ü proto tip), 1 tanesi yuvarımsı, 5 tanesi de şekilsizdir.

- Yongalardan; 3 tanesi düzeltisiz yonga, 1 tanesi yontma artığı, 1 tanesi Clactonien çontuklu alet, diğer 1 tanesi ise dişlemeli alettir.

- Dilgimsi yonga ise 1 adet tek düz kenar kazıyıcı haline getirilmiştir.

Anlaşıldığı üzere bu mevkide saptanan çekirdeklerden hazırlanmış olanlarının oranı, Akçagöl I'e göre biraz daha fazladır. Burada çekirdeklerde Levallois metodunun biraz daha fazla uygulandığını anlıyoruz.

Grafik 7

Grafik 7'de Akçagöl II'nin iki yüzeyli aletlerinin miktarı belirtilmiştir.

KARAKOL TEPE- S60/ 62

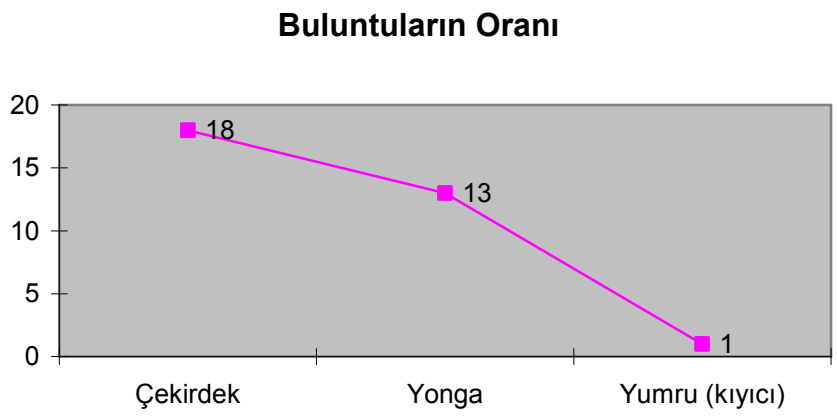
Karakol Tepe mevkiinden toplanan buluntular dağınık olup bir yerde yoğunluk kazanmadığından buradaki buluntular da tip bakımından çeşitlilik arz etmiştir. 32 adet buluntunun analiz sonuçları şöyledir:

- 18 adet çekirdek,
- 13 adet yonga ve alet,
- 1 adet yumrudan kıyıcı

- Çekirdeklerden; 3 tanesi yuvarımsı, 4 tanesi şekilsiz, 3 tanesi prizmatik, 8 tanesi Levallois çekirdek (2 tanesi lineal, 2 tanesi de proto tip lineal, 2 tanesi récurrent, 2 tanesi de proto tipte récurrent).

- Yonga ve aletlerden; 1 tanesi kazıyıcı, 2 tanesi düzeltisiz yonga, 6 tanesi dişlemeli alet, 3 tanesi dişlemeli ve çontuklu alet, 1 tanesi çoklu çontuklu alettir.

Grafik 8

Grafik 8'de üzere bu mevkiden iki yüzeyli bir alet ele geçmemiştir. Çekirdeklerin yoğun olması dikkat çekicidir.

ZİRKİGÜHER MEVKİİ- S60/ 63

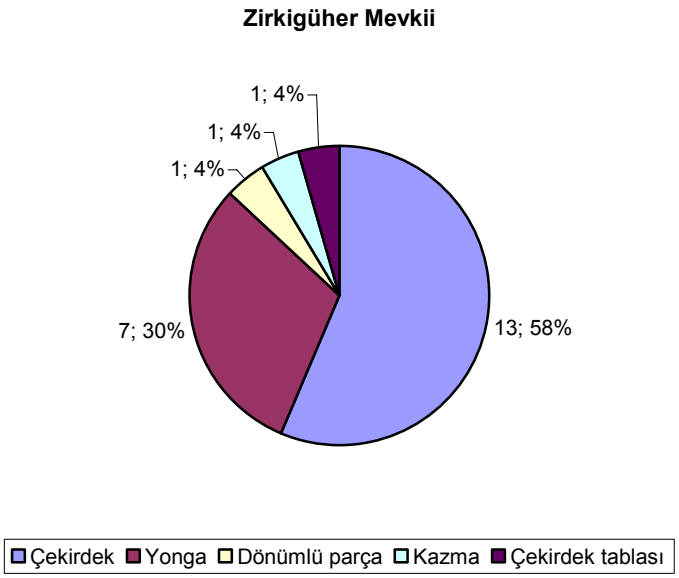
Bu alandan toplam 23 adet parça toplanmıştır. Bunlardan;

- 13 adeti çekirdek,
- 7 tanesi yonga ve alet,
- 1 tanesi dönümlü parça,
- 1 tanesi kazma (bkz. Resim 16a-16b).
- 1 tanesi çekirdek tablasıdır.

- Çekirdeklerin 9 tanesi şekilsiz, 2 tanesi Levallois-recurrent (1 tanesi proto), 1 tanesi piramit biçimli, 1 tanesi yuvarımsı çekirdektir.

- Yongaların 2 tanesi dişlemeli ve çontuklu alet, 1 tanesi dişlemeli alet, 4 tanesi yonga (1 tanesi düzeltilenmiş, 1 tanesi de Clactonien).

Grafik 9

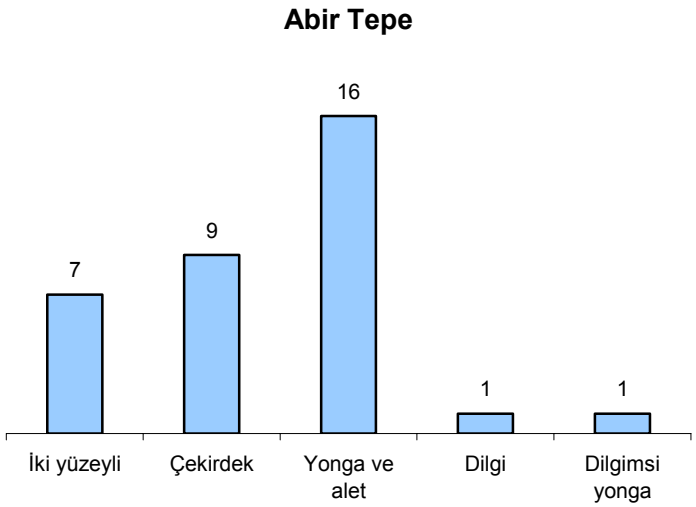
Yine burada da iki yüzeyli aletlere rastlanamadığı anlaşılmaktadır.

ABİR TEPE- S60/ 64

Bu alandan ele geçen buluntular daha tipik olanlardır. Buradan 34 adet parça analiz edilmiştir. Bunlar:

- 7 adet iki yüzeyli,
- 9 adet çekirdek,
- 16 adet yonga ve alet,
- 1 adet düzeltisiz dilgi,
- 1 adet düzeltili uç (dilgimsi yonga), (bkz. Resim 29a-29b)

Grafik 10

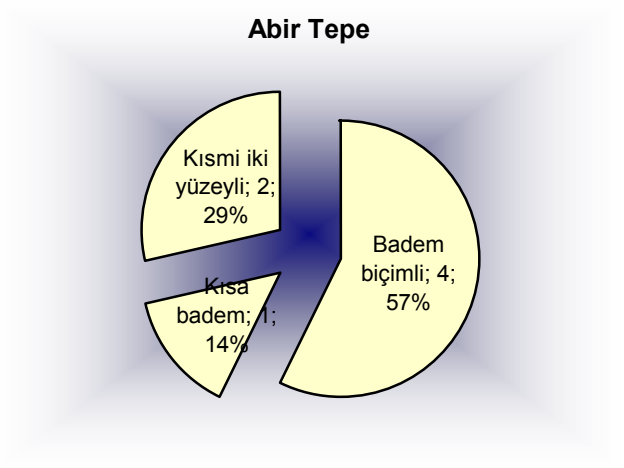

- İki yüzeylilerin 4 tanesi badem biçimli, 1 tanesi kısa badem, 2 tanesi kısmi iki yüzeyli (kısa badem biçimli için bkz. Resim 3a-3b, badem biçimli için Resim 12a-12b).

- Çekirdeklerin 2 tanesi yuvarımsı, 3 tanesi Levallois (2'si recurrent, 1 tanesi lineal-proto tip), 1 tanesi piramit biçimli, 2 tanesi prizmatik ve 1 tanesi de şekilsiz çekirdektir (yuvarımsı çekirdek için bkz. Resim 20a-20b)

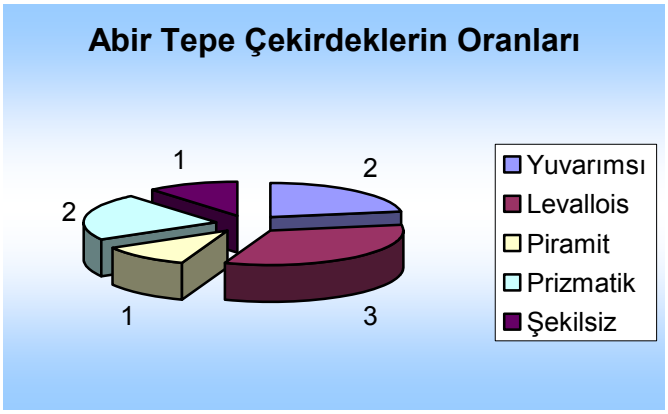
- Yongalardan 8 tanesi düzeltisiz yonga (6'sı Clactonien), 2 tanesi kenar kazıyıcı (1'i sağa yatık yöneşen ve Clactonien özellikli, diğeri ise düz, dış bükey iki kenar kazıyıcı), 3 tanesi ikili alet (1. si dişlemeli, tek düz kenar kazıyıcılı ve Clactonien özellikte; 2. si dişlemeli ve çontuklu; 3. sü de dişlemeli ve tek dış bükey kenar kazıyıcı) tir.

Grafik 11

Bu mevkii buluntuları içinde dikkati çeken bir unsur vardır ki o da Clactonien teknikte birçok yonga aletlerin ele geçmiş olmasıdır. Levallois çekirdekler baskındır:

Grafik 12

BEYAZTOPRAK TEPE ÇEVRESİ- S60/ 65

Bu mevkiden de incelenmiş olan toplam 37 adet buluntu mevcuttur. Bunlar şöyledir:

- 2 adet iki yüzeyli,
- 9 adet çekirdek,
- 20 adet yonga,
- 2 adet düzeltisiz dilgi,

- 2 adet yongamsı dilgi,
- 1 adet rende (yumrudan), (bkz. Resim 24a-24b).
- 1 adet tanımlanamayan parça

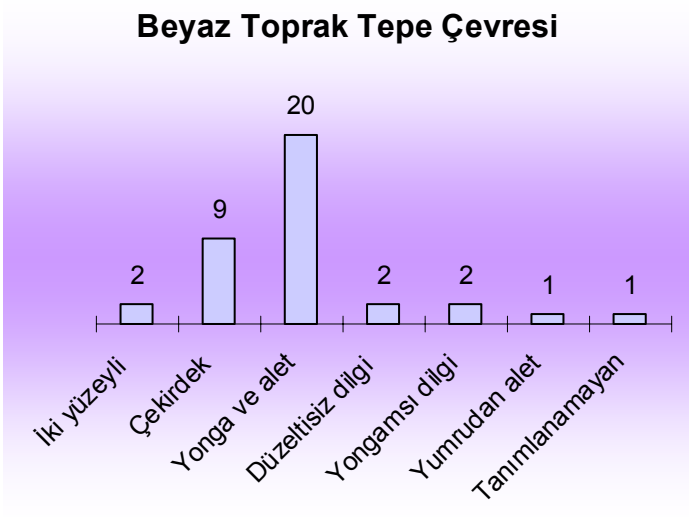
Yine buluntulara tipolojik yönden daha ayrıntılı bakarsak;

- İki yüzeylilerin ikisi de badem biçimli iki yüzeylilerdir.

- Çekirdeklerin 1 tanesi piramit biçimli, 3 tanesi şekilsiz, 3 tanesi Levallois (1'i recurrent, 1 tanesi proto tipte recurrent, 1 tanesi de lineal), 1 tanesi yuvarımsı, 1 tanesi dilgi çekirdeğidir.

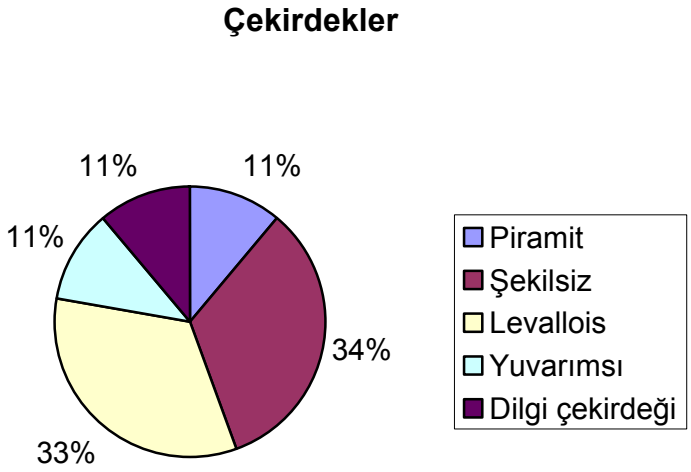
- Yongalardan 6 tanesi dişlemeli alet, 10 tanesi yonga (1 tanesi düzeltili, diğerleri düzeltisiz), 1 tanesi çontuklu alet, 3 tanesi dişlemeli ve çontuklu alettir.

Grafik 13

- 2 adet yongamsı dilginin 1 tanesi dişlemeli alettir.

Grafik 14

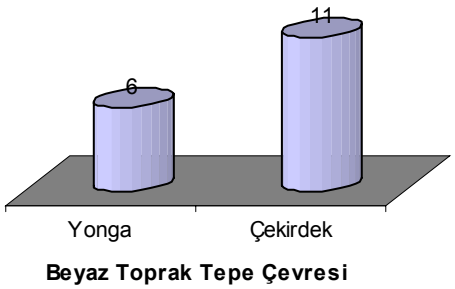
Grafik 14'te yine Levallois çekirdeklerin hazırlanmış çekirdekler içindeki yoğunluğu dikkat çekmektedir. Diğer gözlemlenen bulgu ise çekirdeklerin birçoğunun üzerinde kabuk kalıntısının bırakılmış olmasıdır. Dişlemeli ve çontuklu aletler ise diğerlerinde olduğu gibi çeşitlilik kazanmıştır.

İSALI- S60/ 66

Buradan incelenen toplam 17 adet buluntu içinde iki yüzeyli bir alet saptanmamıştır. Verilerden anlaşıldığına göre çekirdek ve yonga ağırlıklı bir mevkiidir. Veriler şöyledir:

- 6 adet yonga,
- 11 adet çekirdektir.

Grafik 15

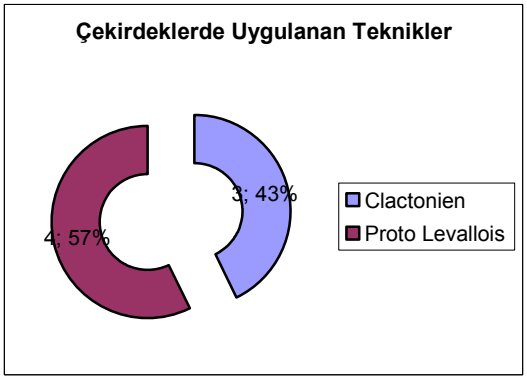
- Yonga ve aletlerin 4 tanesi düzeltisiz ve bunlardan 3'ü Clactonien özelliktedir, 1 tanesi Clactonien dişlemeli alettir, 1 tanesi ise tek kenar kazıyıcıdır.

- Çekirdeklerin 6 tanesi şekilsiz (2'si Clactonien), 4 tanesi Levallois (2'si proto tipte lineal ve diğer ikisi de proto tip recurrent), 1 tanesi de prizmatik (Clactonien) özelliktedir (Clactonien tek kutuplu prizmatik çekirdek için bkz. Resim 30a-30b, proto lineal Levallois çekirdek için Resim 17a-17b) (bkz. Çizim 12)

Buradaki Levallois tekniği de klasik teknikten yoksundur, diğer mevkilerde de dikkati çektiği gibi hep proto tipte karşımıza çıkmaktadır, tam bir ustalık yansıtmazlar. Çekirdeklerde daha çok Clactonien tekniğin etkilerini görmekteyiz.

Bunu grafikte daha net görebiliriz:

Grafik 16

YUKARI ZİRK- S60/ 67

Bismil bölgesinin en zengin paleolitik buluntu yeridir (Harita: 3). Buluntular oldukça çeşitlidir. Tamamı Acheuleen dönemi yansıtır. Birçok tipte iki yüzeyli saptanmıştır ve bunların içinde Üst Acheuleen döneme ait olanları da vardır. Burada da Levallois teknik göze çarpar, fakat buluntular in situ değildir. Buradan toplam 91 adet buluntu analiz edilmiştir. Bunlar şöyledir:

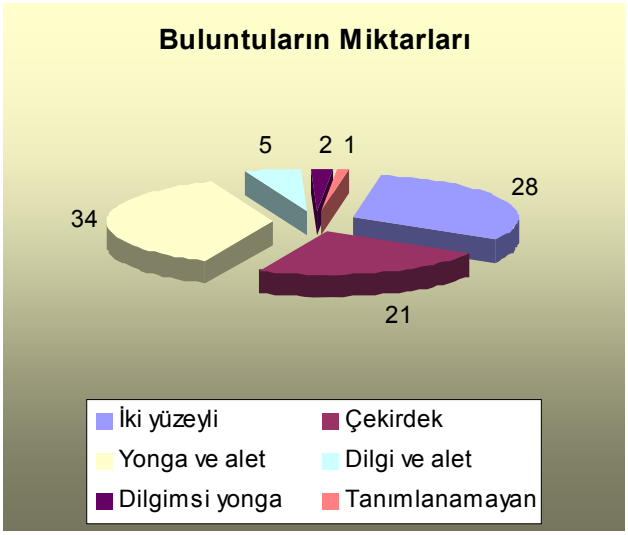
- 28 adet iki yüzeyli,
- 21 adet çekirdek,
- 34 adet yonga ve alet,
- 5 adet dilgi ve alet,
- 2 adet dilgimsi yonga,
- 1 adet tanımlanamayan parça

- İki yüzeylilerden 11 tanesi badem biçimli, 7 tanesi kısa badem biçimli, 7 tanesi klasik olmayan iki yüzeyli alettir (6'sı yonga üzerine kısmi iki yüzeyli, 1 tanesi çekirdek biçimli), 2 tanesi micoquien, 1 tanesi baltacık (yonga üzerine kısmi bir iki yüzeyli bkz. Resim 1a-1b ve baltacık Resim 15a-15b, Micoquien bkz. Resim 2a-2b ve Resim 5a-5b, kısa badem Resim 3a- 3b ve 4a- 4b, çekirdek biçimli Resim 4a- 4b, badem biçimli Resim 6a-6b, Resim 8a-8b, yonga üzerine kısmi Resim 10a-10b) (bkz. Çizim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14,15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27)

- Çekirdeklerden 2 tanesi piramit biçimli, 1 tanesi disk biçimli, 11 tanesi Levallois (bunların 3 tanesi proto tipte olmak üzere toplam 9 tanesi recurrent, 2 tanesi de lineal), 2 tanesi prizmatik (1 tanesi iki kutuplu), 5 tanesi hazırlanmamış çekirdek (1 tanesi yonga üzerine çekirdek, 1 tanesi yuvarımsı çekirdek, 3 tanesi şekilsiz (1'i Clactonien, 1 tanesi de bir iki yüzeylinin kopmuş dip kısmı olup daha sonra da çekirdek olarak kullanılmıştır.), (bir iki yüzeylinin kopan dip kısmı bkz. Resim 18a-18b, merkezcil recurrent Levallois bir çekirdek bkz. Resim 19a-19b ve Resim 17a-17b, tek kutuplu prizmatik çekirdek Resim 21a-21b, tek kutuplu

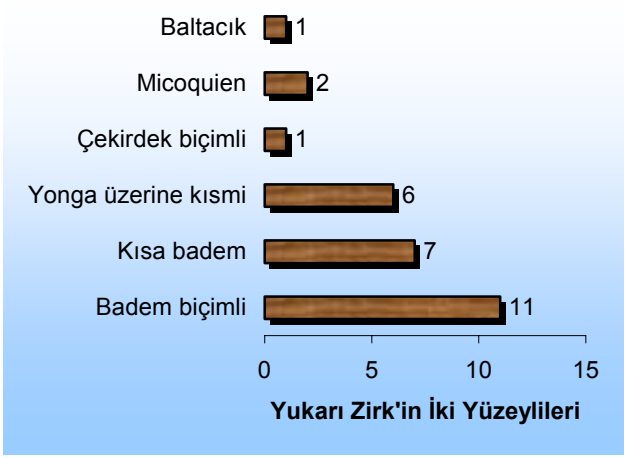
recurrent Levallois çekirdek ve piramit çekirdek Resim 26a-26b, Clactonien şekilsiz çekirdek Resim 27a-27b)

Grafik 17

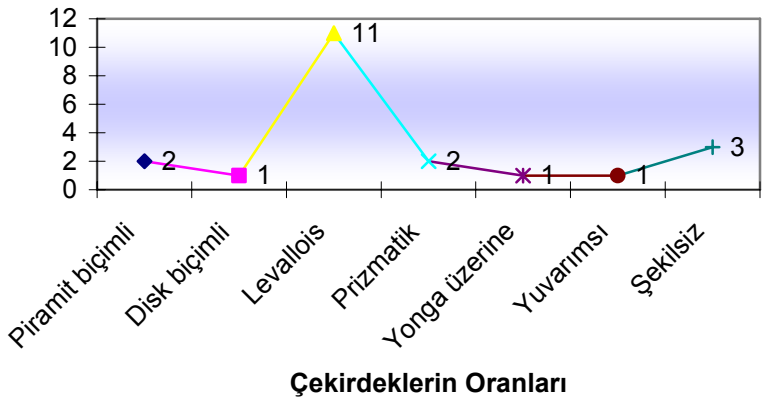
- Yonga ve aletlerin 10 tanesi dişlemeli alet (6 tanesi Clactonien), 9 tanesi kenar kazıyıcı (1 tanesi ikili yatık yöneşen, 1 tanesi yatay, 2 tanesi yöneşen, 1 tanesi iki kenar kazıyıcı, 1 tanesi iki dış bükey kenar kazıyıcı, 1 tanesi ikili sola yatık yöneşen, 1 tanesi tek dış bükey, 1 tanesi yatay dış bükey), 9 tanesi düzeltisiz yonga (6 tanesi Clactonien), 1 tanesi atipik Levallois bir uç, 1 tanesi eksende taş bir delgi, 4 tanesi ikili alet (1 tanesi kenar kazıyıcılı ve çontuklu, 1 tanesi kenar kazıyıcılı ve dişlemeli, 1 tanesi dişlemeli ve yöneşen kenar kazıyıcılı, 1 tanesi de dişlemeli ve ikili sağa yatık yöneşen ve Clactonien özellikli kenar kazıyıcı)
- Dilgi ve aletlerin 2 tanesi dişlemeli alet (1 tanesi Clactonien), 1 tanesi tek kenar kazıyıcı (Clactonien), 2 tanesi düzeltisiz dilgi
- Dilgimsi yongaların ikisi de sadece Clactonien özelliktedir (dişlemeli bkz. Resim 25a-25b ve Clactonien dişlemeli Resim 29a-29b, ikili sola yatık yöneşen kenar kazıyıcı Resim 25a-25b)

Grafik 18

Grafik 18'den badem ve kısa badem biçimli iki yüzeylilerin ağırlıkta olduğunu anlıyoruz. Ayrıca nadir olarak ele geçen buluntulardan olan Micoquien iki yüzeylilerin ve baltacık adı verilen küçük bir iki yüzeylinin de ele geçmesi, bu mevkiiye dikkati çekmektedir. Bu örneğe benzer buluntular daha önceden, 1999 yılı

Grafik 19

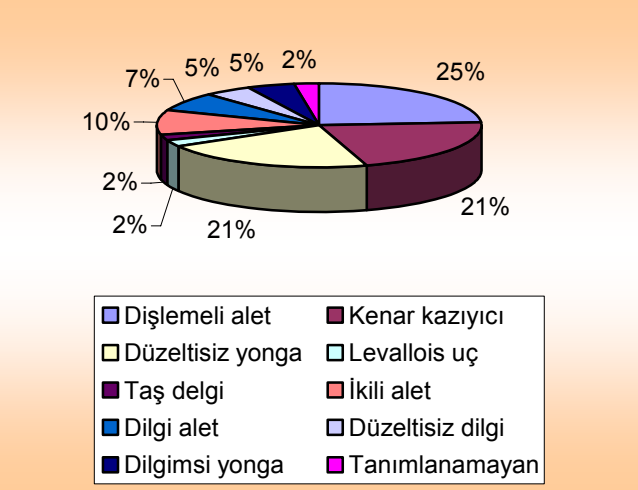

Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması kapsamında, Taşkıran tarafından, Kızkapan Mevkii'nde tespit edilmiştir[90].

[90] Taşkıran ve Kartal, 2004: 495, 511

Grafik 19'da dikkati çeken en önemli unsurlardan biri buluntular arasında disk biçimli bir çekirdeğe de rastlamış olmamızdır. Bu veriye dayanarak buradaki buluntuların ait oldukları dönemler bakımından da faklılıklar gösterebileceğini anlıyoruz, zira disk biçimli çekirdekler Orta Paleolitik dönemi niteleyen endüstri gruplarında dikkati çekerler.

Grafik 20

Grafik 20'de yonga ve dilgi üzerine yapılan aletlerin çeşitliliği kendini göstermektedir. Bunların içinde Clactonien teknikle üretilenleri de azımsanamayacak kadardır. Yaklaşık 13 parçada bu teknik gözlenmiştir.

GRİDİMSE ÇEVRESİ- S60/ 68

Bu mevkiden toplanan 10 adet buluntu incelenmiş olup sonucunda buluntuların fazla tipik olmadığı anlaşılmıştır. Burada da ele geçen malzeme in situ değildir. Ayrıca buluntular içinde çekirdekler yer almamaktadır. Sadece iki yüzeyli aletler ile yonga ve aletler saptanmıştır. Buluntular şöyledir:

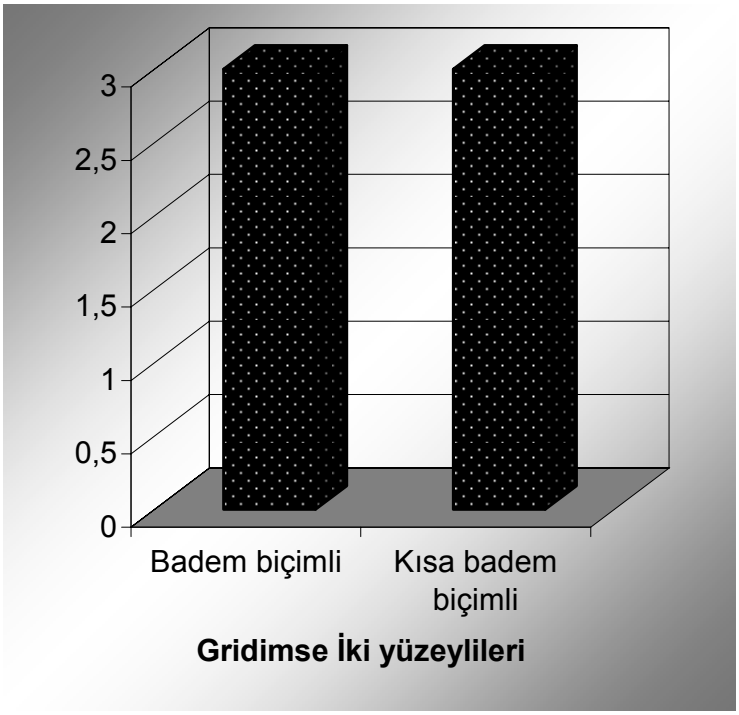
- 6 adet iki yüzeyli,
- 4 adet yonga

Bunlar içerisinde;

- İki yüzeyli aletlerin 3 tanesi badem biçimli, 3 tanesi de kısa badem biçimlidir
- Yongaların da 1 tanesi tek dış bükey kenar kazıyıcı, 1 tanesi ikili alet (dişlemeli, tek dış bükey kenar kazıyıcı), 2 tanesi de düzeltisiz yongadır (1 tanesi Clactonien) (tek dış bükey kenar kazıyıcı bkz. Resim 14a-14b) (bkz. Çizim 9, 11)

Bunların oranları aşağıda daha açık belirtilmiştir:

Grafik 21

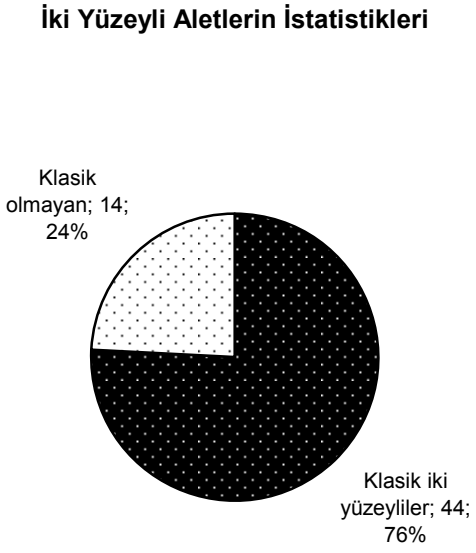
6. VERİLERİN İSTATİSTİKSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1 İKİ YÜZEYLİ ALETLERİN İSTATİSTİKLERİ

Bütün mevkilerden toplanan ve üzerinde analiz çalışmalarını gerçekleştirdiğimiz iki yüzeyli aletler toplam 58 adettir. Bunlara ait biçimsel tipolojik özelliklerin bir çoğunu daha iyi anlayabilmek için tablo ve grafiklerle sunmaya çalıştık. Bu aletlerin tiplerini belirlemek için F. Bordes'un iki yüzeyli aletler için geliştirdiği yöntemden faydalandık (bkz. Levha 1)[91].

İki yüzeyli aletleri iki ana grup altında değerlendirdik. Şöyle ki;

Grafik 22

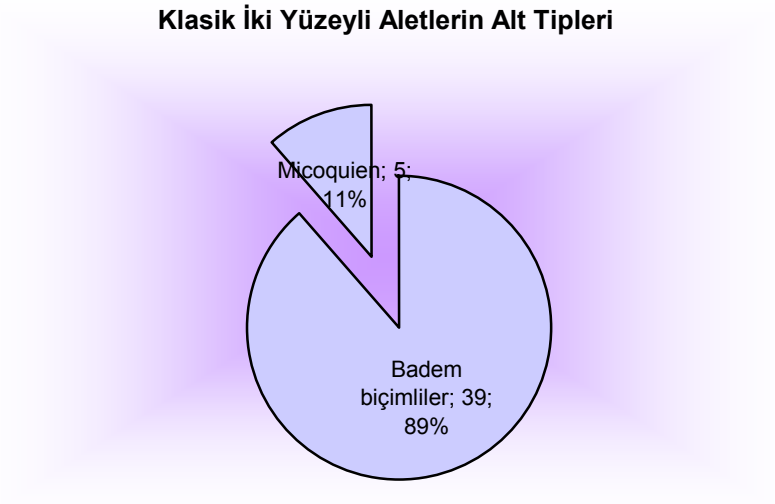
Grafik 22'de klasik iki yüzeylilerin büyük bir çoğunluğu oluşturduğunu anlıyoruz. Toplamda 44 adet olup iki yüzeylilerin % 76'sını oluştururlar. Klasik olmayanlar 14 tanedir ve % 24'lük bir pay alırlar. Bu oranı göz önüne aldığımızda Anadolu'nun klasik iki yüzeyli aletlerinin, özellikle de Güneydoğu Anadolu

[91] Bordes, 1961: 54- 55; Fig. 7.

Bölgesi'nin klasik iki yüzeyli aletlerinin istatistikleriyle paralel gittiğini söyleyebiliriz. Daha önceden Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinin ağırlıkta olduğu alanlarda yüzeyden toplanarak analizleri yapılmış iki yüzeyli aletlerin büyük bir kısmının klasik özellikler gösterdiği anlaşılmıştı[92]. Bu üç ile göre daha dar bir alanda toplanmış yüzey buluntularının analizleri sonucunda da aynı neticeye ulaşmaktayız.

Klasik iki yüzeylilere baktığımızda en çok oranı 39 adet ve % 89 ile badem biçimli iki yüzeyli aletler alır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde daha önce yapılmış yüzey toplamalarının sonucunda da en çok badem biçimli iki yüzeyli aletlere rastlanmıştı[93]. Tezimize konu olan mevkilerden elde ettiğimiz iki yüzeyli aletlerde ikinci grubu ise toplam 5 adet ve % 11 ile micoquien biçimli iki yüzeyliler alır. Bunu grafik 23'te daha açık görebiliriz.

Grafik 23

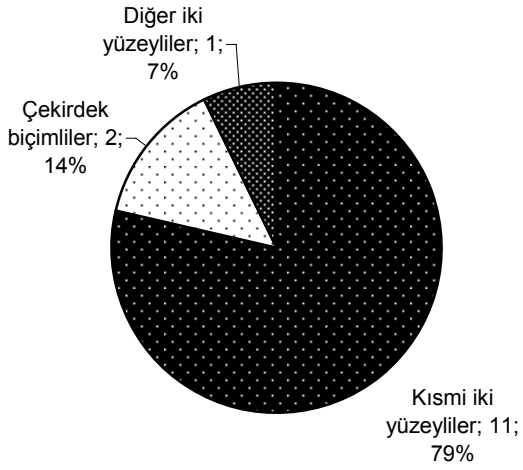

Klasik olmayan iki yüzeyliler ise miktar bakımından daha az olmasına rağmen kendi içlerinde daha çok çeşitlilik gösterirler. Bunlar başlıca 3 tip altında toplanırlar:

[92] Taşkıran, 1990: 61
[93] Taşkıran, 1990: 61

Grafik 24

Klasik Olmayan İki Yüzeyli Aletlerin Alt Tipleri

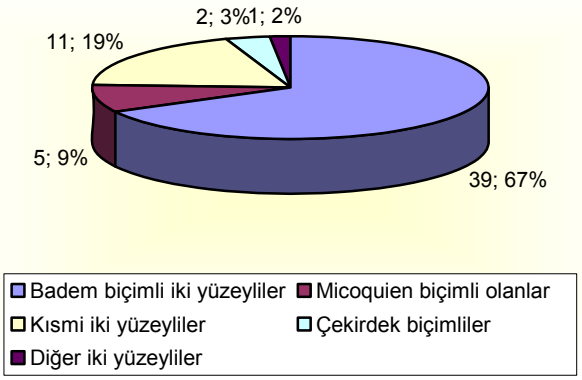

Grafik 24'e göre en fazla payı 11 adet ve % 79'luk bir oranla kısmi iki yüzeylilerin aldığını görüyoruz. Yine aynı şekilde Şanlıurfa, Adıyaman ve Gaziantep çevresinden elde edilen iki yüzeyli aletlerin verilerine göre; klasik olmayan iki yüzeyli aletlerde de en fazla yüzdeyi kısmi iki yüzeyli aletler ve yine ikinci sırayı çekirdek biçimli iki yüzeyli aletler almıştı[94]. Bu bakımdan teze konu olan araştırma alanının verilerinin de bu yönde paralel gittiği anlaşılmaktadır.

Klasik olan ve olmayan iki yüzeylileri alt tipleri bakımından bir grafikte gösterirsek hangi tiplerin ağırlık kazandığını ve tüm malzeme grubundaki dağılımını daha açık görebiliriz:

[94] Taşkıran, 1990: 61

Grafik 25

Bütün iki yüzeyli aletleri çeşitleri bakımından incelediğimizde ise;

Tablo 1

Kısa badem biçimli iki yüzeyliler	12
Yonga üzerine kısmi iki yüzeyliler	7
Tipik olmayan micoquien iki yüzeyliler	1

olduğunu görmekteyiz. Bu grupta da kısa badem biçimliler yoğunluk kazanmıştır.

Tüm bu verilere dayanarak iki yüzeyliler içinde tipolojik bakımdan en yaygın grubun klasik iki yüzeyliler içerisinde karşımıza çıkan badem biçimlilerin ve bunların alt grubunda ise kısa badem biçimli iki yüzeylilerin olduğunu görüyoruz. 39 adet badem biçimli iki yüzeyliden sadece 12 tanesi kısa badem biçimli iki yüzeyli alettir. 5 adet micoquien iki yüzeyliden ise sadece 1 tanesi tipik değildir. Klasik olmayan iki yüzeyliler içinde ise 11 adet kısmi iki yüzeyli aletten 7 tanesi yonga üzerine yapılmış olanıdır.

İki yüzeylilerin diğer kriterlerine baktığımızda ulaştığımız sonuçlar ise şöyledir:

Tablo 2

Uç özelliği

Sivri	19	% 33
Küt	2	% 3
Yuvarlak	37	% 64
Düz	0	% 0

Uçlarda en yaygın olarak gözlenen özellik yuvarlak olmalarıdır. Bunu, sivri uçlular takip etmektedir. Düz uca rastlanmamıştır. Yine, Taşkıran'ın Güneydoğu Anadolu Bölgesi' nin ağırlıkta olduğu yüzey araştırmalarından elde ettiği analizler neticesinde de aynı şekilde, ilk sırayı yuvarlak uçlu iki yüzeyli aletler almıştı[95].

Tablo 3

Dip özelliği

Yuvarlak	10	% 17
Yuvarımsı	27	% 47
Düz	17	% 29
Diğer	4	% 7

Dip kriterinde de en fazla yuvarımsı olanlardır, bunu düz dibe sahip iki yüzeyliler takip eder. Yuvarlak olanlar bunlardan sonra gözlenmiştir, diğer grubundakilerde ise diğer üç kritere yerleştiremediğimiz ve belli bir formu yansıtmayanlar yer alır.

Tablo 4

Uç- Dip özelliği

Sivri-yuvarlak	5	% 9
Sivri-yuvarımsı	8	% 14
Sivri-düz	5	% 9
Sivri-diğer	1	% 2

[95] Taşkıran, 1990: 62

Küt-yuvarımsı	2	% 3
Yuvarlak-yuvarlak	5	% 9
Yuvarlak-yuvarımsı	17	% 28
Yuvarlak-düz	12	% 21
Yuvarlak-diğer	3	% 5

Tablo 4'ten de anlaşılacağı gibi uç ve dibi yuvarlak-yuvarımsı olanlar en fazladır. Bundan sonra ise yuvarlak uçlu-dibi düz olanlar yoğunluk kazanır. Düz uçlu olan herhangi bir iki yüzeyli alete rastlanmadığından tabloda yer almamaktadır.

İki yüzeyli aletlerin kenar özelliklerine baktığımızda öncelikle her iki kenarı ayrı ayrı değerlendirerek aşağıdaki tabloyu oluşturduk:

Tablo 5

Sağ kenar

Düz	1	% 2
İç bükey	1	% 2
Dış bükey	56	% 96

Tablo 6

Sol kenar

Düz	0	% 0
İç bükey	1	% 2
Dış bükey	57	% 98

Tablo 5'te de görülüyor ki dış bükey kenarlar her iki kenar için de en fazla yüzdeyi alıyor, sol kenar üzerinde düz kenar özelliği görülmezken, sağ kenar üzerinde bu özellik bir örnekte saptanmıştır. İç bükeylik özelliği her iki kenarda da birer örnekte tespit edilmiştir.

İki yüzeyli aletlerin profillerine baktığımızda en fazla oranı bu kez düz profilli olanlar alır:

Tablo 7

Profil

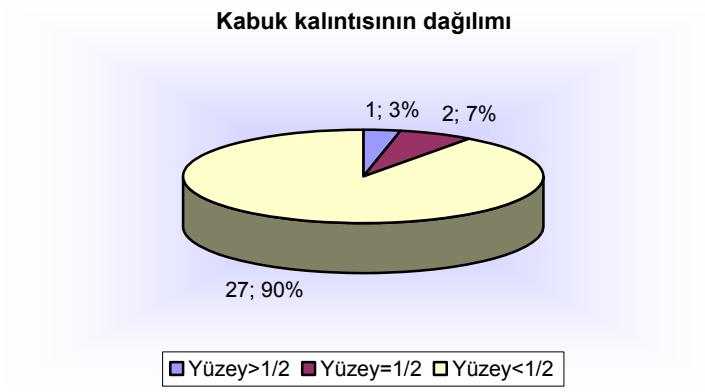
S kıvrımlı	12	% 21
Zigzag	3	% 5

Düz	31	% 53
Dalgalı	12	% 21

Profillerde daha sonraki sırayı aynı oranla S kıvrımlı ve dalgalı profili olanlar alırken zigzag profili olanlar en az yüzdeye sahiptir. Profilin zigzaglığı o alet üzerinde yapılan vurma tekniğini yansıtır, alet üzerinde kalan çıkarım izleri daha derin olup o parçayı daha erken bir döneme yerleştirir. Bu durum o parça üzerindeki ilerlememiş bir tekniğin habercisidir.

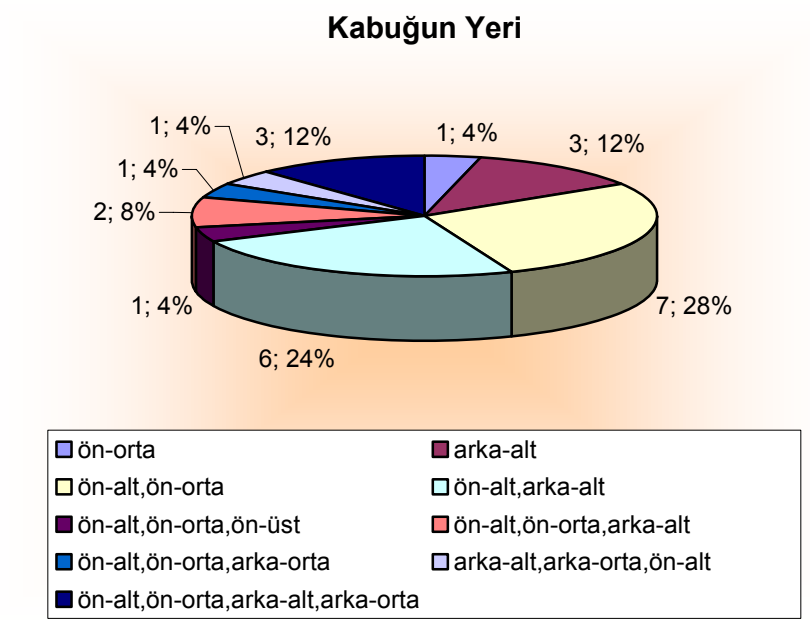
İki yüzeyli aletlerde dikkati çeken diğer önemli bir unsur da kabuk özelliğidir. İki yüzeyli aletlerin 30 tanesi üzerinde kabuk taşımaktadır. Bunların kalıntı miktarları şöyledir:

Grafik 26

Buna göre kabuk kalıntısı büyük çoğunlukla, parçanın bütün bir yüzeyinin az bir kısmında bulunmaktadır. Bundan sonraki sırayı da parçanın bütün bir yüzeyinin yarısına eşit olarak % 7'lik oranla 2 parça almaktadır. Sadece bir iki yüzeyli alette ise kabuğun, parçanın bütün bir yüzeyinin yarısından fazla olduğu tespit edilmiştir. Kabuğun, parçanın neresinde bulunduğu aşağıdaki grafikte şöyle belirtilmiştir:

Grafik 27

Grafik 27'de en çok kabuğun, parçaların ön yüzünün alt ve orta kısmında bulunduğu gösteriliyor. Bunun ardından % 24'lük bir oranla parçaların ön yüzünün alt kısmında ve aynı zamanda arka yüzünün alt kısmında da kabuk yoğunluk kazanmaktadır. Kabuğun, parçanın bu kısımlarında yoğun olarak bırakılmış olması, parçanın elde tutmayı kolaylaştırmak için olabileceğini düşündürmektedir.

Diğer bir özellik de parça üzerindeki negatif izlerdir. Bu izler alt ve üst yüze göre ayrı ayrı saptanmıştır. Dağılımları şöyledir:

Tablo 8

Ön yüze göre;

Parça	**Çıkarım miktarı**
1 parçada	5 çıkarım
6 parçada	6 çıkarım
8 parçada	7 çıkarım
7 parçada	8 çıkarım
11 parçada	9 çıkarım
5 parçada	10 çıkarım

4 parçada	11 çıkarım
6 parçada	12 çıkarım
1 parçada	13 çıkarım
1 parçada	14 çıkarım
4 parçada	15 çıkarım
1 parçada	16 çıkarım
2 parçada	17 çıkarım
1 parçada	20 çıkarım

tespit edilmiştir. Bu verilere bakarak aletlerin yaklaşık olarak hangi döneme tekabül ettiğini tahmin etmek zor değildir, fakat bununla birlikte parçaların arka yüzlerindeki negatiflerini de incelediğimizde kesin sonuçlar elde edilmektedir. Arka yüzlerindeki negatif izlerin dağılımları ise şöyledir:

Tablo 9

Arka yüze göre;

Parça	**Çıkarım miktarı**
1 parçada	0 çıkarım
1 parçada	1 çıkarım
1 parçada	2 çıkarım
1 parçada	3 çıkarım
2 parçada	4 çıkarım
6 parçada	5 çıkarım
3 parçada	6 çıkarım
4 parçada	7 çıkarım
7 parçada	8 çıkarım
6 parçada	9 çıkarım
9 parçada	10 çıkarım
5 parçada	11 çıkarım
6 parçada	12 çıkarım
2 parçada	13 çıkarım

3 parçada	14 çıkarım
1 parçada	18 çıkarım

tespit edilmiştir.

Analizlerini yapmış olduğumuz iki yüzeyli aletler tekno-tipolojik özelliklerine baktığımızda; Acheuléen kültürün varlığı her ne kadar hissediliyorsa da Acheuléen evreleri net bir biçimde ayırabilecek tipik örnekler bulunamamış, dolayısıyla bölgede Alt Paleolitik dönemin hakim olduğu Acheuléen kültürün izlerinin görüldüğü anlaşılmıştır, fakat bölgenin kendi içinde gösterdiği lokal tipleri değerlendirdiğimizde kabaca şu evreleri yansıttığı düşünülmektedir:

Tablo 10

Grup	Devir-Evre	Adet	Oran
1	A. P. Alt Acheuléen	3	% 5
2	A. P. Orta Acheuléen	35	% 61
3	A. P. Üst Acheuléen	20	% 34

İki yüzeyli aletlerde negatif iz çıkarım sayısı 20-30 arasında olanlar Üst Acheuléen dönemi nitelemektedirler. Tablo 10'da saptanmış analizler; iki yüzeyli aletlerin negatif iz sayıları, gösterdikleri profilleri ve bu aletlerin tipleri dikkate alınarak saptanmıştır. Toplanmış olan iki yüzeyli aletlerin en fazla Orta Acheuleen dönemde yoğunluk kazandığı ve bunu Üst Acheuleen dönemdeki iki yüzeyli aletlerin takip ettiği görülüyor. Sayın Taşkıran'ın Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Şanlıurfa, Gaziantep ve Adıyaman çevresinden elde ettiği iki yüzeyli aletlerinin de büyük bir kısmının Orta Acheuléen ve diğer bir kısmının da Üst Acheuléen döneme ait olması söz konusu Batman-Bismil, Dicle Havzası'nın kuzey kısmından elde ettiğimiz iki yüzeyli aletlerle dönemleri bakımından benzerlikleri olduğunu göstermektedir[96].

İki yüzeyli aletlerle ilgili diğer ölçümler aşağıdaki tablolarda sırasıyla gösterilmektedir. İlk olarak uzunluk kriterine bakalım:

[96] Taşkıran, 1990: 69

Tablo 11

Uzunluk

Grup	Eşit ve büyük	Küçük	Adet	Oran
1	50	100	16	% 28
2	100	150	34	% 58
3	150	200	8	%14

Tablo 11'e baktığımızda uzunluğu 100-150 mm arasında bulunan iki yüzeylilerin en fazla oranı oluşturdukları görülmektedir. Aynı şekilde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden de elde edilen verilerde büyük çoğunluğu 100-150 mm arasında olan iki yüzeyli aletler oluşturmuştur[97]. En kısa iki yüzeyli alet 72 mm ve en uzun iki yüzeyli 174 mm dir.

Tablo 12

Genişlik

Grup	Eşit ve büyük	Küçük	Adet	Oran
1	0	50	2	% 3
2	50	100	49	% 85
3	100	150	7	% 12

Genişliklerine baktığımızda ise çoğunluğu 50-100 mm arasında olan aletlerin oluşturduğunu anlıyoruz. En az genişliği olan iki yüzeyli 42 mm ve en geniş iki yüzeyli alet 122 mm dir.

Tablo 13

Kalınlık

Grup	Eşit ve büyük	Küçük	Adet	Oran
1	20	30	2	% 3
2	30	40	18	% 31
3	40	50	18	% 31

[97] Taşkıran, 1990: 67

4	50	60	15	% 26
5	60	70	4	% 7
6	70	80	1	% 2

Kalınlıkla ilgili tabloya baktığımızda iki yüzeyli aletlerin 30-50 mm arasında olanlarının büyük miktarı oluşturduğunu görüyoruz. En az kalınlığa sahip iki yüzeyli alet 21,5 mm ve en kalın iki yüzeyli 74 mm dir.

Uzunluk, genişlik ve kalınlık kriterlerini hesapladıktan sonra bu üç kriterin de birbiriyle olan bağlantısını saptadık. Genişliği 50 mm den küçük olan iki yüzeyli aletlerden; uzunluğu 70-90 mm arasında olan 2 adet, genişliği 50 mm'ye eşit ve 50 mm ile 100 mm arasında olan iki yüzeylilerden; uzunluğu 70-170 arasında olan 49 adet, genişliği 100 mm'ye eşit ve 100-150 mm'ye eşit olan iki yüzeylilerden; uzunluğu 130-180 arasında olan iki yüzeylilerden 7 adet tespit edilmiştir. Bu kriterlere dikkat edecek olursak; genişliğin arttıkça uzunluğun da arttığını görüyoruz. Bunu şöyle de açıklayabiliriz; genişliği 100 mm ve üzerine çıkan iki yüzeyli aletlerin, bu malzeme grubu içindeki ortalama uzunlukları en az 136 mm'lik bir ölçümle başlamaktadır. Aynı durum kalınlık kriteri için de geçerlidir. İncelemiş olduğumuz malzeme grubu içinde kalınlığın arttıkça parçanın uzunluğunun da arttığını görmekteyiz. Yani bütün kriterler birbirleriyle doğru orantılıdır.

Analizini yaptığımız malzeme grubunda ağırlık kriterindeki en az ağırlığa sahip olan iki yüzeyli aletin 64 gr ve en ağır olan iki yüzeyli aletin ise 1,418 gr olduğunu hesapladık. İki yüzeyli aletlerin büyük çoğunluğunu 250-500 gr ağırlığındakiler oluşturmaktadır. Bunu Tablo 14'te daha iyi anlıyoruz:

Tablo 14

Ağırlık

Grup	Eşit ve büyük	Küçük	Adet	Oran
1	0	250	15	% 26
2	250	500	27	% 46
3	500	750	9	% 16

4	750	1000	4	% 7
5	1000	1250	2	% 3
6	1250	1500	1	% 2

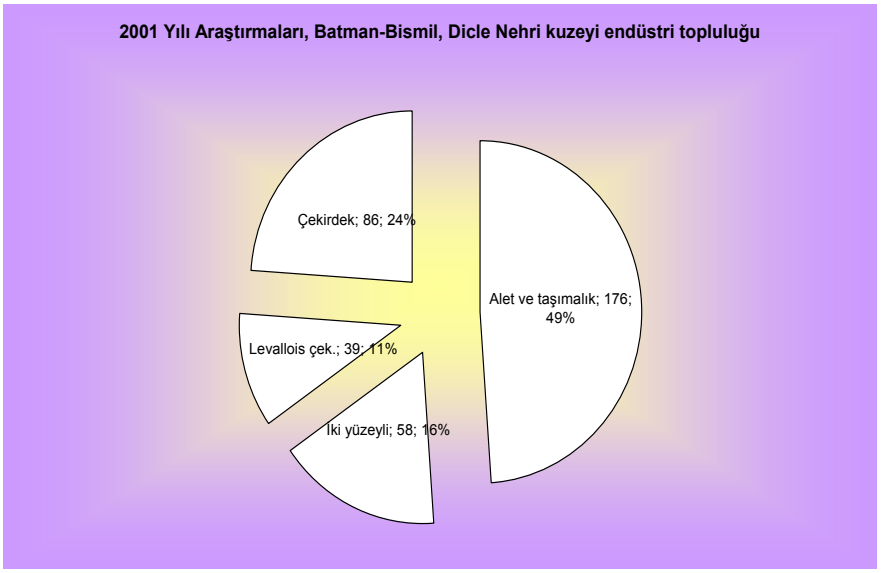
Ağırlık kriterini Güneydoğu Anadolu'nun iki yüzeli aletlerinin ağırlıklarıyla karşılaştırdığımızda yine aynı oranlarla karşılaşıyoruz, o endüstri grubundaki iki yüzeyli aletlerin de büyük bir çoğunluğunun 250-500 gr arasında değiştiği anlaşılmıştı[98].

[98] Taşkıran, 1990: 69

6.2 ALET VE TAŞIMALIKLARIN İSTATİSTİKLERİ

2001 yılı Batman-Bismil yüzey araştırmasından toplanan malzeme içerisinde toplam 176 adet alet ve taşımalık tespit edilmiştir. Bu parçalar diğer toplanan çekirdek ve iki yüzeyli alet grupları içerisinde en fazla miktara sahiptir. Söz konusu 11 mevkiide de bunlara rastlanmıştır. Bunlar malzeme grubu içinde % 49'luk bir pay alırlar:

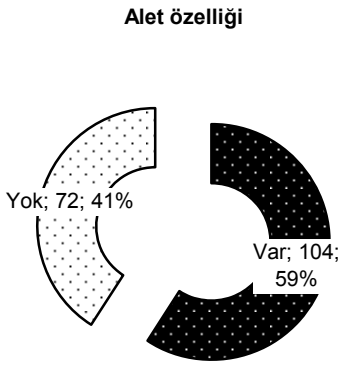
Grafik 28

Grafik 28'de; çekirdek, Levallois çekirdek, iki yüzeyli aletler ile alet ve taşımalıkların oranları verilmiştir. Alet ve taşımalıklar malzeme grubunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Bunun ardından da çekirdekler yer almaktadır. En az yüzdelik dilime ise Levallois çekirdeklerin sahip olduğu görülüyor.

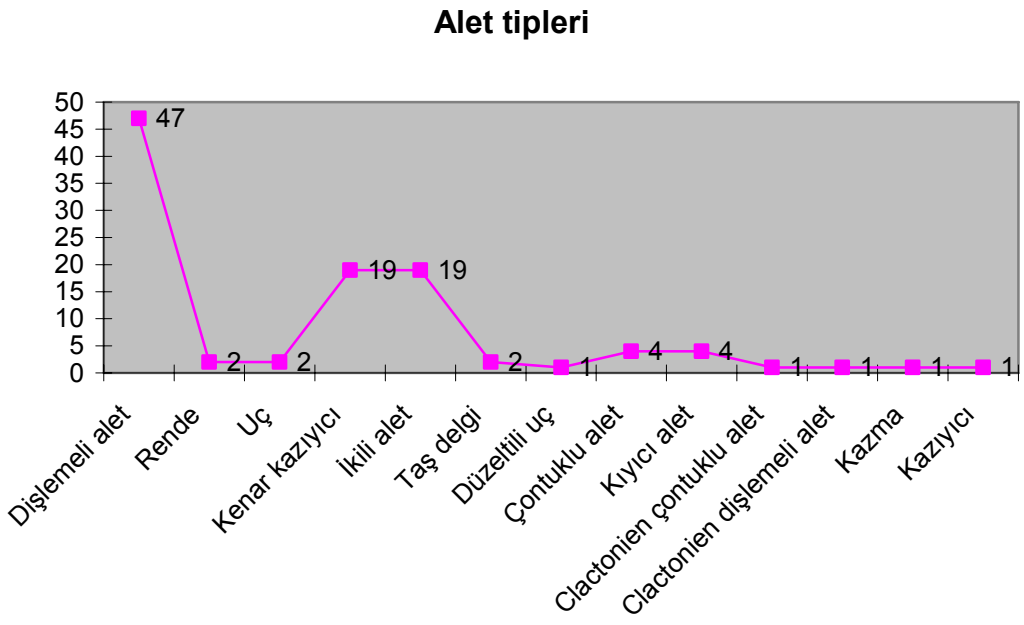
Bu grup içerisinde aletlerle birlikte alet özelliği taşımayan parçalar da bulunmaktadır. Bunlar devamlı ve düzenli düzelti taşımayan, herhangi bir amaçla kullanılmamış, üzerlerinde kullanım izi taşımayan ya da henüz alet haline getirilememiş olan artık parçalardır. Bunların oranlarını grafikte inceleyelim:

Grafik 29

Grafik 29'da da görülüyor ki 104 adet alet tespit edilmiştir, alet olmayanların oranı ise % 41'dir. Aletlerin baskın olmasının yanı sıra birçok çeşidi vardır. Yaklaşık 13 adet alet tipi saptanmıştır ve bunların da 22 adet alt tipi bulunmaktadır.

Grafik 30

Dişlemeli aletler en çok karşımıza çıkan alet tipi olmuştur. Grup içindeki yüzdesi % 45'tir. Bunu kenar kazıyıcılar ve ikili aletler takip etmektedir, bunların her biri de % 19'luk bir orana sahiptir. 3. sırayı ise çontuklu ve kıyıcı aletler almaktadır.

Yukarıda tespit edilen uçlardan bir tanesi atipik bir diğeri ise Levallois uçtur. Bunlar içinde en çok kenar kazıyıcı, çontuklu ve ikili aletlerde çeşitliliğe rastlanmıştır. Aletlerin alt tiplerine bakacak olursak;

Tablo 15

Aletlerin alt tipleri

Yöneşen kenar kazıyıcı	**2**	**% 5**
Tek kenar kazıyıcı	2	% 5
İki düz kenar kazıyıcı	**2**	**% 5**
Yatay kenar kazıyıcı	1	% 3
İkili yatık yöneşen kenar kazıyıcı	**1**	**% 3**
Sağa yatık yöneşen kenar kazıyıcı	1	% 3
İkili sola yatık yöneşen kenar kazıyıcı	**1**	**% 3**
İki dış bükey kenar kazıyıcı	1	% 3
Tek dış bükey kenar kazıyıcı	**3**	**% 8**
Dış bükey yatay kenar kazıyıcı	2	% 5
Kenar kazıyıcılı çontuklu alet	**1**	**% 3**
Kenar kazıyıcılı dişlemeli alet	1	% 3
Dişlemeli yöneşen kenar kazıyıcı	**1**	**% 3**
Dişlemeli ikili sağa yatık yöneşen kenar kazıyıcı	1	% 3
Dişlemeli tek dış bükey kenar kazıyıcı	**3**	**% 8**
Dişlemeli tek düz kenar kazıyıcı	2	% 5
Dişlemeli çontuklu alet	**9**	**% 23**
Dişlemeli yatay kenar kazıyıcı	1	% 3
Ham sırtlı iç yüzden düzeltili tek düz kenar kazıyıcı	**1**	**% 3**
Düz dış bükey iki kenar kazıyıcı	2	% 5
Eksende taş delgi	**2**	**% 5**
Çoklu çontuklu alet	1	% 3

olduğunu görmekteyiz. Tablo 15'e göre, dişlemeli ve çontuklu aletler, içlerinde en sık karşılaştığımız aletlerdir. Bunları tek dış bükey ve dişlemeli tek dış bükey kenar kazıyıcılar takip eder.

Aletlerin hangi taşımalıkların üzerine yapıldıkları analiz edilmiş ve şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Tablo 16

Taşımalık tipi

Yonga	**143**	**% 81**
Dilgi	17	% 10
Dilgimsi yonga	**5**	**% 3**
Yongamsı dilgi	4	% 2
Yumru- çakıl	**7**	**% 4**

Aletlerin birçoğu yongaların üzerine yapılmıştır, kalan bir kısmında dilgilerin kullanıldığını görüyoruz. Buluntular içerisinde herhangi bir dilgicik parça olmadığından yazmayı gerekli görmedik. Ayrıca dilgi olup da ölçümleri alındığında yonga olarak da nitelendirilebilecek parçaları yongamsı dilgi, yonga olup da aynı şekilde dilgisel özellikler taşıyanları da dilgimsi yonga başlıkları altında değerlendirmeyi daha uygun bulduk. Bunların haricinde, doğadan direk bulunduğu halde üzerine alet yapılmış olan parçalara da rastladık. Bunların bir kısmı yumru ve çakıllar üzerine yapılmıştır. Ayrıca toplananlar arasında herhangi bir alet niteliği taşımayan yumru ve çakıllara da rastlanmıştır. Bu grup içerisinde; 2 adet tanımlanamayan parça (1 tanesi kırık ve çakıl), 2 adet çakıl üzerine yapılmış ve dip kısmı düz olan kıyıcı, yumru üzerine yapılmış 1 adet atipik bir kazma (üç yüzlü), yine yumru üzerinde tespit ettiğimiz bir kıyıcı, taşımalığı yumru olan 1 adet rende saptanmış olup bu rendenin gerek formu gereği gerekse alt yüzündeki negatif izlerden, üzerinden 1 adet büyükçe bir Levallois yonga alındığı düşünülmektedir.

Dilgiler üzerine yapılan aletler ise; 2 adet dişlemeli, 3 adet düzeltisiz dilgi, 1 adet Clactonien bir düzeltisiz dilgi, ham topuklu düzeltisiz bir dilgi, façetalı topuklu bir düzeltisiz dilgi, ham topuklu, ucu kırık bir sırtlı dilgi, façetalı topuklu bir dönümlü parça, düzeltisiz bir döküntü parça, Clactonien bir tek kenar kazıyıcı, Clactonien bir dişlemeli alet, Clactonien bir ikili alet (dişlemeli, tek düz kenar kazıyıcı), iki kenarı da dişlemeli üst kısmından kırık bir alet, 1 adet iki düz kenar kazıyıcı, 1 adet topuğu kaldırılmış atipik uç tespit edilmiştir.

Bu endüstri topluluğu içerisinde Clactonien parçalara sıklıkla rastladığımızdan daha önce bahsetmiştik. Bu parçalara şöyle bir bakarsak bunların içinde hem düzeltili ve alet formlu hem de düzeltisiz olan bir çok parçaya rastlanmıştır. Analizi yapılan malzeme içinde toplam 43 adet alet ve taşımalığa rastlanmıştır.

Yonga aletler içerisindeki bazı dikkatimizi çeken parçalar vardır. Bunlardan biri;

- Levallois bir uçtur. Bu uç atipiktir ve parça üst kısımdan kırılmıştır.
- Bir diğer alet Yukarı Zirk'ten ele geçmiş olan ikili bir alettir. Bu alet kenar kazıyıcılı ve çontuklu bir alettir. Çontuk hazırlandıktan sonra düzeltilenmiştir ve çontukla kenar kazıyıcı aynı kenar üzerinde bulunmaktadır.
- Yine Yukarı Zirk'ten ele geçmiş bir ikili alet, dişlemeli bir kenar kazıyıcıdır. Bu aletin dişlemeli kenarı belirgin bir iç bükeylik gösterirken buna paralel kenarı kenar kazıyıcıdır.
- Diğer dikkati çeken bir parça ise Abir Tepe'den ele geçen bir buluntudur. Bu parça belirgin bir şekilde şişkin bir vurma yumrusuna sahiptir, fakat topuğu yüzcüklüdür. Bu yonganın topuğu her iki yan kenardan inceltilerek bu kısma çıkıntılı bir form verilmiştir. Sanki bir sapa takmak için yapılmış bir görünümü vardır.
- Yine yongalar arasında iki adet kabuk soyma yongasına rastlanmıştır.
- Akçagöl I'den 2 yonga üzerinde 2'şer adet çontuk görülmüş olup bunlarda belirgin kullanım izleri saptanmıştır.
- Zirkigüher mevkiinden 1 adet çekirdek tablası ele geçmiştir.

- Çok ilginç olan bir diğer alet ise, Ziyaret Tepe'den ele geçmiştir. Bu parça dış bükey bir yatay kenar kazıyıcıdır ve topuk kısmı kırılmıştır. Bu aletin quina tipte bir düzeltisi vardır ve kalın bir alın gösterir. Bu nedenle bu aletin ölçümleri yatay kenar kazıyıcılara göre alınmıştır.

- Ziyaret Tepe'den ele geçen yonga üzerine yapılmış atipik bir rendeden çevresel çıkarımlar yapılmıştır. İç yüzü inceltmek amacıyla düzeltilenmiş ama başarılı olunamamıştır.

- Karakol Tepe'den edindiğimiz bir kazıyıcıda dikkatimizi çeken şey; aletin bir kenar kazıyıcı formundan ön kazıyıcı formuna geçiş formu taşımasıdır. Bu alet, yuvarlak bir kazıyıcı kenara sahiptir.

- Yine aynı mevkiden ele geçen bir yonganın üst yüzünden bazı çıkarımlar yapılmıştır, yani yonga çekirdek olarak daha sonradan kullanılmıştır. Çünkü güzel bir vurma düzlemine sahiptir ve çıkarımlar buradan alınmıştır.

- Bu mevkiden bulunmuş olan dişlemeli ve çontuklu bir alet üzerinde 2'den fazla çontuğa rastlanmıştır.

- Karakol Tepe'den edinilen bir yonganın üst yüzünde, koptuğu çekirdeğin negatif izleri taşınmıştır. Bu nedenle üstten bakıldığında çekirdek görünümüne sahiptir.

- Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçen bir adet yongamsı dilgi üzerinde yoğun bir biçimde dentritik patinaya rastlanmıştır. Daha önce de kısaca bahsettiğimiz gibi bu patinalaşma türünde taşın kimyasal yapısının bozulduğunu kastediyoruz.

Grafik 31

Grafik 31'den alet ve taşımalıklar içinde Levallois teknikle üretilmiş sadece 2 buluntunun olduğunu anlıyoruz. Bu iki buluntundan biri atipik bir uç, diğeri de Levallois yonga üzerine yapılmış tek dış bükey bir kenar kazıyıcıdır.

Yonga ve dilgilerin topuk özellikleri de bize, üretim aşamasıyla ilgili kısmen bilgi vermektedir. En azından parçanın çıkarım esnasında, çekirdeğin vurma düzleminin hazırlandığını, parçanın bir amaca yönelik olarak önceden tasarlandığını göstermektedir. Bu nedenle parçaların topuk kısımlarını da analiz ettik, edindiğimiz bilgiler şöyledir:

Tablo 17

Topuk özelliği

Topuk yok	27	% 15
Çatı biçimli topuk	1	% 1
Nokta topuk	1	% 1
Ham topuk	11	% 6
Çizgi topuk	2	% 2
İki yüzlü topuk	4	% 2
Façetalı topuk	39	% 22
Düz topuk	56	% 32
Kırılmış	3	% 2
Kaldırılmış	32	% 18

Alet ve taşımalıklarda en çok düz topuğa rastlanmıştır. Daha sonra ise yüzcüklü topuk karşımıza çıkıyor, yalnız burada dikkat edilmesi gereken şey, her yüzcüklü topuğa sahip parçanın da alet olmadığıdır. Parçaların bir çoğunda da topuğun özellikle kaldırılmış olduğunu ve bu kısımlarda yalpılar oluşturduğunu görmekteyiz. Bunların dışında, topuğu olmayan ya da topuk tespit edilmeyen 27 adet parça mevcuttur. Ayrıca bazı parçalarda da topuğa müdahale edilmemiş, ham topukla bırakılmıştır.

Kabuk kalıntısı aletler üzerindeki önemli bir kriterdir. Çünkü bu kalıntı ya elde tutmayı kolaylaştırmak için bilinçli olarak bırakılmıştır veya tam aksine ustalık göstermeyen bir işçiliği yansıtır. Bu ikisini parçanın işlevselselliğinden, formundan yola çıkarak ayırabiliriz. Bu nedenle yaptığımız analizler sonucunda elde ettiğimiz verilere şöyle bir bakalım:

Tablo 18

Kabuk	Adet	Oran
Var	70	% 40
Yok	106	% 60

Buna göre, alet ve taşımalıkların, yarıdan daha az bir kısmında kabuk olduğu anlaşılmaktadır. Parça üzerinde kabuğun kapladığı alana bakacak olursak;

Tablo 19

Kabuk oranı	Adet	Oran
Kabuk>1/2	3	% 4
Kabuk=1/2	2	% 3
Kabuk<1/2	65	% 93

Kabuğun, birçok alet ve taşımalıkta, yüzeyin sadece az bir kısmında bulunduğunu görüyoruz.

Parçalar üzerindeki patina analizleri sonucunda; toplam 78 parçada patinaya rastlanmış olup bunların oranı % 44'dür. 98 parçada patina saptanmamıştır ve bunların da oranı % 56'dır.

Bu kriterlerin haricinde, alet ve taşımalıklar üzerinde dikkatimizi çeken ve bazı parçalarda tekrar eden bazı kriterler saptanmıştır. Bunlardan biri,genel olarak dişlemeli aletler üzerinde tespit ettiğimiz, işlevsel kenar ile topuk arasındaki asimetri durumudur. Bunlar şöyledir:

- Abir Tepe'den ele geçen 1 adet dişlemeli alet,
- Akçagöl II'den ele geçen 1 adet dişlemeli alet,
- Ziyaret Tepe'den ele geçen 1 adet dişlemeli alet,
- Beyaztoprak Tepe'den ele geçen 1 adet dişlemeli alet
- Yukarı Zirk'ten 1 adet levallois uç

asimetrik özelliktedir.

Malzeme topluluğu içinde büyük bir çoğunluğu oluşturan alet ve taşımalıklar üzerinde birçok kırık saptanmış olup bunların da parçaların hangi kısımlarından olduğu tespit edilmiştir. Bunların mevkilere göre dağılımı şöyledir:

- Yukarı Zirk'ten ele geçen 2 adet yonga üst kısmından, 1 adet Levallois uç da uç kısmından, 1 adet düzeltisiz dilgimsi yonga uç kısmından kırık,
- İsalı mevkiinden 1 adet yonga üstten kırık, Levallois olmayan 1 adet ucun ise uç kısmı kırık,
- Abir Tepe'den ele geçen 1 adet sağa yatık yöneşen kenar kazıyıcının uç kısmı, 2 adet dişlemeli aletin üst kısmı, 1 adet düz-dış bükey iki kenar kazıyıcının üst kısmı, 1 adet dişlemeli ve çontuklu aletin uç kısmı ve sol üst kenarı kırık,
- Akçagöl I'den ele geçen 1 adet dişlemeli aletin sağ kenarı kopmuş, 1 adet dişlemeli aletin de uç kısmı kırık,
- Akçagöl II'den saptadığımız 1 adet yonganın orta-üst kısmı kopmuş,
- Görmez Tepe'den 1 adet dilginin orta-üst kısmı kırık,
- Ziyaret Tepe'den ele geçen 3 adet yonga orta kısmından enine yönde kopmuş, 1 adet yonga orta-alt kısmından enine yönde kopmuş, 3 adet dişlemeli aletin de uç kısmı kırık,
- Karakol Tepe'den getirilmiş 1 adet dişlemeli alet uçtan kırık,
- Beyaztoprak Tepe'den ele geçmiş 2 adet yonga orta-alt kısmından enine yönde kırılmış, 1 çontuklu alet orta-alt kısmından enine kırık, 1 adet dişlemeli alet üst kısmından enine yönde kırık ve 1 adet yonga hem topuk kısmından hem de üst kısmından çapraz ve enine yönde kırık olarak tespit edilmiştir.

Buluntuların arasında rastladığımız ama alet olmayan ve alındığı çekirdek hakkında bilgiler veren diğer parçalar ise şöyledir:

- Abir Tepe'den 2 adet yonga; çekirdeğin vurma tablasını yenilemek amacıyla alınmış, 1 adet de dönümlü parça,
- Zirkigüher mevkiinden 2 adet dönümlü parça ve 1 adet çekirdek tablası

ele geçmiş olup; Akçagöl II'den 1 adet yonga, Beyaz Toprak Tepe'den 1 adet yonga ve dilgi yontma artığı ve döküntü parça olarak tespit edilmiştir.

Aletler üzerinde yaptığımız ölçümlere bakarsak; uzunluğu en az olan parça 23 mm uzunluğu ile Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçmiş olan düzeltisiz bir yongadır. Malzeme grubu içinde en uzun parça da yine aynı mevkiden ele geçen 118 mm uzunluğunda bir dişlemeli ve çontuklu alettir. Genişliği en az olan parça yine Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçen 9 mm genişliğindeki düzeltisiz bir dilgidir. En geniş parça ise Yukarı Zirk'ten getirilmiş olan 111 mm genişliğindeki ikili sola yatık yöneşen bir kenar kazıyıcıdır. En az kalınlığı olan parça Beyaztoprak Tepe'den saptanmış olan 5,5 mm kalınlığa sahip olan düzeltisiz bir yongadır. En kalın parça ise 57 mm kalınlığa sahip olan Karakol Tepe'den saptanmış bir kıyıcı alettir. Ağırlığı en az olan parça 2 gr olup Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçen düzeltisiz bir dilgidir. En ağır parça ise 597 gr ağırlığındaki Karakol Tepe'den ele geçmiş olan kıyıcı bir alettir. Alet uzunlukları en çok 41, 45, 46, 53, 56, 62, 65, 67, 68, 69, 80 mm lerde yoğunluk kazanır. Aletlerin genişlikleri 33, 35, 37, 38, 41, 42, 44, 45 ve 57 mm; kalınlıkları 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18 ve 19 mm; ağırlıkları ise daha çok 9, 16, 20, 21, 27, 39 gr arasında yoğunluk gösterir.

6.3 ÇEKİRDEKLERİN İSTATİSTİKLERİ

Batman-Bismil bölgesinden 2001 yılında toplanan malzeme grubundan toplam 125 adet çekirdeğin analizi yapılmıştır. Bu çekirdekleri teknolojik ve tipolojik bakımdan; hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler olarak 2 gruba ayırarak inceledik. Böylece çekirdeklerden yapılan çıkarımları da hesaba katarak bu parçalar üzerindeki teknik ilerlemeyi anlamaya çalıştık. Bu durum üzerinde hammaddenin cinsinin ve hammaddenin bölgedeki dağılımının da etkili olduğunu dikkate almak gerekir. Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin, buluntular içindeki yüzdesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 20

Grup	Çekirdeğin tipi	Adet	Oran
1	Hazırlanmış	59	% 47
2	Hazırlanmamış	66	% 53

Tablo 20'de hazırlanmamış çekirdeklerin hazırlanmış olanlara oranla, büyük bir farkla, daha fazla yer aldığını görüyoruz. Bundan anlaşılıyor ki alet üretiminde çekirdek genel olarak çok da fazla bir hazırlık aşamasına tabi tutulmamış, ihtiyaca göre kabaca çıkarımlar yapılmıştır. Amaç özel bir alet yapmak değil sadece amaca yönelik işlevselliği olabilecek bir parça üzerinde çalışmaktır.

Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler arasında da bir alt tipi oluşturan metodlarla çekirdeklerden çıkarımlar yapılmıştır. Bu alt tiplerin miktar ve yüzdelik oranları şöyledir:

Tablo 21

Hazırlanmış çekirdekler	Piramit	6	% 10
	Tek kutuplu prizmatik	11	% 19
	İki kutuplu prizmatik	1	% 2
	Çok kutuplu	1	% 2
	Disk biçimli	1	% 2
	Levallois	39	% 65

Hazırlanmış çekirdekler içinde en fazla karşılaşılan alt tip; levallois ve tek kutuplu prizmatik çekirdeklerdir. Bu çekirdekler içinde dikkati çeken bir unsur da alt paleolitik dönem ağırlıklı bir endüstrinin içinde karşılaştığımız disk biçimli çekirdektir. Bu çekirdek de incelediğimizde orta paleolitik dönem başlangıcını işaret eder karakterdedir, atipiktir. Üçüncü sırayı piramit biçimli çekirdekler almaktadır. Rastladığımız bu çekirdeklerden güzel formlarda dilgi çıkarımları yapılmıştır. Kabaca özetlersek hazırlanmış çekirdekler arasında Levallois çekirdeklerden sonraki sırayı dilgi çekirdekleri almaktadır. Ayrıca ilerleyen konulardaki analizlerimizde sadece hazırlanmış çekirdeklerden değil, hazırlanmamış çekirdeklerden de dilgi çıkarımı yapıldığını belirteceğiz.

Tablo 22

Hazırlanmamış çekirdekler	Yuvarımsı	13	% 15
	Şekilsiz	52	% 61
	Yonga üzerine	1	% 1

Hazırlanmamış çekirdeklerde en büyük yüzdeye sahip olan grup şekilsiz çekirdeklerdir. Bu çekirdekler bütün diğer çekirdekler arasında da (Levallois olanlar da dahil) en fazla dağılım gösteren çekirdeklerdir. Hazırlanmamış çekirdekler içinde karşılaştığımız ikinci grubu da yuvarımsı çekirdekler alır. Bu çekirdekler de neredeyse tam bir yuvarlak form sergilerler. Bir yonga üzerinden alınmış olan 11

adet yonga çıkarımı nedeniyle taşımalığı yonga olan 3. grubu ise yonga üzerine çekirdek alır.

Levallois çekirdeklerin dışındaki bütün çekirdeklerin vurma düzlemlerinin sayısına gelince;

Tablo 23

Vurma düzlemi sayısı	Adet	Oran
Tek vurma düzlemli	57	% 66
Çift vurma düzlemli	18	% 21
Çoklu vurma düzlemli	11	% 13

Bu çekirdeklerde vurma düzlemi tek olanlar yoğunluk gösterir. Vurma düzlemi tek olan çekirdeklerde çıkarımlar ya birbirlerinin üzerinden alınmış olur ya da çıkarımlar birbirine paralel olacak şekilde ve parçanın formuna göre alınmışlardır.

İncelenmiş olan çekirdeklerde (levallois çekirdekler hariç), hazırlanan vurma düzlemlerine yöneldiğimizde bunların içinde sadece yüzcüklü vurma düzlemi olan herhangi bir tanesine rastlamadık. Çoklu veya çift vurma düzlemi taşıyanlar içinde sadece 2 tanesinde hem yüzcüklü hem de düz vurma düzlemlerine rastladık. Bu ikisinin haricinde diğer tüm çekirdeklerde düz vurma düzlemlerine rastlanmıştır, yani 84 adeti düz vurma düzlemlidir. Bu özellik bize elde edilmek istenen alet hakkında kısmen bilgi verir, çünkü yüzcüklü vurma düzlemi taşa gelen darbenin etkilerini değiştirerek istenen formda bir alet elde edilmesine zemin hazırlar, bu düzlem; özel bir amaca yönelik alet için hazırlanmaktadır ya da çıkarımda istenen formun elde edilmesine imkan verir. Örneğin Clactonien yongalarda düz vurma düzlemi bir özelliktir, bu tür yongalarda vurma yumrusu şişkindir, ama yüzcüklü vurma düzlemi olan yongalarda (örneğin Levallois yongalarda) böyle belirgin vurma yumruları yoktur. Malzeme grubunda Clactonien yongalara örnek teşkil edecek bir çok parça bulunmaktadır. Aynı şekilde bu yongaların negatif izleri de eldeki çekirdeklerde bulunduğundan biz çekirdeklere bakarak da bu yorumları yapabiliriz.

Malzeme grubumuzdaki çekirdeklerde (levallois çekirdekler dahil) rastladığımız kabuk kalıntılarını da analiz ettik. Bunların sonucunda, birçok çekirdekte kabuğun bulunduğu anlaşılmıştır. Kabuk, çekirdeklerin birçoğunda yüzeyin az bir kısmını kaplamaktadır veya yüzeyin yarısına eşit olabilecek orandadır. Bunları tabloda, miktarlarıyla daha net bir şekilde görebiliriz:

Tablo 24

Kabuk	Adet	Oran
Var	97	% 78
Yok	28	% 22

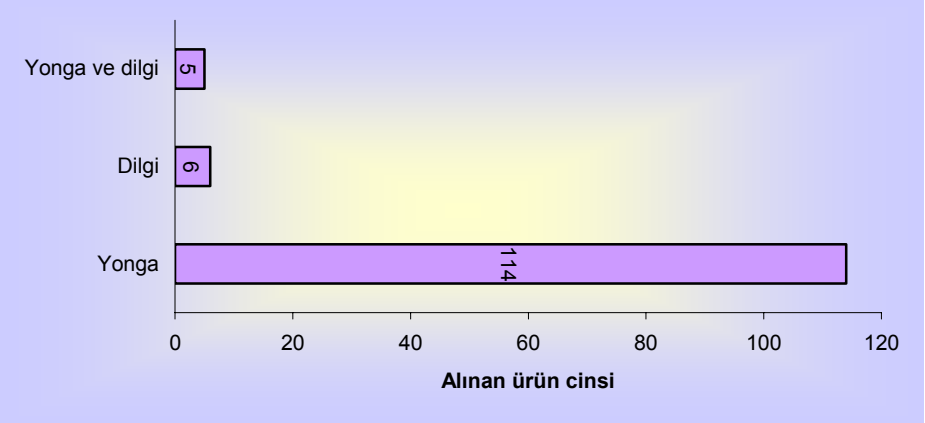
Tablo 25

Kabuk oranı	Adet	Oran
Yüzey > 1/2	1	% 1
Yüzey = 1/2	28	% 29
Yüzey < 1/2	68	% 70

Patinalarını incelediğimizde; çekirdeklerin 25 adetinde patina görülmezken 83 tanesinde mevcuttur. Bu parçaların da bir çoğu yüzeyden toplandığı için anlaşılıyor ki bunlar doğada birçok aşınmalara, birtakım kimyasal ve fiziksel bozulmalara maruz kalmışlardır. Bu malzemelerde dikkat ettiğimiz diğer bir özellik de (sadece bir örnek ve levallois çekirdekler hariç) patinalaşma sonrasında birçoğundan herhangi bir çıkarım yapılmamış olmasıdır. 1 çekirdek üzerinde, vurma düzleminin olduğu yerden bir çıkarım yapılmıştır ve vurma platformuyla yandaki çıkarımlar arasında patina bulunmaktadır, bu da çekirdeğin ikinci kez kullanıldığını gösterir. Ayrıca Yukarı Zirk' ten ele geçmiş bir iki yüzeylinin kopmuş bir dip kısmı daha sonradan üzerinden çıkarımlar yapılarak çekirdek olarak kullanılmıştır. Bunu patinasıyla karşılaştırdığımızda açıkça görebiliyoruz.

Çekirdeklerin üzerinden alınan çıkarımların cinsi de diğer önemli bir kriterdir. Bu negatif izlerden, yapılmak istenen aletin taşımalığı hakkında bilgi ediniyoruz. Analiz sonuçlarına baktığımızda;

Grafik 32

yongaların daha çok çıkarıldığını anlıyoruz. Üzerinden sadece yonga çıkarımı yapılmış çekirdeklerin yüzdesi % 91, sadece dilgi alınmış olanlarının yüzdesi % 5 ve her ikisinin de üzerinde negatif izini taşıyan çekirdeklerin yüzdesi ise % 4' tür. Bunlar haricinde herhangi türde bir çıkarım izi saptanmamıştır. Bu verilere dayanarak, aletlerin bir çoğunun taşımalıklarının yonga olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonraki yüzdelik dilimi, çok az bir oranla dilgiler almaktadır. Üzerinden sadece dilgi alınmış olan bir çekirdek ise hazırlanmamış çekirdektir.

Çekirdeklerde (levallois çekirdekler hariç) hammaddenin ne ölçüde değerlendirdiğine ek olarak, alınan ürünlerin negatif izleri sayılmıştır. Çekirdekler üzerinde tespit edilen en az çıkarım sayısı 2, en fazla ise 21'dir. Bunların çekirdekler üzerindeki dağılım ve miktarları ise şöyledir:

Tablo 26

Çekirdek adeti	Çıkarım sayısı
1	2
2	3

3	4
8	5
4	6
2	7
12	8
4	9
8	10
6	11
6	12
5	13
7	14
7	15
2	16
4	17
1	18
1	20
3	21

Tablo 26'dan elde ettiğimiz sonuç; çekirdeklerin üzerinden yoğun miktarlarda çıkarımların yapılmış olmasıdır. Ortalama çıkarım miktarı 8, 10, 14 ve 15 çıkarım arasında değişmektedir. Bu, az bir miktar değildir. Bu durum aynı zamanda hammadde kullanımındaki tasarrufu da gösterir. Tek vurma düzlemlerine sahip birçok çekirdekte bu durumun nadir olmasına rağmen bizim incelediğimiz çekirdeklerde tam tersi olmasının nedeni, çekirdekler üzerinde genel olarak diğer bir düzlemin bulunmayışıdır ya da üretici, parça üzerindeki herhangi bir kenarı vurma düzlemi olarak kullanmış ve parça, tek bir darbeyle buradan almıştır. İşte söz konusu araştırma alanından edinilen malzemede bu özellik hemen her çekirdekte görülmektedir.

Başka bir kritere değinirsek bunlardan biri de redüksiyondur. Burada (levallois çekirdekler hariç) redüksiyonun yönü dikkate alınmıştır. Bunun nedeni çekirdek üzerindeki kutupları (çıkarım yönlerini) tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak yapılan analizlerde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 27

Redüksiyon şekli	Adet	Oran
Tek yönlü redüksiyon	**16**	**% 19**
İki yönlü redüksiyon	9	% 10
Üç yönlü redüksiyon	**0**	**% 0**
Çevresel redüksiyon	15	% 17
Düzensiz redüksiyon	**46**	**% 54**

Redüksiyon yönlerine bakarak çıkarım yönlerini belirlediğimize göre; prizmatik çekirdeklerdeki tek yönlü redüksiyonun; tek kutuplu olduğunu, aynı şekilde iki yönlü redüksiyonun prizmatik çekirdeklerde, parça üzerinde saptanan karşılıklı iki yöndeki çift kutubu ifade ettiği anlaşılıyor. Çevresel redüksiyon genellikle yuvarımsı çekirdeklerde tespit edilirken düzensiz redüksiyonlular da şekilsiz çekirdeklerde karakterize olurlar. Dikkat edilecek olursa; hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin alt tipleriyle redüksiyon şeklinin birbirleriyle paralel sonuçlar verdiği görülür.

Çekirdeğin durumuna bakacak olursak 125 adet içinde kırık herhangi bir çekirdeğe rastlanmamıştır, hepsi tamdır, bu nedenle analizlerimiz daha sağlıklı bir şekilde yapılmıştır. Genellikle çekirdekler kalınlıkları ve genel formları itibariyle tabiattan, aletler gibi kırılmış bir biçimde elimize geçmemektedir veya kırık olanlar büyük bir sayı oluşturmazlar.

Çekirdekler üzerindeki düzeltilere ve alet özelliği taşıyıp taşımadıklarına baktığımızda; hiçbiri düzelti taşımamaktadır ve yine hiçbiri alet olarak kullanılmamıştır. 1 adet çekirdek üzerinde sol kenarda bazı düzelti benzeri izlere

rastlanmış olmasına rağmen, düzenli ve devamlı bir düzelti olmadığı için kesin olarak bir alet grubuna yerleştirilememiştir.

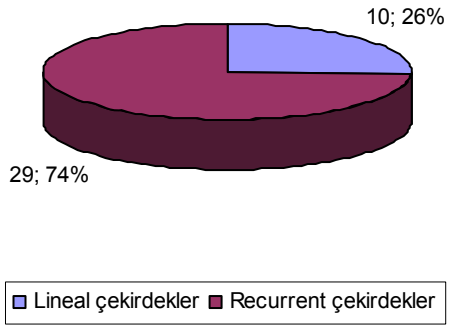
Dönem itibariyle bütün çekirdekler, disk biçimli bir örnek hariç, Alt Paleolitik dönem özellikleri sergilemektedirler. Özellikle İsalı mevkiinin çekirdekleri ve Yukarı Zirk'ten birkaç örnek Clactonien özellikleri temsil etmektedir.

Çekirdekler üzerinde (levallois çekirdekler dahil olmak üzere) yaptığımız ölçümlere bakarsak; en uzun parçanın 126 mm, en geniş parçanın 123 mm, en kalın olanının 82 mm ve en ağır çekirdeğin ise 866 gr olduğunu görüyoruz. Buna karşılık en kısa çekirdeğin 35 mm, genişliği en az olanının 18 mm, kalınlığı en az olanının 9,5 mm ve en hafif çekirdeğin de 9 gr olduğunu görmekteyiz.

6.3.1 Levallois Çekirdeklerin İstatistikleri

İncelemiş olduğumuz malzeme grubu içinde toplam 39 adet Levallois çekirdek olduğunu tespit ettik. Bu çekirdeklerde hem lineal tekniğe hem de recurrent tekniğe rastlanmıştır. Bu nedenle Levallois çekirdekler ilk başta bu iki başlık altında değerlendirilmiştir. Aşağıdaki grafikte bunu daha açık bir biçimde görebiliriz:

Grafik 33

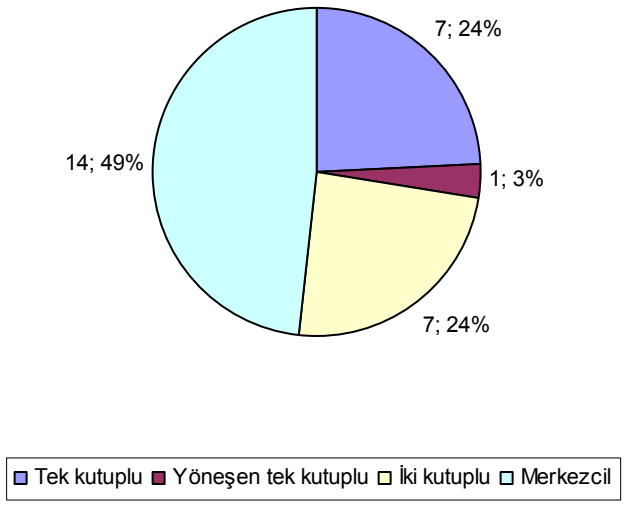

Anlaşıldığı üzere Levallois teknikle hazırlanmış çekirdeklerde çoğunluğu récurrent olanlar oluşturmuştur. Bu tekniklerle hazırlanmış olan çekirdeklerde dikkati

çeken bir diğer unsur ise bunlarda hammaddenin kalitesinin ve bunlara uygulanan işçiliğin çok mükemmel olmamasıdır. Recurrent ve lineal çekirdeklere genel olarak baktığımızda recurrentlerde kaba işçilik gösteren 14 ve lineallerde 6 adet çekirdek tespit edilmiştir, dolayısıyla récurrent çekirdeklerde bu oran yarıdan daha az olduğu için bu çekirdeklerde uygulanmış işçiliğin lineal çekirdeklerinkine göre biraz daha gelişmiş olduğu görülmektedir.

Recurrent metodla hazırlanmış olan Levallois çekirdekler de kendi içlerinde bazı farklılıklar gösterirler. Bunları " recurrent tipi" başlığı altında topladık:

Grafik 34

Grafik 34'e göre recurrent tipte çekirdekler içinde en fazla yüzdelik dilimi merkezcil olarak hazırlanmış olanları alır, ikinci sırada ise hem iki kutupluları hem de tek kutupluları görüyoruz. Yöneşen tek kutuplular ise en az yüzdeye sahiptirler.

Levallois çekirdekler üzerindeki redüksiyon oranlarına bakacak olursak;

Tablo 28

Grup	Redüksiyon	Adet	Oran
1	Tek yüzden	2	% 5
2	İki yüzden	12	% 32
3	Dış yüz kısmen	0	% 0
4	İki yüzden ve dış yüz kısmen	24	% 24

görüldüğü gibi her iki yüzden ve dış yüzden de kısmen yapılan azaltmalar en sık rastlananlarıdır.

Bunlardan başka, Levallois çekirdeklerde sıkça gördüğümüz vurma düzleminin nasıl hazırlandığına bakalım:

Tablo 29

Grup	V. Düzlemi Hazırlama Şekli	Adet	Oran
1	Düz	25	% 64
2	Yüzcüklü	4	% 10
3	Düz ve yüzcüklü	2	% 5
4	V. Düzlemi olmayanlar	8	% 21

Tablo 29'dan da anlaşılıyorki, düz vurma düzlemine sahip Levallois çekirdekler baskınken, yüzcüklü vurma düzlemi taşıyanlar daha az bir miktara sahiptir. Bu özelliği ile araştırma konusu alanın Levallois çekirdeklerinin düz vurma düzlemli olduğu anlaşılıyor. Ayrıca vurma düzlemi olmayan çekirdeklerin de miktarı grup içinde azımsanamayacak bir orana sahiptir.

Levallois çekirdeklerde bir hazırlık aşaması olarak sıkça karşımıza çıkan bir diğer durum da çekirdeğin üst yüzünde görülen yonga negatiflerinin izleridir. Bu izlere bazen yoğun olarak rastlarken bazen de bunların bir veya iki izle sınırlı kaldığını görüyoruz. Bu durum çekirdek üzerindeki ustalıkla ilgili bir durumdur. Bu nedenle bu izleri saymayı gerekli gördük. Buna göre aşağıdaki tabloyu inceleyelim:

Tablo 30

Hazırlayıcı yonga negatif iz sayısı

Grup	Eşit ve büyük	Küçük	Adet	Oran
1	0	5	16	% 41
2	5	10	18	% 46
3	10	15	5	% 13

Tablo 30'a göre üst yüzden alınan negatif izlerin çoğunlukla 5-10 adet arasında olanları yoğunluk kazanmıştır.

Yukarıda anlattığımız hazırlayıcı yongaların da kendi içlerinde bir metoda tabi tutulduğunu anlamamız üzerine bunlar için üç başlık altında incelemelerimizi yürüttük. Bu kriterlerden en yoğun olanı, bu çıkarımların merkezcil olarak yapılmış olanlarıdır. Klasik metodla (uç için) her hangi bir çıkarım yapılmazken herhangi bir ulama yerleştiremediğimiz çıkarım metodunu da "diğer" başlığı altında değerlendirdik. Aşağıdaki tabloda da bunların miktarları verilmiştir:

Tablo 31

Hazırlama metodu

Grup	Metod	Adet	Oran
1	Merkezcil	36	% 92
2	Klasik (uç)	0	% 0
3	Diğer	3	% 8

İncelemiş olduğumuz Levallois çekirdeklerde bir diğer unsur da üzerinden alınan Levallois üründür. Bunlar; yonga, dilgi, yonga ve dilgi olarak 3 başlık altında değerlendirilmiştir. Yine bunların birbirine olan oranları aşağıdaki gibidir:

Tablo 32

Alınan Levallois ürün

Grup	Ürün	Adet	Oran
1	Yonga	37	% 95

2	Dilgi	0	% 0
3	Yonga ve dilgi	2	% 5

Üzerinden dilgi alınan herhangi bir levallois çekirdek saptanmamıştır.

Levallois çekirdeklerin diğer yüzünden alınan ve asıl alınması istenen çıkarımların da bir veya birden fazla olması nedeniyle bunları da sayma gereği duyulmuştur. Çünkü bu yöntem çekirdek üzerinde uygulanan metodun recurrent ya da lineal olup olmadığını, ayrıca recurrent ise üzerinden kaç adet çıkarım yapıldığını yansıtır.

Tablo 33

Levallois ürün sayısı

Çekirdeğin adeti	Çıkarım adeti
8	1
9	2
9	3
6	4
1	5
3	6
1	7
1	10
1	11

Tablo 33'ü incelediğimizde çıkarım sayısı 2 ve 3 olan çekirdeklerin miktarlarının daha fazla olduğunu görüyoruz. Bunu çıkarım sayısı 1 olan çekirdekler takip etmektedir. Dikkati çekmeye çalıştığımız diğer bir unsur da 1 çekirdekten 10 ve yine bir diğerinden de 11 adet çıkarım yapılmış olmasıdır.

Levallois çekirdeklerin hiçbirinde herhangi bir düzeltiye rastlanmamıştır ve buna bağlı olarak da hiçbirinde alet özelliği saptanmamıştır.

Çekirdeklerin durumuna baktığımızda aralarında kırılmış olan herhangi bir çekirdek bulunamamıştır, hepsi tamdır.

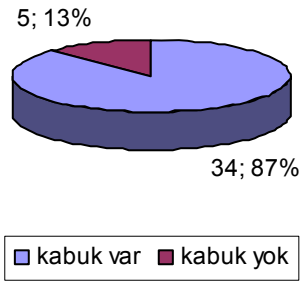
Çekirdeklerin uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlıklarına baktığımızda;

- En kısa Levallois çekirdeğin 44 mm,
- En uzun Levallois çekirdeğin 109 mm,
- En az genişliğe sahip Levallois çekirdeğin 37 mm,
- En geniş Levallois çekirdeğin 98 mm,
- Kalınlığı en az olan Levallois çekirdeğin 18 mm,
- En kalın Levallois çekirdeğin 63 mm,
- Ağırlığı en az olan Levallois çekirdeğin 47 gr,
- En ağır Levallois çekirdeğin ise 565 gr olduğunu görüyoruz.

Bu çekirdeklerin ortalama uzunlukları 50-60 mm, 60-70 ve 80-90 mm arasında değişir. Ortalama genişlikleri 60-70 mm, kalınlıkları 20-30 ile 30-40 mm ve ağırlıklarının da tam olarak bir ortalama değere denk düşmemesine rağmen 60-70 ile 90-100 gr arasında değiştiğini söyleyebiliriz.

Çekirdeklerde gözlediğimiz kabuk kalıntısı hemen hemen birçoğunda tespit edilmiştir:

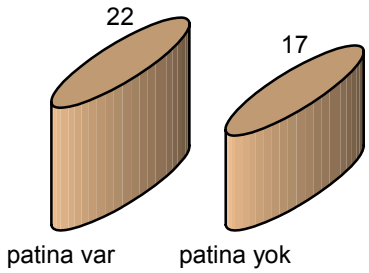
Grafik 35

Levallois çekirdeklerdeki kabuk kalıntısına bir göz atacak olursak, 5 adet çekirdekte kabuk bulunmamaktadır, kalanı ise, 22 adeti bütün çekirdek yüzeyinin ½ sinden küçük olup 12 tanesi de yüzeyin yarısına eşit büyüklüktedir.

Patinanın durumuna bakarsak,

Grafik 36

olduğunu görmekteyiz. Patinanın oranlarını incelediğimizde ise,

Tablo 34

Grup	Patina oranı	Adet	Oran
1	Patina>1/2	1	% 5
2	Patina=1/2	13	% 59
3	Patina<1/2	8	% 36

Elimizdeki bilgilere dayanarak patinanın, incelemiş olduğumuz Levallois çekirdekler üzerinde ne kadar çok yer kapladığını anlıyoruz. Bundan yola çıkarak bu çekirdeklerin tabiatta bir çok kez sürüklenmeye maruz kaldığını anlayabiliriz, zira mevcut patinalaşmanın hepsi dentritik değildir, yani kimyasal bir bozulmadan çok fiziksel aşınıma uğramıştır.

Çekirdekler üzerinde, kabukla örtülmemiş, hammaddenin doğal yüzü olan hamyüz özelliğini de inceledik. Buna göre, üzerinde hamyüz bulunan sadece 10 adet çekirdek tespit edilmiştir ve bunlar da buluntunun yüzeyinin yarısından az bir kısmı kaplarlar.

SONUÇ

2001 yılında gerçekleştirilmiş olan, Batman-Bismil bölgesi, Dicle Havzası'nın kuzey kısmındaki söz konusu 11 adet mevkiden, yüzey toplamasıyla elde edilen malzemeye baktığımızda, buluntuların toplam 359 adet olduğu tespit edilmiştir (bkz. mevkiiler s.42-47). Bunlar kendi içlerinde 4 grupta incelenmiştir: İki yüzeyli aletler, alet ve taşımalıklar, çekirdekler ve Levallois çekirdekler olmak üzere.

İki yüzeyli aletler toplam 58 adettir. Bunlar içerisinde Klasik olan iki yüzeyliler 44 adet olup %76'lık bir orana sahiptir. Klasik olmayan iki yüzeyliler de 14 adet olup %24'lük bir pay alırlar (bkz. Grafik 22). Bunların mevkilere göre dağılımını incelediğimizde elde ettiğimiz sonuçlar şöyledir:

- Görmez Tepe (S60/58)'den; toplam 6 adet buluntu içerisinde herhangi bir iki yüzeyli alete rastlanmamıştır.
- Ziyaret Tepe (S60/59)'den; sadece 2 adet iki yüzeyli ele geçmiş olup (bkz. Grafik 2) 1 adetinin klasik (badem biçimli) ve diğerinin de klasik olmayan (çekirdek biçimli) bir iki yüzeyli alet olduğu anlaşılmıştır
- Akçagöl I (S60/60)'den elde edilen toplam 29 adet buluntu içerisinden 8 adetini ve %8'lik bir dilimi iki yüzeyli aletler oluşturmaktadır (bkz. Grafik 3). Bu iki yüzeyli aletler içerisinde; klasik olanların 5 adet (4 adeti badem biçimli, 1 adeti de Micoquien) ve klasik olmayanların da 3 adet (1 adeti kısmi, 1 adeti yonga üzerine kısmi ve 1 adeti de diğer iki yüzeyli aletler grubuna dahil edilmiştir) olduğu anlaşılmıştır (bkz. Grafik 4).
- Akçagöl II (S60/61)'den 23 adet malzeme ele geçmiştir ve 5 adeti iki yüzeyli alettir (bkz. Grafik 6). İki yüzeyli aletlerin hepsi klasik iki yüzeylidir (2 adeti badem, 2 adeti Micoquien ve 1 adeti kısa badem biçimli olmak üzere) (bkz. Grafik 7, Resim 1a-1b, 13a-13b, 5a-5b, 11a-11b).
- Karakol Tepe (S60/62)'den elde edilen 32 adet buluntu içerisinde iki yüzeyli aletlere rastlanmamıştır.

- Zirkigüher (S60/63)'den de ele geçen 23 adet buluntudan herhangi bir iki yüzeyli alet ele geçmemiştir.
- Abir Tepe (S60/64)'den toplam 34 parça buluntu ele geçmiştir ve 7 tanesi iki yüzeyli alettir (bkz. Grafik 10). Bunlardan 5 adeti klasik (4 adeti badem biçimli, 1 adeti kısa badem biçimli) ve 2 adeti de klasik olmayan (2'si de kısmi) iki yüzeylidir (bkz. Grafik 11, Resim 12a-12b, 3a-3b).
- Beyaztoprak Tepe çevresi (S60/65)'den ele geçen 37 adet buluntudan sadece 2 adeti iki yüzeyli alettir (bkz. Grafik 13). Bunlardan 2'si de klasik (2'si de badem biçimli) iki yüzeyli alettir.
- İsalı (S60/66)' dan edinilen 17 adet buluntu içerisinde herhangi bir iki yüzeyli alete rastlanmamıştır.
- Yukarı Zirk (S60/67)'den ele geçen 91 adet buluntu içerisinden 28 adeti iki yüzeylidir (bkz. Grafik 17). Bu iki yüzeyli aletlerden 20 adeti klasik (11 adeti badem, 7 adeti kısa badem, 2 adeti Micoquien) ve 8 adeti klasik olmayan (7 adeti yonga üzerine kısmi ve 1 tanesi çekirdek biçimli) iki yüzeyli alettir (bkz. Grafik 18, Resim 1a-1b, 2a-2b, 3a-3b, 4a-4b, 5a-5b, 6a-6b, 8a-8b, 10a-10b, 15a-15b, Çizim 1, 2, 3, 4, 5, 10, 23, 24, 25, 26, 27)
- Gridimse çevresi (S60/68)' den 10 adet buluntudan 6 adeti iki yüzeyli alettir. Bunların 3 tanesi badem diğer 3 tanesi ise kısa badem biçimlidir (bkz. Grafik 21).

Klasik iki yüzeyli aletlere bir bütün olarak baktığımızda, bunların büyük bir çoğunluğunu, 39 adet ve % 89 bir oranla badem biçimli iki yüzeylilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bunların hemen ardından ise 5 adet ve % 11' lik bir oranla Micoquien iki yüzeylilerin geldiğini görmekteyiz (bkz. Grafik 23).

Klasik olmayan iki yüzeylileri incelediğimizde, bunların miktar bakımından daha az olmasına rağmen klasik iki yüzeyli aletlere oranla daha fazla çeşitlilik kazandığını anlıyoruz. Bunlar başlıca 3 tip altında toplanmıştır: Kısmi iki yüzeyli aletler 11 adet ve % 79'luk bir oranla ilk sırayı, çekirdek biçimli iki yüzeyli aletler 2 adet ve % 14'lük bir oranla ikinci sırayı ve diğer iki yüzeyli aletler ise 1 adet ve % 7'lik bir oranla üçüncü sırayı almaktadır (bkz. Grafik 24).

Klasik olan ve klasik olmayan iki yüzeyli aletlere genel olarak baktığımızda; 58 adet iki yüzeyli alet içerisinde en çok yoğunluk kazanan iki yüzeyli alet tipinin badem biçimli iki yüzeyliler olduğunu görüyoruz. Bu aletler incelenmiş olan malzeme grubu içerisinde 39 adettir ve % 67'lik bir oran teşkil ederler. Bunun akabinde ise kısmi iki yüzeylilerin geldiğini, bunların da 11 adet ve % 19'luk bir orana sahip olduğunu anlıyoruz (bkz. Grafik 25).

İncelemiş olduğumuz iki yüzeyli aletleri çeşitleri bakımından değerlendirdiğimizde; kısa badem biçimli iki yüzeyli aletlerin 12 adet, yonga üzerine kısmi iki yüzeyli aletlerin 7 adet ve tipik olmayan Micoquien iki yüzeyli aletin de 1 adet olduğunu görmekteyiz (bkz. Tablo 1).

Bu verilere dayanarak iki yüzeyliler içinde tipolojik bakımdan en yaygın grubun klasik iki yüzeyliler içerisinde karşımıza çıkan badem biçimlilerin ve bunların alt grubunda ise kısa badem biçimli iki yüzeylilerin olduğunu görüyoruz. 39 adet badem biçimli iki yüzeyliden sadece 12 tanesi kısa badem biçimli iki yüzeyli alettir. 5 adet micoquien iki yüzeyliden ise sadece 1 tanesi tipik değildir. Klasik olmayan iki yüzeyliler içinde ise 11 adet kısmi iki yüzeyli aletten 7 tanesi yonga üzerine yapılmış olanıdır.

İki yüzeyli aletlerin uç özelliklerine baktığımızda en çok yuvarlak uçlu olanlar dikkati çekmektedir. Bu özellik 37 adet alet üzerinde tespit edilmiştir, bunun akabinde ise 19 alet üzerinde saptamış olduğumuz sivri uç karakteri gelmektedir (bkz. Tablo 2).

Aletler üzerinde diplerindeki formlara baktığımızda; yuvarımsı dibi olanların 27 adetle en fazla olduklarını ve düz dip formuna sahip olan aletlerin de 17 adetle ikinci sırayı aldığını görmekteyiz (bkz. Tablo 3).

İki yüzeyliler üzerinde uç ve dip formları birlikte ele alarak incelediğimizde; ucu yuvarlak ve dibi yuvarımsı olanların 17 adetle en fazla miktara sahip olduklarını

ve ikinci sırayı da ucu yuvarlak ve dibi düz olanların aldığını anlıyoruz (bkz. Tablo 4).

İncelemiş olduğumuz bu aletlerin kenar formları da analiz edilmiş olup, her iki kenarı da dış bükey olan iki yüzeyli aletlerin en fazla oldukları anlaşılmıştır (bkz. Tablo 5-6). Ayrıca profillerine baktığımızda düz profile sahi olan aletlerin 31 adet ve % 53 oranla en fazla miktarı teşkil ettiği anlaşılmıştır (bkz. Tablo 7).

İki yüzeyli aletlerin 30 tanesi üzerinde kabuğa rastlanmıştır ve bunların 27 tanesinin üzerinde kabuk, bütün parça yüzeyinin az bir kısmında bırakılmıştır (bkz. Grafik 26). Kabuk genel olarak; parçanın ön yüzünün alt ve orta kısmında, ayrıca ön ve arka yüzün alt kısımlarında yoğun olarak karşımıza çıkar (bkz. Grafik 27).

Her bir iki yüzeyli alet üzerinde, parçanın ön ve arka yüzlerindeki negatif izler sayılmıştır ve böylece bu aletlerin yaklaşık olarak hangi evrelere tekabül ettiği anlaşılmıştır. İncelemiş olduğumuz iki yüzeyli aletlerin hepsinin Acheuléen döneme tekabül ettiği anlaşılmış olup, Orta ve Üst Acheuléen döneme ait olanlar daha fazladır. Alt Acheuléen döneme ait olan sadece 3 adet alet tespit edilmiştir (bkz. Tablo 10).

İki yüzeyli aletlerin uzunlukları analiz edildiğinde; en uzun iki yüzeyli aletin 174 mm ve en kısa iki yüzeyli aletin 72 mm olduğu, ayrıca parçaların ortalama uzunluklarının 100-150 mm arasında oldukları saptanmıştır (bkz. Tablo 11).

Genişliklerine baktığımızda ise çoğunluğu 50-100 mm arasında olan aletlerin oluşturduğunu anlıyoruz. En az genişliği olan iki yüzeyli 42 mm ve en geniş iki yüzeyli alet 122 mm dir (bkz. Tablo 12).

İki yüzeyli aletler içinde en az kalınlığa sahip aletin 21,5 mm ve en kalın aletin kalınlığının 74 mm olduğu saptanmıştır. Ortalama kalınlıklar 30 ile 50 mm arasında değişmektedir (bkz. Tablo 13).

İncelemiş olduğumuz söz konusu alandan elde edilen verilere göre; en ağır iki yüzeyli aletin 1,418 gr ve en hafif iki yüzeylinin de 64 gr olduğu tespit edilmiştir. Bu aletlerin ortalama ağırlıklarının 250-500 gr arasında değiştiği de dikkati çekmiştir (bkz. Tablo 14).

İki yüzeyli aletler Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Adıyaman, Şanlıurfa ve Gaziantep çevresinden elde edilmiş olan iki yüzeyli aletlerle karşılaştırıldığında aralarında benzer özelliklerin, paralelliklerin olduğu görülür. Bu özelliklerden en dikkat çekenleri; tipolojik, ait oldukları evre, profil, uç, uzunluk ve ağırlık özellikleridir. Örneğin incelemiş olduğumuz malzeme grubu Orta Acheuléen dönem ağırlıklı olup Üst Acheuléen dönem özellikleri de göstermektedir, bu durum aynı şekilde Güneydoğu Anadolu Bölgesi için de geçerlidir[99].

Alet ve taşımalıklar toplam 176 adettir. Bu parçalar diğer toplanan çekirdek ve iki yüzeyli alet grupları içerisinde en fazla miktara sahiptir. Söz konusu 11 mevkiide de bunlara rastlanmıştır. Bunlar malzeme grubu içinde % 49'luk bir paya sahiptir (bkz. Grafik 28). İncelediğimiz bu malzeme grubunda alet özelliği taşımayan, devamlı ve düzenli düzeltisi olmayan, bir işleve yönelik olarak kullanılmayan, üzerlerinde kullanım izi taşımayan ya da henüz alet haline getirilememiş olan artık parçalar da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (bkz. Grafik 29).

Aletlerin 13 adet alt tipi ve bunların da 22 adet çeşidi saptanmıştır. Bunlar; dişlemeli aletler, rendeler, uçlar, kenar kazıyıcılar, ikili aletler, taş delgiler, düzeltili uçlar, çontuklu aletler, kıyıcı aletler, Clactonien çontuklu alet, Clactonien dişlemeli alet, kazma ve kazıyıcıdır. Bunların mevkilere göre dağılımlarını incelediğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Görmez Tepe'den 2 adet düzeltisiz dilgi,
- Ziyaret Tepe'den 28 adet yonga (bunlardan 1 tanesi eksende taş delgi, 12 tanesi düzeltisiz yonga, 11 tanesi dişlemeli alet, 1 tanesi dış bükey yatay kenar kazıyıcı, 1 tanesi kıyıcı alet, 1 adet atipik rende, 1 adet dişlemeli ve

[99] Taşkıran, 1990: 69

yatay kenar kazıyıcılı ikili alet) ele geçmiştir (kıyıcı için bkz. Resim 23a-23b).

- Akçagöl I'den 9 adet yonga alet, 1 adet dilgi, 1 adet dilgimsi yonga, 2 adet çakıldan alet ele geçmiştir. Yonga aletlerden; 4'ü dişlemeli (2'si Clactonien özellikli), 2 adet çontuklu alet, 1 adet dişlemeli ve tek düz kenar kazıyıcılı ikili alet, 1 adet düz dış bükey iki kenar kazıyıcı (Clactonien özellikli), 1 adet tek dış bükey kenar kazıyıcı (Clactonien özellikli), dilgilerden; 1 adet dişlemeli alet, dilgimsi yongalardan; 1 adet dişlemeli ve tek dış bükey kenar kazıyıcılı ikili alet, çakıl aletlerden ise 2 adet kıyıcı alet ele geçmiştir (kıyıcı için bkz. Resim 28a-28b, Grafik 5).
- Akçagöl II'den 6 adet yonga, 1 adet dilgimsi yonga ele geçmiştir. Yongalardan ise 3 tanesi düzeltisiz yonga, 1 adeti yontma artığı, 1 tanesi Clactonien Çontuklu alet, 1 adeti dişlemeli alettir. Dilgimsi yonga ise tek düz kenar kazıyıcı haline getirilmiştir.
- Karakol Tepe'den 13 adet yonga ve alet, 1 adet yumrudan kıyıcı ele geçmiştir. Bu yonga aletlerden ise 1 adeti kazıyıcı, 2 adeti düzeltisiz yonga, 6 tanesi dişlemeli alet, 3 tanesi dişlemeli ve çontuklu alet, 1 adeti de çoklu çontuklu alettir.
- Zirkigüher mevkiden de 7 adet yonga ve alet, 1 adeti dönümlü parça, 1 adet kazma (bkz. Resim 16a-16b), 1 adet çekirdek tablası tespit edilmiştir (bkz. Grafik 9). Yongaların; 2 tanesi dişlemeli ve çontuklu alet, 1 tanesi dişlemeli alet, 4 tane yonganın da 1 tanesi düzeltili, 1 tanesi de Clactonien özelliktedir.
- Abir Tepe'den 16 adet yonga ve alet, 1 adet düzeltisiz dilgi, 1 adet düzeltili uç (bkz. Resim 29a-29b) ele geçmiştir. Yongaların 8 tanesi düzeltisiz yonga (6'sı Clactonien), 2 tanesi kenar kazıyıcı (1 tanesi sağa yatık yöneşen ve Clactonien özellikli, diğeri düz dış bükey iki kenar kazıyıcı), 3 tanesi ikili alet (1.si dişlemeli, tek düz kenar kazıyıcılı ve Clactonien özellikte; 2.si dişlemeli ve çontuklu; 3.sü de dişlemeli ve tek dış bükey kenar kazıyıcı) tir.
- Beyaztopraktepe Çevresi'nden 20 adet yonga, 2 adet düzeltisiz dilgi, 2 adet yongamsı dilgi, 1 adet rende (bkz. Resim 24a-24b), 1 adet de

tanımlanamayan parça ele geçmiştir. Yongalardan 6'sı dişlemeli alet, 10 tanesi yonga (1 tanesi düzeltili ve diğerleri düzeltisiz), 1 tanesi çontuklu alet, 3 adeti dişlemeli ve çontuklu alet olup; 2 adet yongamsı dilginin ise 1 tanesi dişlemeli alettir.

- İsalı mevkinden 6 adet yonga ele geçmiştir. Bunların 4 tanesi düzeltisiz (3 adeti Clactonien özellikte), 1 tanesi Clactonien dişlemeli alet ve diğer 1 tanesi ise tek kenar kazıyıcı olarak tespit edilmiştir.
- Yukarı Zirk'ten toplam 34 adet yonga ve alet, 5 adet dilgi ve alet, 2 adet dilgimsi yonga, 1 adet tanımlanamayan parça ele geçmiştir. Yonga aletlerin; 10 tanesi dişlemeli alet (6'sı Clactonien), 9 tanesi kenar kazıyıcı (1 tanesi ikili yatık yöneşen, 1 tanesi yatay, 2 tanesi yöneşen, 1 tanesi iki kenar kazıyıcı, 1 tanesi iki dış bükey kenar kazıyıcı, 1 adeti ikili sola yatık yöneşen, 1 tanesi tek dış bükey, 1 tanesi de yatay dış bükeydir.), 9 adeti düzeltisiz yonga (6 tanesi Clactonien yonga), 1 adeti atipik Levallois uç, 1 adeti eksende taş delgi, 4 adeti ikili alet (1 tanesi kenar kazıyıcılı ve çontuklu, 1 tanesi kenar kazıyıcılı ve dişlemeli, 1 tanesi dişlemeli ve yöneşen kenar kazıyıcılı, 1 tanesi de dişlemeli ve ikili sağa yatık yöneşen ve Clactonien özellikli kenar kazıyıcı) olup; dilgi ve aletlerin 2 tanesi dişlemeli alet (1 tanesi Clactonien özellikte), 1 tanesi tek kenar kazıyıcı (Clactonien), 2 tanesi düzeltisiz dilgidir. dilgimsi yongaların 2 tanesi de sadece Clactonien özelliktedir (dişlemeli alet için bkz. Resim 25a-25b, Clactonien dişlemeli alet için Resim 29a-29b, ikili sola yatık yöneşen kenar kazıyıcı Resim 25a-25b). (bkz. Grafik 20).
- Gridimse Çevresi'nden sadece 4 adet yonga elde edilmiştir. Bu yongaların 1 tanesi tek dış bükey kenar kazıyıcı, 1 tanesi ikili alet (dişlemeli, tek dış bükey kenar kazıyıcı), 2 tanesi düzeltisiz yonga (1 tanesi Clactonien) dır (tek dış bükey kenar kazıyıcı için bkz. Resim 14a-14b), (bkz. Çizim 9, 11).

Alet ve taşımalıklara genel olarak baktığımız zaman dişlemeli aletlerin en çok karşımıza çıkan tip olduğunu anlıyoruz. Grup içindeki yüzdesi % 45'tir. Bunu kenar

kazıyıcılar ve ikili aletler takip etmektedir, bunların her biri de % 19'luk bir orana sahiptir. 3. sırayı ise çontuklu ve kıyıcı aletler alır (bkz. Grafik 30).

Aletlerin alt tiplerine baktığımızda; dişlemeli ve çontuklu aletler, içlerinde en sık karşılaştığımız aletlerdir. Bunları tek dış bükey ve dişlemeli tek dış bükey kenar kazıyıcıların takip ettiğini anlıyoruz (bkz. Tablo 15).

Aletlerin birçoğu yongaların üzerine yapılmıştır, kalan bir kısmında dilgilerin kullanıldığını görüyoruz (bkz. Tablo 16). Dilgi olup da ölçümleri alındığında yonga olarak da nitelendirilebilecek parçaları yongamsı dilgi, yonga olup da aynı şekilde dilgisel özellikler taşıyanları da dilgimsi yonga başlıkları altında değerlendirmeyi daha uygun bulduk. Bunların haricinde, doğadan direk bulunduğu halde üzerine alet yapılmış olan parçalara da rastlanmıştır.

Alet ve taşımalıklar içerisinde Clactonien teknikle üretilmiş parçalara da rastlamaktayız. Bunların içerisinde hem düzeltili ve alet formlu hem de düzeltisiz olan bir çok parçaya rastlanmıştır. Analizi yapılan malzeme içinde toplam 43 adet alet ve taşımalığa rastlanmıştır.

Alet ve taşımalıklar içinde Levallois teknikle üretilmiş sadece 2 buluntunun olduğunu anlıyoruz. Bu iki buluntundan biri atipik bir uç, diğeri de Levallois yonga üzerine yapılmış tek dış bükey bir kenar kazıyıcıdır.

Alet ve taşımalıklarda en çok düz topuk dikkati çekmiştir. Bundan sonraki sırayı da yüzcüklü topuk almaktadır (bkz. Tablo 17). Parçaların bir çoğunda topuğun özellikle kaldırılmış olduğunu ve bu kısımlarda yalpılar oluşturduğunu görmekteyiz. Bunların dışında, topuğu olmayan ya da topuk tespit edilmeyen 27 adet parça mevcuttur. Ayrıca bazı parçalarda da topuğa müdahale edilmemiş, ham topukla bırakılmıştır.

Alet ve taşımalıkların, yarıdan daha az bir kısmında kabuk olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 18). Kabuğun, birçok alet ve taşımalıkta, yüzeyin sadece az bir kısmında bulunduğunu görüyoruz (bkz. Tablo 19).

Toplam 78 parçada patinaya rastlanmış olup bunların oranı % 44'dür. 98 parçada patina saptanmamıştır ve bunların da oranı % 56 olarak saptanmıştır.

Mevkiler arasında genel buluntulara bakıldığında birbirleriyle her ne kadar çağdaş oldukları görülüyorsa da bazı buluntu yerlerinde herhangi bir iki yüzeyli alete rastlanmamış olması bölgede bir Alt Paleolitik yonga kültürünün olması ihtimalini de akla getirmektedir.

Aletler üzerinde yaptığımız ölçümlere bakarsak; uzunluğu en az olan parça 23 mm uzunluğu ile Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçmiş olan düzeltisiz bir yongadır. Malzeme grubu içinde en uzun parça da yine aynı mevkiden ele geçen 118 mm uzunluğunda bir dişlemeli ve çontuklu alettir. Genişliği en az olan parça Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçen 9 mm genişliğindeki düzeltisiz bir dilgidir. En geniş parça ise Yukarı Zirk'ten getirilmiş olan 111 mm genişliğindeki ikili sola yatık yöneşen bir kenar kazıyıcıdır. En az kalınlığı olan parça Beyaztoprak Tepe' den saptanmış olan 5,5 mm kalınlığa sahip olan düzeltisiz bir yongadır. En kalın parça ise 57 mm kalınlığa sahip olan Karakol Tepe' den saptanmış bir kıyıcı alettir. Ağırlığı en az olan parça 2 gr olup Beyaztoprak Tepe çevresinden ele geçen düzeltisiz bir dilgidir. En ağır parça ise 597 gr ağırlığındaki Karakol Tepe'den ele geçmiş olan kıyıcı bir alettir.

Araştırma bölgemizden ele geçirilmiş toplam 125 adet çekirdeğin analizi yapılmıştır. Bu çekirdekler de tekno-tipolojik açıdan 2 grupta incelenmişlerdir: Hazırlanmamış ve hazırlanmış çekirdekler olmak üzere. Buna göre; hazırlanmış olan çekirdeklerin sayısının 59 adet ve % 47' lik bir orana, hazırlanmamış çekirdeklerin ise 66 adet ve % 53 oranında bir miktara sahip olduğu anlaşılmıştır.

Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin de kendi içlerinde alt tipleri yer almaktadır. Hazırlanmış çekirdeklerde sıkça görülen alt tipin Levallois çekirdekler olduğunu anlıyoruz (bkz. Tablo 21). Hazırlanmamış çekirdeklerde ise en çok şekilsiz olanlarına rastlıyoruz (bkz. Tablo 22).

Bu çekirdeklerin mevkilere göre dağılımları şöyledir:

- Görmez Tepe'den 3 adet şekilsiz çekirdek, 1 Levallois çekirdek (récurrent metod),
- Ziyaret Tepe'den 12 adet şekilsiz, 3 adet prizmatik, 1 adet piramit, 1 adet yuvarımsı, 1 adet çok kutuplu çekirdek, 1 adet Levallois çekirdek (récurrent metod),
- Akçagöl I'den 2 adet yuvarımsı, 4 adet şekilsiz, 1 adet tek kutuplu prizmatik, 1 adet Levallois çekirdek (récurrent metod),
- Akçagöl II'den 1 adet yuvarımsı, 5 adet şekilsiz çekirdek, 5 adet Levallis çekirdek (récurrent metod),
- Karakol Tepe'den 3 adet yuvarımsı, 4 adet şekilsiz, 3 adet prizmatik çekirdek, 8 adet Levallois çekirdek (4 lineal ve 4 récurrent metod),
- Zirkigüher mevkiinden 9 adet şekilsiz, 1 adet piramit, 1 adet de yuvarımsı çekirdek, 2 adet Levallois çekirdek (récurrent metod),
- Abir Tepe'den 2 adet yuvarımsı (bkz. Resim 20a-20b), 1 adet piramit, 2 adet prizmatik, 1 adet şekilsiz çekirdek, 3 adet Levallois çekirdek (2 adet récurrent ve 1 adet lineal),
- Beyaztopraktepe Çevresi'nden 1 adet piramit, 3 adet şekilsiz, 1 adet yuvarımsı, 1 adet dilgi çekirdeği, 3 adet Levallois çekirdek (2 adeti récurrent ve 1 adet lineal),
- İsalı mevkiinden 6 tanesi şekilsiz (2'si Clactonien), 1 tanesi de prizmatik (Clactonien) çekirdek, 4 adet Levallois çekirdek (2 adet lineal ve 2 adet récurrent). (Clactonien tek kutuplu prizmatik çekirdek için bkz. Resim 30a-30b).

- Yukarı Zirk'ten 2 tanesi piramit biçimli, 1 tanesi disk biçimli, 2 tanesi prizmatik (1 tanesi iki kutuplu), 11 adet Levallois çekirdek (9 adeti récurrent ve 2 tanesi lineal), 5 tanesi hazırlanmamış çekirdek (1 tanesi yonga üzerine çekirdek, 1 tanesi yuvarımsı çekirdek, 3 tanesi şekilsiz (1'i Clactonien, 1 tanesi de bir iki yüzeylinin kopmuş dip kısmı olup daha sonra da çekirdek olarak kullanılmıştır.), (bir iki yüzeylinin kopan dip kısmı bkz. Resim 18a-18b, tek kutuplu prizmatik çekirdek Resim 21a-21b, Clactonien şekilsiz çekirdek Resim 27a-27b).
- Gridimse çevresinden ise herhangi bir çekirdek ele geçmemiştir.

İncelemiş olduğumuz çekirdeklerin (Levallois çekirdekler hariç) 57 adetinin tek vurma düzlemli olduğu anlaşılmıştır (bkz. Tablo 23).

İncelenmiş olan çekirdeklerde (Levallois çekirdekler hariç), hazırlanan vurma düzlemlerine yöneldiğimizde bunların içinde sadece yüzcüklü vurma düzlemi olan herhangi bir tanesine rastlamadık. Çoklu veya çift vurma düzlemi taşıyanlar içinde sadece 2 tanesinde hem yüzcüklü hem de düz vurma düzlemlerine rastladık. Bu ikisinin haricinde diğer tüm çekirdeklerde düz vurma düzlemlerine rastlanmıştır, yani 84 adeti düz vurma düzlemlidir.

Malzeme grubumuzdaki çekirdeklerde (Levallois çekirdekler dahil olmak üzere) kabuk kalıntılarını da analiz ettik. Bunların sonucunda, birçok çekirdekte kabuğun bulunduğu anlaşılmıştır. Kabuk, çekirdeklerin birçoğunda yüzeyin az bir kısmını kaplamaktadır veya yüzeyin yarısına eşit olabilecek orandadır (bkz. Tablo 24-25).

Çekirdeklerin 25 adetinde patina görülmezken 83 tanesinde mevcuttur.

Çekirdekler üzerinden alınan ürünlerin cinsine baktığımızda daha çok yongaların çıkarıldığını görüyoruz. 114 adet çekirdek üzerinden yonga çıkarımı yapılmıştır (bkz. Grafik 32).

Çekirdekler üzerinde tespit edilen çıkarımların sayılarına baktığımızda (Levallois çekirdekler hariç); en az çıkarım sayısı 2, en fazla ise 21 olduğunu görüyoruz (bkz. Tablo 26). Çekirdeklerin üzerinden alınan ortalama çıkarım miktarı 8, 10, 14 ve 15 çıkarım arasında değişmektedir.

Çekirdekler üzerinde analiz ettiğimiz diğer bir kriter de redüksiyondur. Burada redüksiyonun yönü dikkate alınmıştır (Levallois çekirdekler hariç). Bunun nedeni çekirdek üzerindeki kutupları (çıkarım yönlerini) tespit etmektir. En fazla, düzensiz redüksiyon yönü dikkati çekmektedir. Bu kriter 46 adet çekirdek üzerinde tespit edilmiştir. Daha sonra ise tek yönlü ve çevresel redüksiyon yönleri karşımıza çıkmaktadır (bkz. Tablo 27). Dikkat edilecek olursa; hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin alt tipleriyle redüksiyon şeklinin birbirleriyle paralel sonuçlar verdiği görülür.

Çekirdeğin durumuna bakacak olursak 125 adet içinde kırık herhangi bir çekirdeğe rastlanmamıştır, hepsi tamdır, bu nedenle analizlerimiz daha sağlıklı bir şekilde yapılmıştır.

Çekirdekler üzerindeki düzeltilere ve alet özelliği taşıyıp taşımadıklarına baktığımızda; hiçbiri düzelti taşımamaktadır ve yine hiçbiri alet olarak kullanılmamıştır (Levallois çekirdekler dahildir).

İncelemiş olduğumuz bütün çekirdekler, disk biçimli bir örnek hariç, Alt Paleolitik dönem özellikleri sergilemektedirler. Özellikle İsalı mevkiinin çekirdekleri ve Yukarı Zirk'ten birkaç örnek Clactonien özellikleri temsil etmektedir.

Çekirdekler üzerinde yaptığımız ölçümlerde; en uzun parçanın 126 mm, en geniş parçanın 123 mm, en kalın olanının 82 mm ve en ağır çekirdeğin ise 866 gr olduğunu görüyoruz. Buna karşılık en kısa çekirdeğin 35 mm, genişliği en az olanının 18 mm, kalınlığı en az olanının 9,5 mm ve en hafif çekirdeğin de 9 gr olduğunu görmekteyiz.

İncelediğimiz malzeme grubu içinde toplam 39 adet Levallois teknikle hazırlanmış çekirdek olduğunu tespit ettik. Bunlar içerisinde hem lineal hem de recurrent tekniğine rastlanmıştır. Recurrent teknikle üzerinden çıkarım yapılmış 29 adet çekirdeğe, lineal teknikte ise toplam 10 adet çekirdeğe rastlanmıştır (bkz. Grafik 33). Bu tekniklerle hazırlanmış olan çekirdeklerde dikkati çeken bir diğer unsur ise bunlarda hammaddenin kalitesinin ve bunlara uygulanan işçiliğin çok mükemmel olmamasıdır. Recurrent ve lineal çekirdeklere genel olarak baktığımızda recurrentlerde kaba işçilik gösteren 14 ve lineallerde 6 adet çekirdek tespit edilmiştir, dolayısıyla récurrent çekirdeklerde bu oran yarıdan daha az olduğu için bu çekirdeklerde uygulanmış işçiliğin lineal çekirdeklerinkine göre biraz daha gelişmiş olduğu görülmektedir.

Recurrent Levallois çekirdekler de kendi içlerinde teknolojik açıdan bazı farklılıklar gösterir. Bunlar; tek kutuplu, yöneşen tek kutuplu, iki kutuplu ve merkezcil olmak üzere, "recurrent tipi" başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre; en çok görülen recurrent tipin, 14 adet çekirdek ve % 49'luk bir payla merkezcil recurrent tip olduğunu anlıyoruz. En az karşımıza çıkan recurrent tip ise 1 adet çekirdek ve % 3'lük bir payla yöneşen recurrent tip olduğunu görmekteyiz (bkz. Grafik 34).

Levallois çekirdeklerin mevkilere göre dağılımlarına bakarsak şu sonuçlarla karşılaşmaktayız:

- Görmez Tepe'den tek kutuplu atipik recurrent metodla hazırlanmış 1 adet Levallois çekirdek,
- Ziyaret Tepe'den merkezcil recurrent metodla hazırlanmış 1 adet Levallois çekirdek,
- Akçagöl I'den merkezcil recurrent teknikle hazırlanmış 1 adet Levallois çekirdek,
- Akçagöl II'den toplam 5 adet Levallois çekirdek ele geçmiştir. Bunların 4 tanesi atipik özellikler sergiler. Recurrent tiplerine gelince; 2 tanesi

merkezcil, 2 tanesi tek kutuplu, 1 tanesi de iki kutuplu recurrent Levallois çekirdektir,

- Karakol Tepe'den 8 adet Levalois çekirdek ele geçmiştir. Bunlardan 4 tanesi lineal (2 tanesi atipik), 4 tanesi ise recurrent (2 tanesi atipik) teknikle hazırlanmıştır. Recurrent tipler 2 adet merkezcil, 1 adet tek kutuplu, 1 adet de iki kutuplu recurrent Levallois çekirdekten ibarettir.
- Zirkigüher mevkiden 2 adet Levallois çekirdek ele geçmiş olup, bunlardan 1 tanesi proto tipte özellikler sergiler. Bu çekirdekler bir tanesi yöneşen tek kutuplu, diğeri ise iki kutuplu recurrent Levallois çekirdektir.
- Abir Tepe'den 3 adet Levallois çekirdek ele geçmiş olup, bunlardan 2 tanesi recurrent ve 1 tanesi de atipik formdaki bir lineal çekirdektir. Recurrent çekirdeklerde 1 tanesinde merkezcil, diğer 1 tanesinde ise iki kutuplu metod göze çarpmaktadır.
- Beyaztopraktepe Çevresi'nden 3 adet Levallois çekirdek tespit edilmiştir. Bu çekirdeklerin 1 tanesinde lineal ve kalan 2 tanesinde de recurrent teknik uygulanmıştır. Recurrent çekirdeklerden biri atipik özelliktedir. Recurrent çekirdeklerden bir tanesi iki kutuplu ve diğer bir tanesi de merkezcil metodla hazırlanmıştır.
- İsalı mevkiinden 4 adet Levallois çekirdek ele geçmiştir. Bunların hepsi proto tiplerde olup 2 tanesi lineal ve diğer 2 tanesi de recurrent çekirdektir. Recurrent tiplerin ikisi de merkezcil metodla hazırlanmıştır.
- Yukarı Zirk'ten toplam 11 adet Levallois çekirdek tespit edilmiştir. Bu çekirdeklerden 3 tanesi proto özellikler göstemekle beraber toplam 9 tanesi recurrent ve kalan 2 tanesi de lineal çekirdektir. Recurrent tekniklerine gelince; 5 tanesi merkezcil, 2 tanesi tek kutuplu ve kalan 2 tanesi de iki kutuplu olarak hazırlanmıştır.
- Gridimse'den ise herhangi bir Levallois çekirdek ele geçmemiştir.

Levallois çekirdeklere tekrar genel olarak bakacak olursak bunların redüksiyon oranlarında yoğunluğu, iki yüzden ve dış yüzden kısmen alınan redüksiyonlar alır. Bu şekilde hazırlanmış toplam 24 adet Levallois çekirdek saptanmıştır (bkz. Tablo 28).

İncelemiş olduğumuz bu çekirdekler içinde vurma düzlemlerinin daha çok düz olduğu dikkati çekmiştir (bkz. Tablo 29).

Levallois çekirdeklerin üst yüzlerinden genel olarak 5-10 adet arasında bir yonga çıkarımı yapıldığı anlaşılıyor (bkz. Tablo 30). Bu çekirdeklerden herhangi bir uç çıkarımı saptanmamıştır ve bu çekirdeklerin de üst yüzü genel itibariyle merkezcil olarak hazırlanmıştır (bkz. Tablo 31).

Elimizdeki bu malzeme grubunda; bunların üzerinden alınmış olan ürünlerin de cinsleri tespit edilmiş olup, bu kategoride yongaların büyük çoğunluğu sağladığı görülmektedir (bkz. Tablo 32).

Levallois çekirdeklerin hiçbirinde herhangi bir düzeltiye rastlanmamıştır ve buna bağlı olarak da hiçbirinde alet özelliği saptanmamıştır.

Çekirdeklerin uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlıklarına baktığımızda;

- En kısa Levallois çekirdeğin 44 mm,
- En uzun Levallois çekirdeğin 109 mm,
- En az genişliğe sahip Levallois çekirdeğin 37 mm,
- En geniş Levallois çekirdeğin 98 mm,
- Kalınlığı en az olan Levallois çekirdeğin 18 mm,
- En kalın Levallois çekirdeğin 63 mm,
- Ağırlığı en az olan Levallois çekirdeğin 47 gr,
- En ağır Levallois çekirdeğin ise 565 gr olduğunu görüyoruz.

Levallois çekirdeklerdeki kabuk kalıntısına bir göz atacak olursak, 5 adet çekirdekte kabuk bulunmamaktadır, kalanı ise, 22 adeti bütün çekirdek yüzeyinin ½ sinden küçük olup 12 tanesi de yüzeyin yarısına eşit büyüklüktedir (bkz. Grafik 35).

İncelemiş olduğumuz bu çekirdeklerin sadece 22 tanesinde de patinaya rastlanmıştır (bkz. Grafik 36). Bu çekirdeklerin 13 tanesinde ise patina toplam

yüzeyin yarısına eşit görünmektedir (bkz. Tablo 34). Ayrıca toplam 10 adet Levallois çekirdek üzerinde de hamyüz tespit edilmiştir.

Anadolu Paleolitiğinde, Hatay İli, Prehistorik dönem süresince de Afrika kökenli olası göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle ve Levant adı verilen bu olası göç yollarının kuzeyinde yer alması nedeniyle de özel bir öneme sahiptir. Bu bölgede 1998 yılında, Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA başkanlığında yürütülen Hatay İli çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiş bir mevkii olan Hacı Fakı Mevkii'nden elde edilen çekirdeklerle Batman-Bismil Bölgesi ve Dicle Nehri'nin kuzey kesimindeki söz konusu incelemiş olduğumuz bu 11 adet mevkiiden elde edilen çekirdekler arasında bir karşılaştırma yaptığımızda; hazırlanmış çekirdekler içerisinde farklı bir teknik olan Levallois teknikle üretilmiş çekirdekler içerisinde her iki bölgeden elde edilen örneklerde, çekirdeklerin büyük bir çoğunluğunda, üst kısımlarında kabuk kalıntısı taşımaları nedeniyle bir paralellik görülmektedir[100]. Bu mevkiinin Levallois çekirdekleri üzerinde yüzcüklü vurma düzlemi ender olarak görülse de teze konu olan araştırma alanımızdan elde ettiğimiz Levallois çekirdeklerde herhangi bir yüzcüklü vurma düzlemine rastlanmamıştır. Yine bu iki farklı alandan ortaya çıkan bir benzerlik de Hacı Fakı mevkii ile tez konusu araştırma alanlarından elde edilen Levallois çekirdeklerin ağırlıklı olarak merkezcil récurrent görünümlü olmasıdır. Hazırlanmamış çekirdekler benzer bir şekilde şekilsiz çekirdek ağırlıktadır ve hazırlanmış çekirdekler içerisinde de ortak benzerlik prizmatik çekirdeklerin göze çarpmasıdır. Karşılaştırmalı olarak bu iki alandan tez konusu araştırma alanından sadece 2 adet Levallois yongalama ürününe rastlarken bu durum Hacı Fakı mevkiinde 16 adetle temsil edilmiştir[101].

Doç.Dr. Metin KARTAL'ın Adıyaman İli Samsat yöresi çekirdekleri üzerinde yaptığı analizleri karşılaştırdığımızda ise yine benzer olarak şekilsiz çekirdeklerin grup içindeki yoğunluğu sözkonusu araştırma alanımızın hazırlanmamış çekirdekleriyle paralellik gösterir[102]. Aynı şekilde, bu çekirdekler üzerindeki herhangi bir negatif yonga izi, vurma düzlemi olarak kullanılmıştır.

[100] Özçelik, 2003: 80
[101] Özçelik, 2003: 81
[102] Kartal, 1998: 158

Samsat yöresinin Levallois çekirdekleri ise disk biçimli çekirdeklere dönüştürülmüş olması nedeniyle farklılılar gösterir ve yine bir farklılık da lineal levallois çekirdeklerin yoğun biçimde görülmesidir[103]. Batman-Bismil bölgesi levallois çekirdeklerinin ise recurrent görünümlü oldukları saptanmıştır. Prizmatik çekirdekler her iki alanda da tek kutuplu olarak paralellik göstermektedir.

[103] Kartal, 1998: 161

ÖZET

2001 yılında Ilısu Baraj Gölü alanında başlatılan "Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" na yönelik olarak yapılan bu çalışma ile Diyarbakır İli, Bismil İlçesi ile Batman İli arasında olan ve Dicle Nehri'nin kuzey kesiminde kalan 11 adet buluntu yerinin paleolitik dönem buluntuları incelenmiş ve bölgenin paleolitik potansiyeline katkıda bulunulmuştur.

Elimizdeki verilere dayanarak; incelenmiş olan yüzey buluntularının bir çoğunun Alt Paleolitik Dönem'e ait olduğu ve ayrıca bazı buluntuların da Orta Paleolitik dönemin başlarını yansıttığı görülmektedir. Bu malzeme grubunda iki yüzeyli aletler, Levallois çekirdekler, diğer hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler, alet ve taşımalıkların analizleri yapılmıştır. Bundan yola çıkarak, iki yüzeyli aletlerin daha çok Orta ve Üst Acheuleen döneme ait olduğu ve sıklıkla badem biçimli formları sunduğu görülmüştür. Bu grup içerisinde Micoquien iki yüzeyli aletlere de rastlanmıştır. Kısmi iki yüzeylilerin ise daha çok yongalar üzerine yapıldığı dikkati çekmiştir. Bu alan toplamda; badem biçimli, kısa badem biçimli, Micoquien, kısmi, yonga üzerine kısmi, çekirdek biçimli ve diğer iki yüzeyli aletler olmak üzere 7 tipte buluntular vermiştir. İncelenmiş olan aletlerin hepsinin kenarlarında düzenli bir düzeltiye rastlanmamıştır. Bu buluntularda dikkati çeken diğer bir şey de ağırlıktır. 13 adet iki yüzeyli aletin 500 gr dan, 3 adet iki yüzeyli aletin ise 1 kg dan fazla olduğu tespit edilmiştir, bunlar içerisinde kısmi ve badem biçimli iki yüzeyli aletler yoğun olarak karşımıza çıkar.

Alet ve taşımalıklar en fazla yüzdeye sahiptir ve bunlar içerisinde; dişlemeli aletler ile kenar kazıyıcılara, ikili aletlere sıkça rastlanmaktadır. Çontuklu aletler daha az bir miktardadır, kıyıcı ve kazma örnekleri ise oldukça azdır. Bu buluntular üzerinde Clactonien teknik sıkça karşımıza çıkmaktadır. Levallois teknikte sadece 1 adet uç ele geçmiştir.

Levallois teknikle hazırlanmış çekirdekler, klasik Levallois tekniğinden çok proto tipleri yansıtırlar. Recurrent çekirdekler lineal olanlara göre daha fazladır ve

bunların içinde merkezcil recurrent tekniğinin daha çok uygulandığını görmekteyiz. Bu çekirdeklerde düz vurma düzlemi daha sık görülmüştür. Bu bölgede saptanan Levallois çekirdekler içinde en ağır olanı 500 gr. ın üzerindedir ve bu çekirdeklerden genellikle yonga çıkarımı yapıldığını anlıyoruz.

Diğer çekirdekler ise hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler olarak analiz edilip hazırlanmamış olanların daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Hazırlanmamış çekirdeklerde en çok karşımıza çıkan tip şekilsiz çekirdeklerdir. Hazırlanmış çekirdeklerde ise daha çok Levallois çekirdeklere rastlanmıştır. Çekirdeklere genel olarak baktığımızda daha çok üzerlerinden yonga çıkarıldığını anlıyoruz. Buluntular arasında karşılaştığımız bir adet disk biçimli çekirdek de proto özellikler göstermiştir.

Bütün bu veriler ışığında, söz konusu Bismil-Batman bölgesinden ele geçen buluntuların, hemen yakınındaki Raman Dağı ve civarındaki buluntulara göre daha kaba formlar sunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Levallois çekirdeklerde, Fırat havzasında karşımıza çıkan klasik teknoloji bulunmamaktadır.

Söz konusu alanın çakmaktaşı hammaddesi bakımından fakir olması, buluntuların daha önceden erozyona maruz kalması ve birtakım doğal faktörlerle aşınması, ayrıca in situ olmaması gibi nedenlerden dolayı bu alanın potansiyeli hakkındaki bilgilerimiz elimizdeki verilerle sınırlı kalmaktadır. Bu bilgilere dayanarak, bölge ve civarının Alt Paleolitik dönem sonu Orta Paleolitik dönem başlarında iskana uğradığı, fakat bir işlik yeri niteliği taşımadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Karkamış civarında saptanmış mikro iki yüzeylilerin bir benzerinin bu bölgede de saptanmış olması ve diğer iki yüzeyli aletlerin gösterdiği formların Ramanian buluntularıyla paralellik göstermesi, buranın yakın çevresiyle olan ilişkisini de gözler önüne sermektedir[104].

[104] Taşkıran ve Kartal, 2004: 495, 511 vd.

ABSTRACT

This study was examined as a continue of "Paleolithic Age Surface Research" which was on the Ilısu Dam Lake vicinity, the data of paleolithic age of Diyarbakır, Bismil and among Batman, and also 11 locations are the North of Dicle River in 2001.

According to this examination, so many sites, which were examined, are belong to Early Paleolithic and Middle Paleolithic Age. In these material group, some hand axes, Levallois cores, other prepared and unprepared cores, tools and their some parts were analyzed. In this situation when we moved, many of bifaces which are oftenly belong to Middle and Upper Acheuléen and their forms are generally amydaloid shaped were understood. In this group, some Micoquien hand axes were encountered, too. Although, many more partial bifaces, were made onto some flakes, are considered. This area gave totally 7 types data as amydaloid and short amydaloid shaped, Micoquien, partial and onto flake partial, nucleus shaped and other bifaces. In all the examined bifaces samples, any orderly retouch was not encountered. However, in this data, a thing is considered, that is weight. 13 bifaces are much more than 500 gr and 3 bifaces are much more than 1 kg, which were determined. In these, many of bifaces which are amydaloid shaped and partial were established.

Tools and blanks are the most many samples and in these, we encounter many denticulates, side scrapers and double tools. Notched tools are seldom, also choppers and racloirs are only a few. We see Clactonien technique oftenly on these samples. Just one point was established which was prepared with Levallois technique.

Cores, which were prepared with Levallois technique, generally, show atypical characters. Recurrent nucleuses are many more than lineal nucleuses and in these, we see so many cores, which prepared with recurrent centripetal technique. Oftenly, straight stiriking platforms were considered. From this area was established

one Levallois core is the most heavy and which is heavier than 500 gr. From these cores, generally, many flakes were removed.

The other cores, were seperated two parts as prepared and unprepared cores, show that unprepared cores are so many. In unprepared cores, we encounter lots of shapeless cores, also, in prepared cores, Levallois cores are many more. When we look at these cores, among these data, one discoidal core was established, but this core has some atypical features.

According to all these informations, we understand that, many samples of Bismil-Batman region are coarse than data of Raman Mountain and vicinity. Oftenly, straight stiriking platforms were considered.

Because of poorness about flint of this area (many data were exposed some erosions before, observations other things such as natural abrasion, although, these data are not in situ), we have not much more information about paleolithic age data of Batman-Bismil area. In this direction, these regions were visited by paleolithic man during the Early and Middle Paleolithic Age, but these places did not use as a production centre we understand. In addition, at vicinity of Karkamış some micro bifaces were established before, which were determined at this region, too. Among the analyzed bifaces, which show some similarities with Ramanian assemblages. Because of this situation, this area gives some clues about relations with its neighbourhood[105].

[105] Taşkıran ve Kartal, 2004: 495, 511 vd.

KAYNAKÇA KISALTMALAR

Kısaltmalar

A.Ü.D.T.C.F.D:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bell:	Belleten
T.C.D:	Türk Coğrafya Dergisi
T.T.K:	Türk Tarih Kurumu
ODTÜ TAÇDAM:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi

KAYNAKÇA

ALGAZE, G., (1989), "A New Frontier: First Results of The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project" (1988), *Journal of NearEastern Studies* 48(4), s. 241- 281.

ALGAZE, G., (1990), "The Tigris-Euphrates Archaeological Survey Project, 1988", VII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 391- 403.

ALGAZE, G., M. Rosenberg, (1991), "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989", VIII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 137- 446.

ALGAZE, G., (1992), "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1990", IX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 425- 445.

ALGAZE, G., R., Breuninger, C., Ligtfoot, M., Rosenberg, (1994), "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989- 1990 Seasons", *Anatolica* XVII, s. 175- 240.

ALPAGUT, B., (1983), "Evrimde İnsanın Yeri", *Bilim ve Teknik*, S. 182, s. 11- 14, Ankara.

BOEDA, E., (1988), "Le Concept Levallois et Evulation de son Champ d'Application", In *L'Homme de Néanderthal*, 4: La Technique, Edited by M. Otte, s. 15- 16.

BORDES, F., (1961), *Typologie du Paléolithique Ancien et Moyen*, Mémoire No. 1, Delmas, Bordeaux.

BRAIDWOOD, R. J., (1995), *Tarihöncesi İnsan*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

BRÉZILLON, M.N., (1971), *La Dénomination des objets de pierre taillée*, Paris.

DEMİRSOY, A., (1999), *Kalıtım ve Evrim*, 10. Baskı, Meteksan Yayınları, Ankara.

KANSU, Ş. A., (1964), "Güney- Doğu Anadolu ve "Chopper", "Chopping- Tools" Endüstrisi Hakkında", *Bell*. C. XXVIII, S. 109, s. 161- 163, Ankara.

KANSU, Ş. A., (1991), *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, I. Cilt, 4. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara.

KARTAL, M., (1998), "Samsat Yöresinin Paleolitik Çekirdekleri Hakkında Tekno-Tipolojik Gözlemler", *A.Ü.D.T.C.F.D*., C. 38, S. 1-2, Ankara.

KELLY, H., (1937), *Acheulian Flake Tools*, Paper No.2, s. 15- 17, Musée de l'Homme, Paris.

KÖKTEN, İ. K., (1964), "Karain' in Türkiye Prehistoryası' ndaki Yeri", *T.C.D*., C. XVIII- XIX, S. 22- 23, s. 17- 27, Ankara.

KÖKTEN, İ. K., (1971), "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969" (Türkçe-İngilizce). *Keban Projesi 1969 Çalışmaları,* Seri 1, No.2: 13-21, Ankara.

KÖKTEN, İ. K., (1974), "Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları, 1971" (Türkçe-İngilizce). *Keban Projesi 1971 Çalışmaları,* Seri 1, No.4: 1-11, Ankara.

KÖKTEN, İ. K., (1976), "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1972" (Türkçe-İngilizce). *Keban Projesi 1972 Çalışmaları,* Seri 1, No.5: 1-8, Ankara.

LEAKEY, L. S. B., (1988), *İnsanın Ataları*, 2. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara.

LEROI-GOURHAN, A., 1988. *Dictionnaire de la Préhistoire*, 1. Baskı, Paris.

OAKLEY, K. P., (1965), *Man The Tool Maker*, Fifth Edition, London.

ÖZÇELİK, K., (2003), "1998 Yılı Hatay Yüzey Araştırması Buluntularının Tekno-Tipolojik Değerlendirilmesi", *A.Ü.D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Dergisi, Anatolia 24,* Ankara.

ÖZDOĞAN, M., (1977), *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları.* O.D.T.Ü. Yay., Seri 1, No.2, İstanbul.

ROSENBERG, M., H., Togul, (1991), "The Batman River Archaeological Site Survey, 1990", *Anatolica* XVII, s. 241- 254.

TAŞKIRAN, H., (1990), *Biçimsel Tipoloji Açısından Anadolu İki Yüzeyli Aletleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

TAŞKIRAN, H., (2002a), "2000 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", "The Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 2000 Season", (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları,* ODTÜ TAÇDAM Yayınları, (Derleyenler Numan Tuna-Jale Velibeyoğlu): 383-412; 413-429.

TAŞKIRAN, H., (2002b), "Karkamış Baraj Gölü Alanında Yapılan Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *İdol*, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 2002, Sayı 13: 8-10.

TAŞKIRAN, H., (2006), " Ilısu Baraj Gölü Alanında Paleolitik Çağ 2004 Yılı Yüzey Araştırması ", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*: 205-218.

TAŞKIRAN, H., M. KARTAL, (1999), “Karkamış Baraj Gölü Alanında Yapılan Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması: İlk Gözlemler” , “Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region:Preliminary Observations” (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Akeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları,* (Derleyenler: Numan Tuna-Jean Öztürk), ODTÜ-TAÇDAM Yayınları: 45-56; 57-62.

TAŞKIRAN, H., M. KARTAL, (2001), "1999 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", "Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 1999 Season", (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları, (Derleyenler Numan Tuna-Jean Öztürk-Jale Velibeyoğlu): 487-514; 515-528.

TAŞKIRAN, H., M. KARTAL, (2003), "2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*: 191-202.

TAŞKIRAN, H., M. KARTAL, (2004), “2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Dönem Yüzey Araştırması", "2001 Palaeolithic Survey in the Ilısu Dam Region", (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları, (Derleyenler Numan Tuna-Jean Greenhalgh-Jale Velibeyoğlu): 695-724; 725-737.

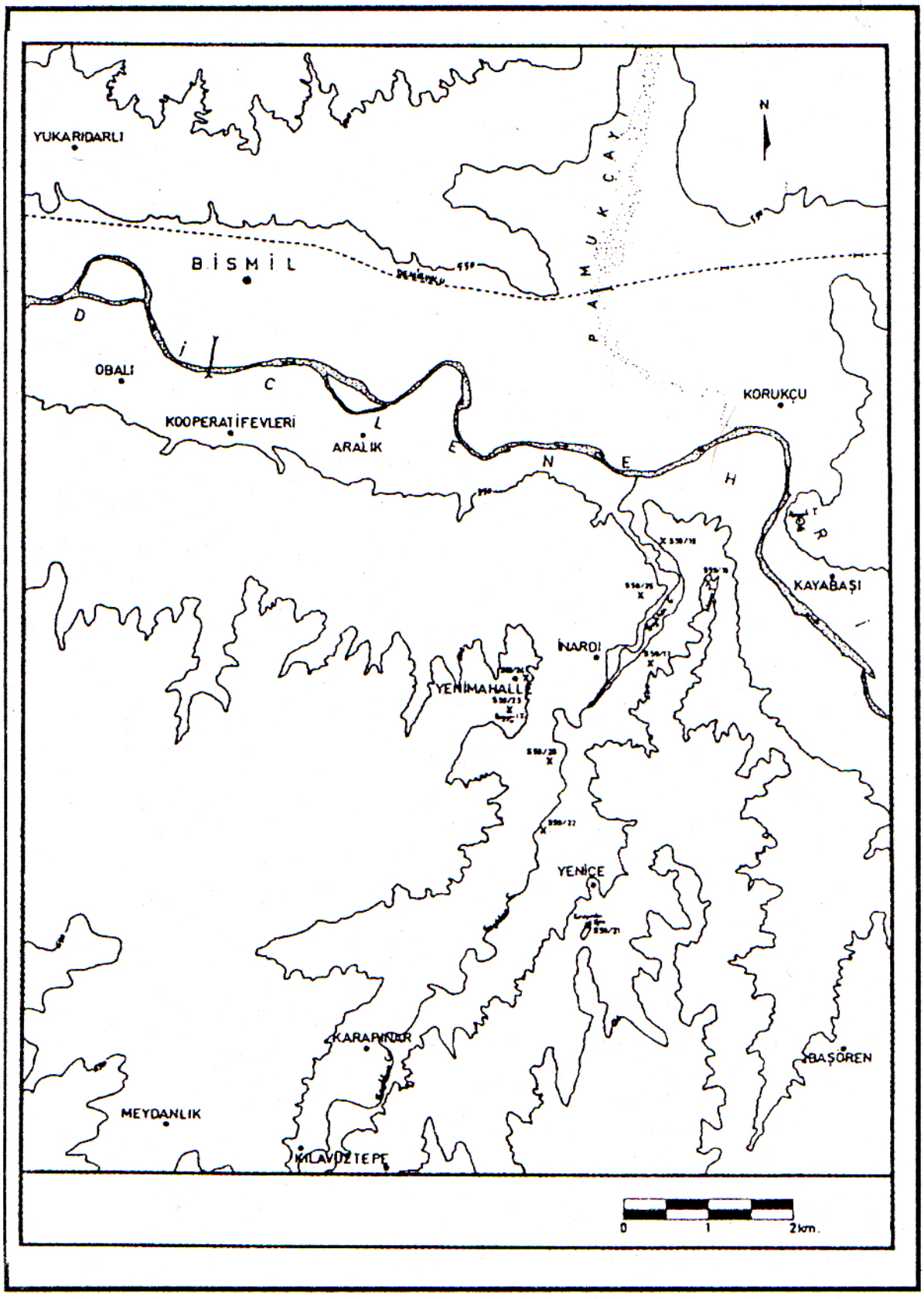
TAŞKIRAN, H., M. KARTAL, (2004), " Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 2002 Yılı Çalışmaları", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*: 295-304.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., B.C. SEVENCAN, (2005), " 2003 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması ", *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*: 335-340.

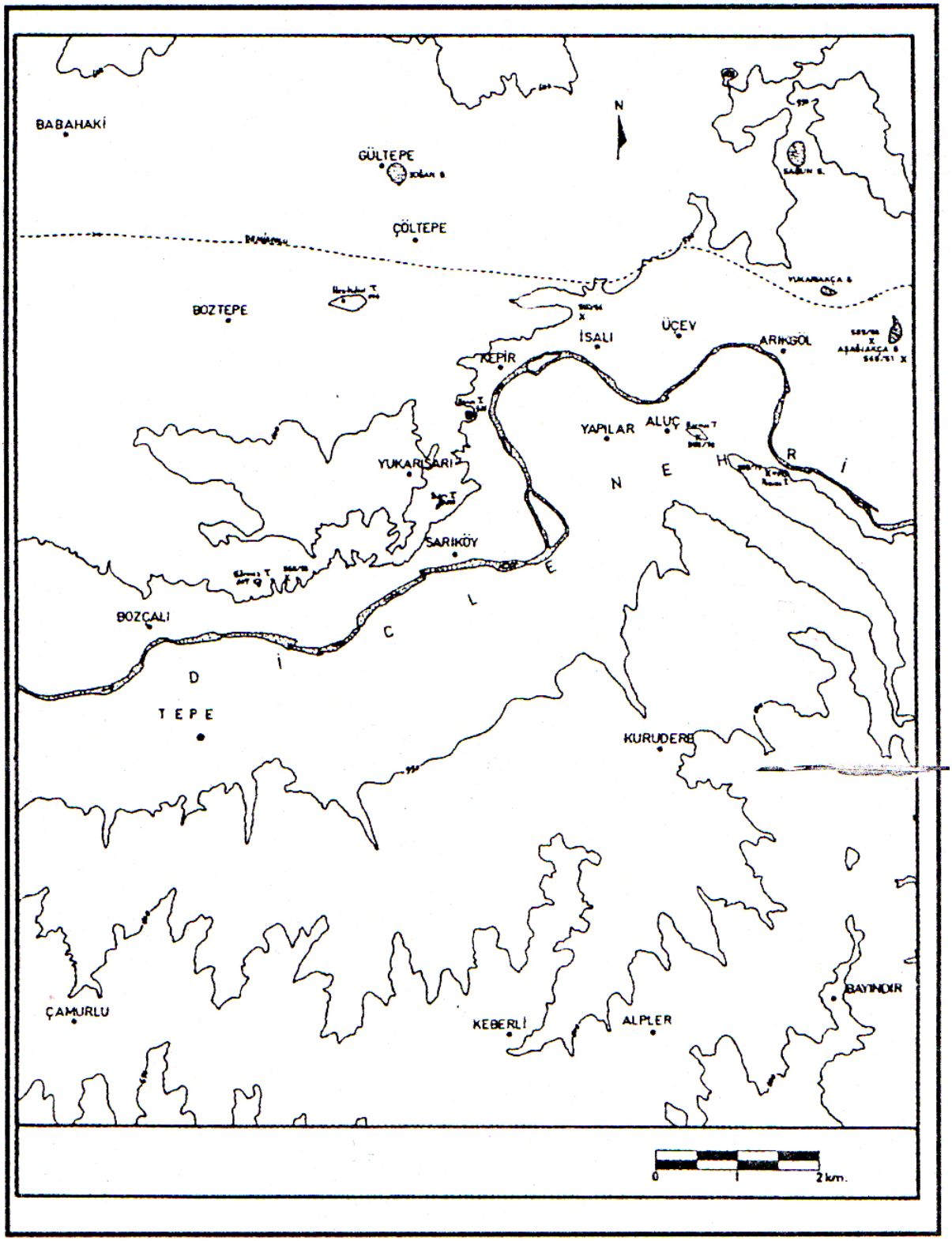
WYMER, J., (1968), *Lower Paleolithic Archaeology in Britain*, London

YALÇINKAYA, I., (1989), *Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

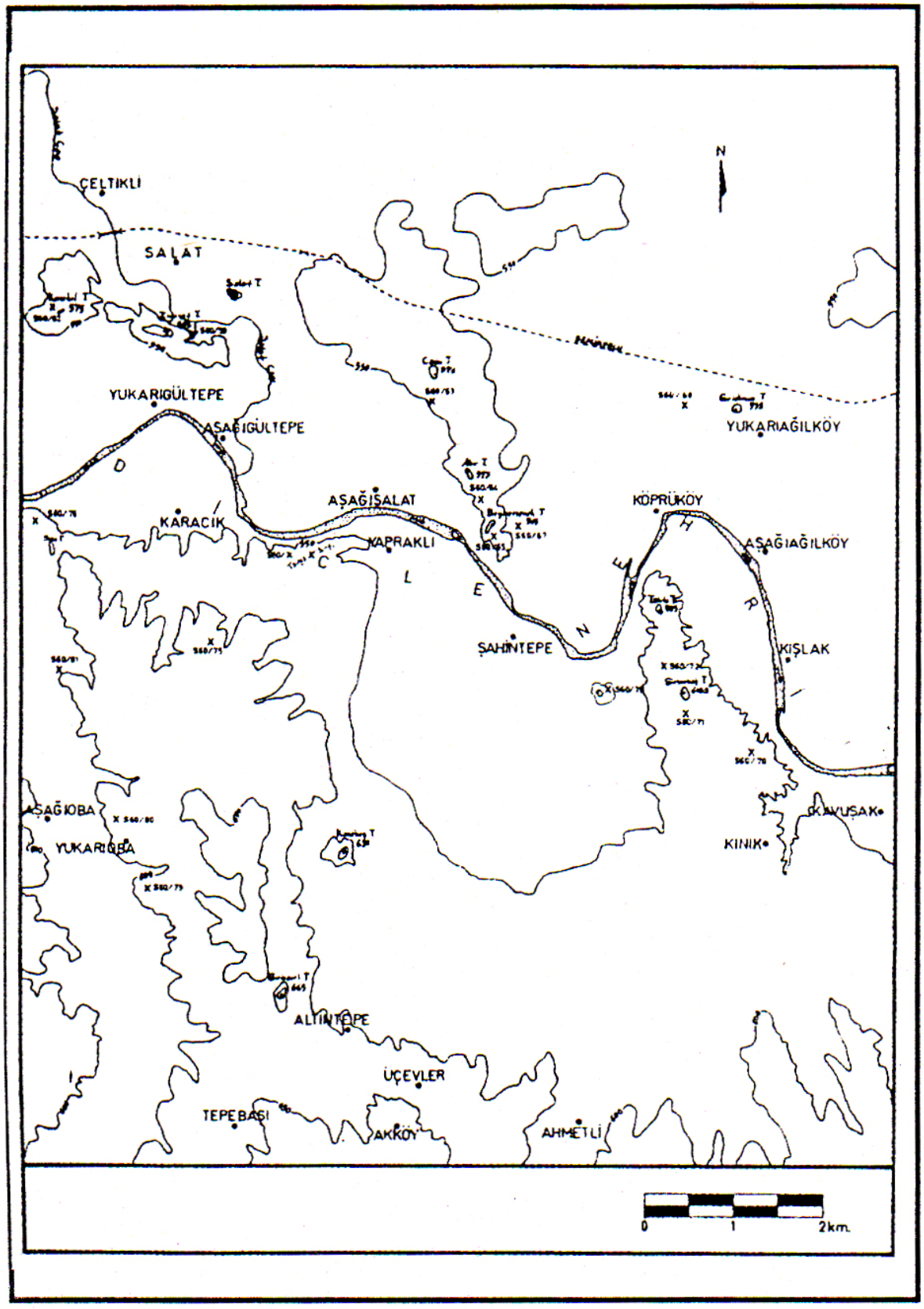
YALÇINKAYA, I., MÜLLER-BECK, H.-J., ALBRECHT, G., (1987), "Fırat Vadisinde, Adıyaman-Samsat ve Malatya-Kuruçay çevrelerinde Paleolitik Gözlemler, 1979", *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları,* O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yay., Seri 1, No.3: 29-33, Ankara.

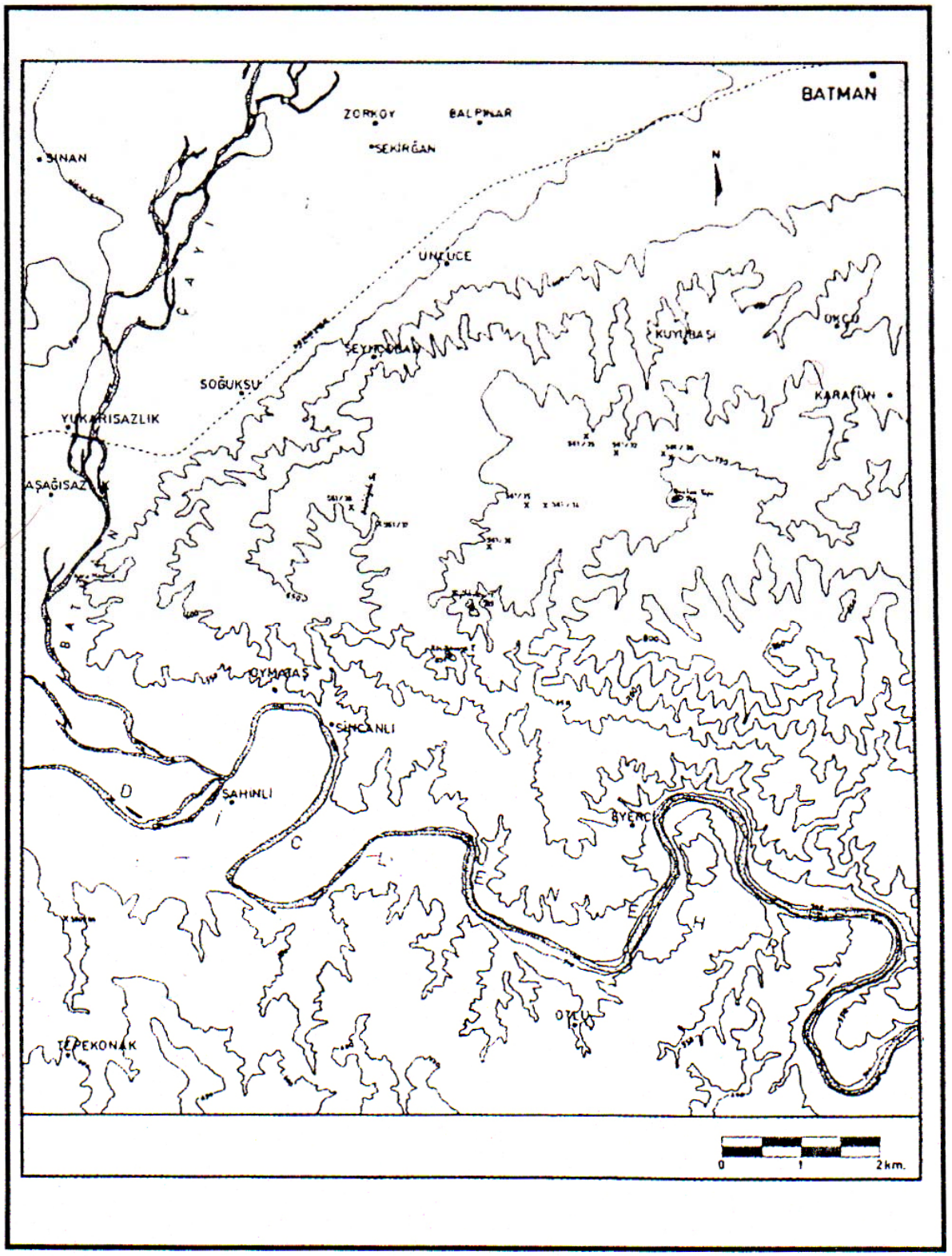
Harita- 1: 2001 Yılı Paleolitik Dönem yüzey araştırmasının başlatıldığı Bismil İlçesi ile Kayabaşı Köyü arasındaki alan (Taşkıran ve Kartal, 2003: 200)

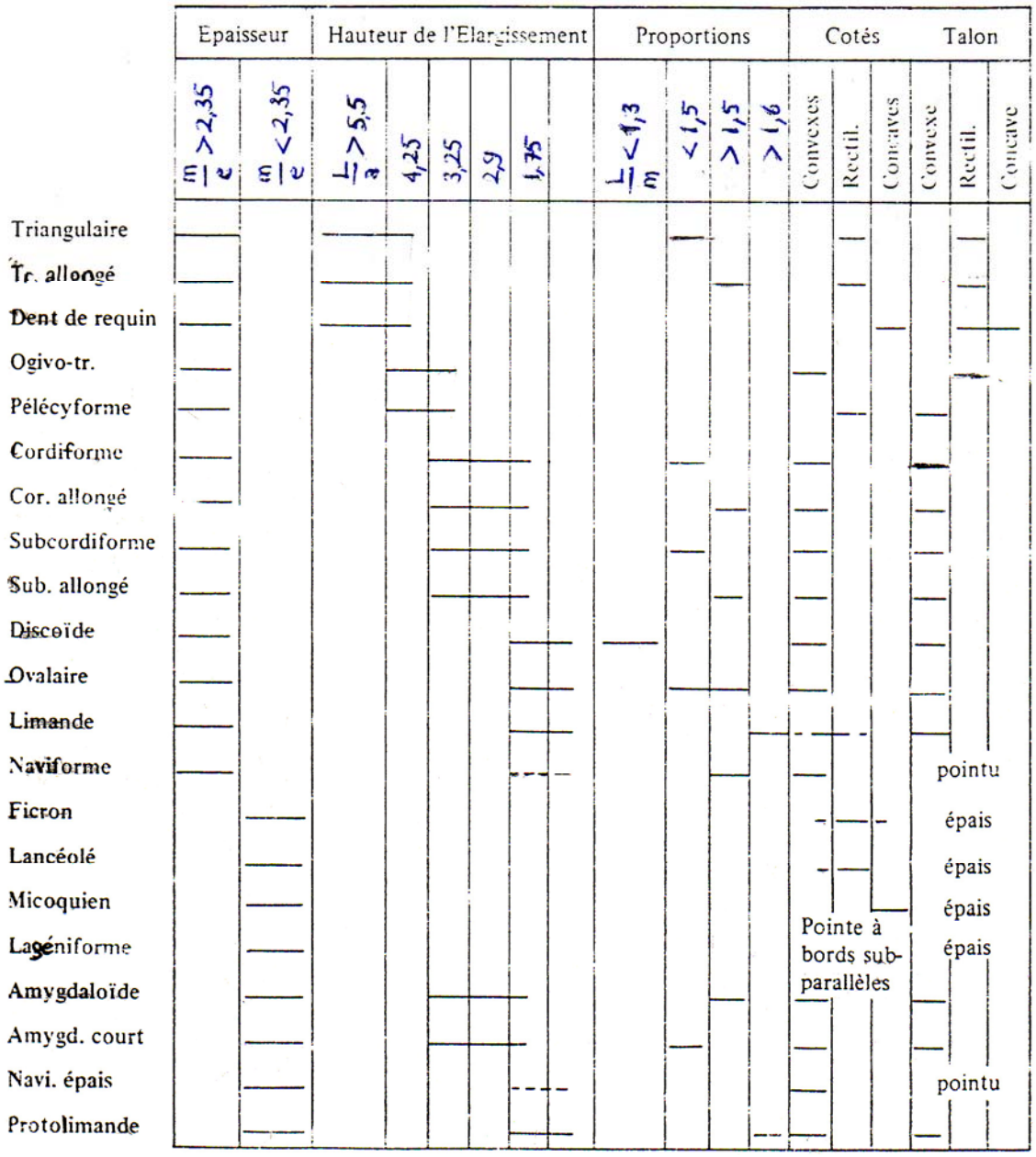
Harita- 2: Bozçalı Köyü ile Arıkgöl Köyü arasında saptanan Paleolitik buluntu yerleri (Taşkıran ve Kartal, 2003: 201)

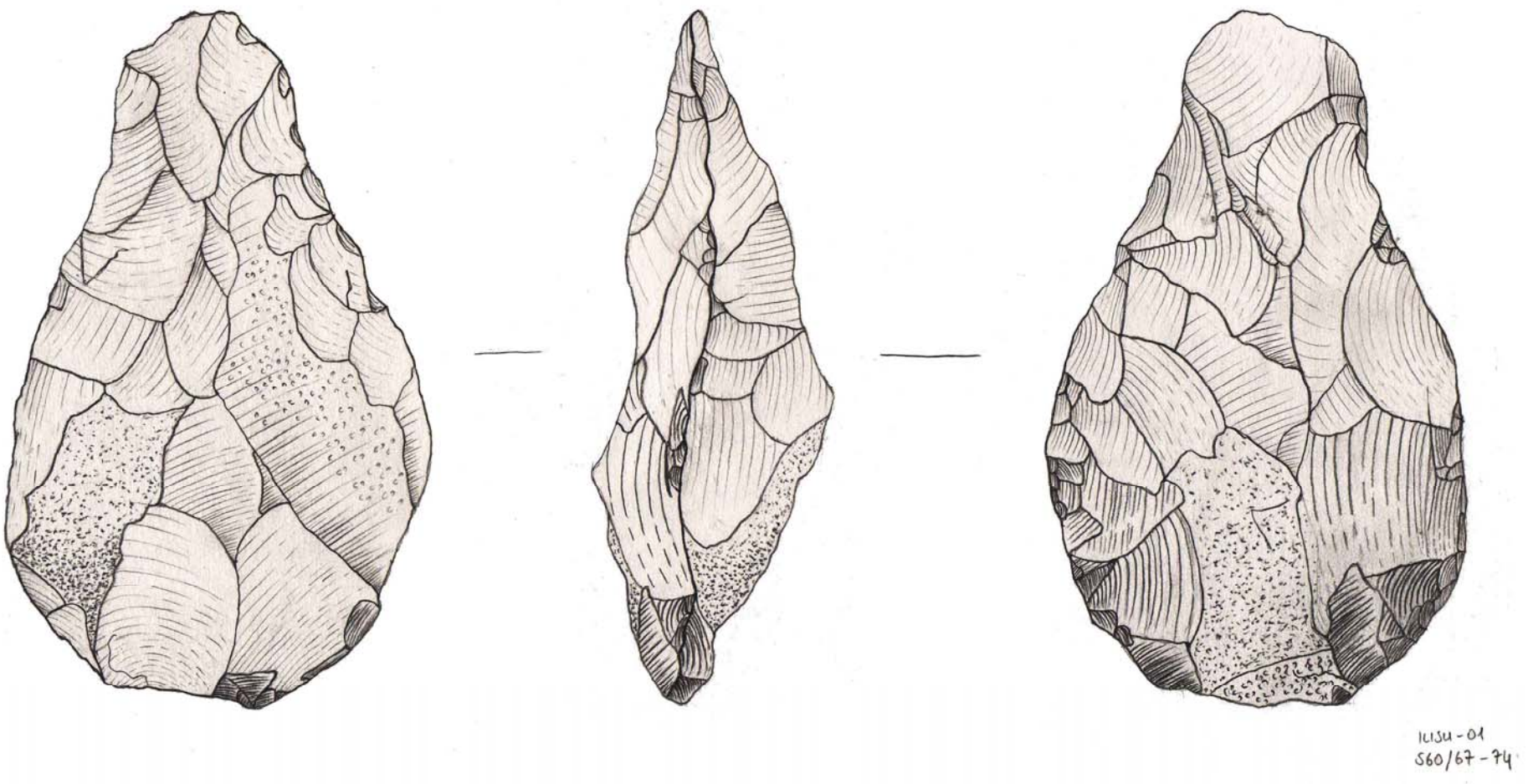
Harita- 3: Salat Beldesi çevresinde saptanan Paleolitik buluntu yerleri (Taşkıran ve Kartal, 2003: 202)

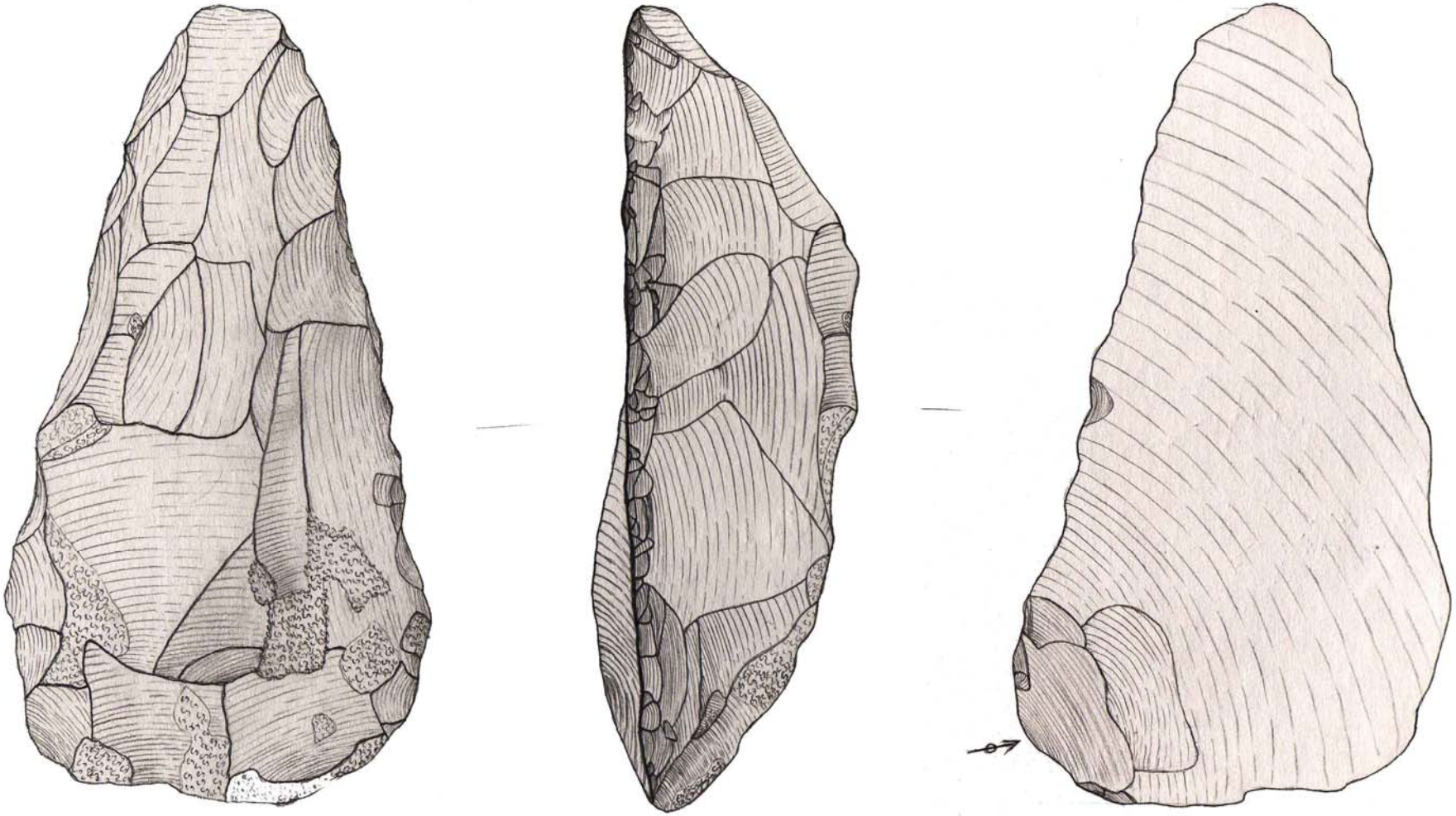
Harita- 4: Batman Çayı' nın doğusunda kalan Raman Dağı üzerinde saptanan Paleolitik Dönem buluntu yerleri (Taşkıran ve Kartal, 2003: 202)

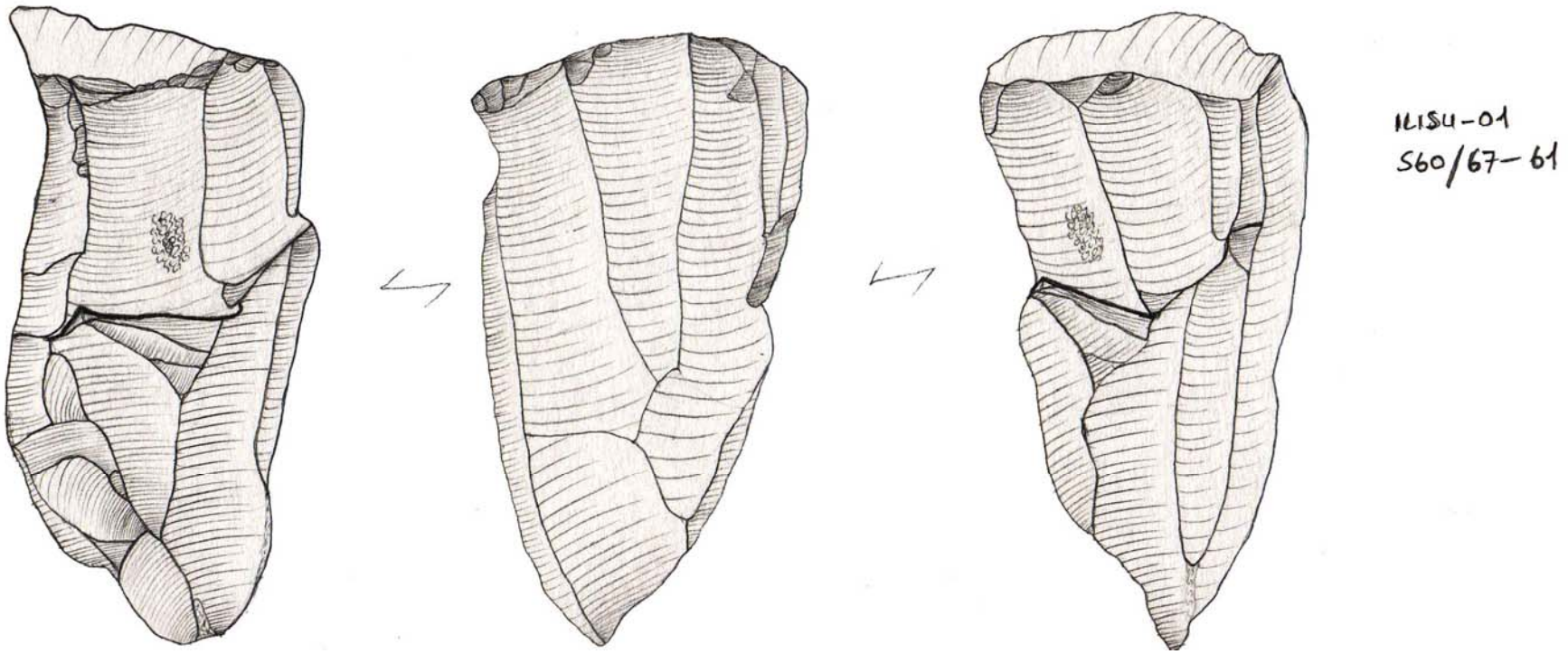
Levha- 1: Brézillon, 1971: 154

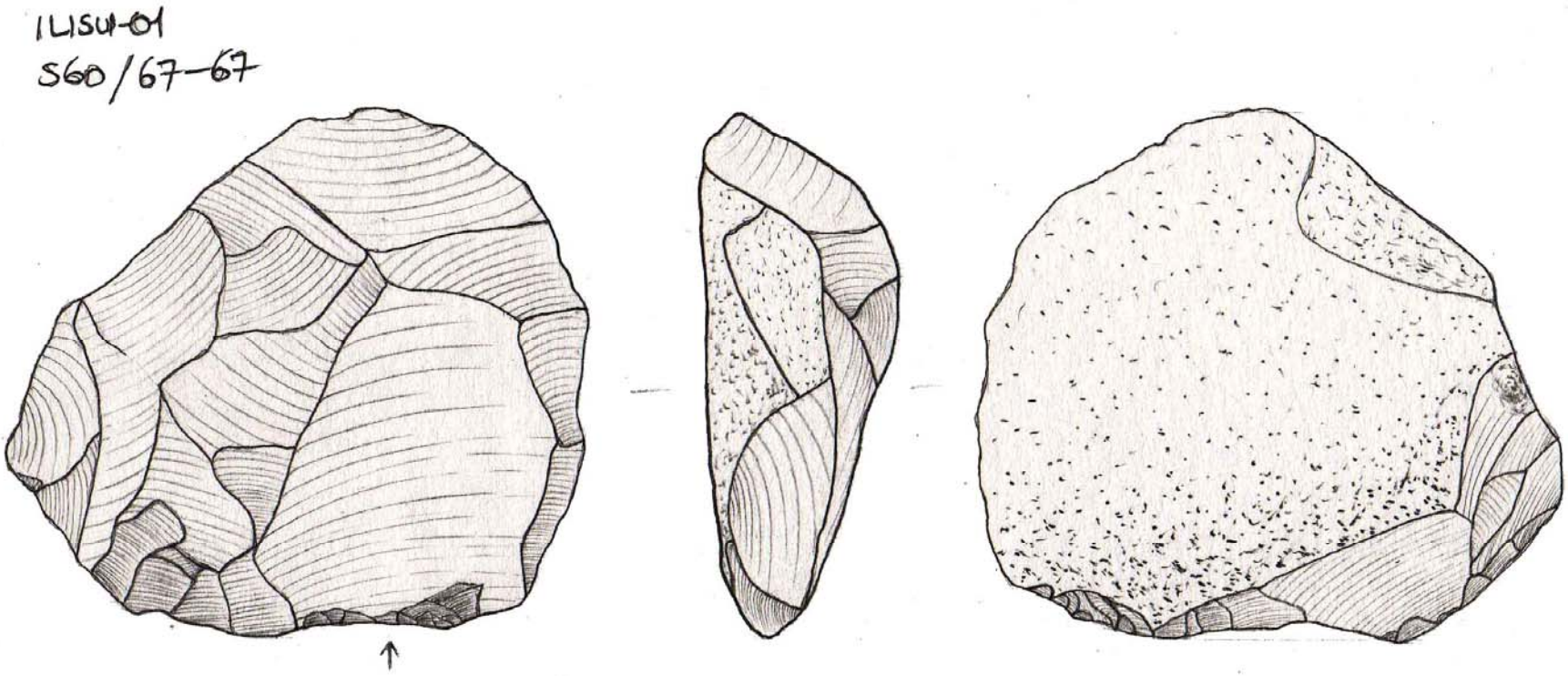
Çizim 1 Ilısu-01 S60/67-74 (L=148 mm , m=87 mm)

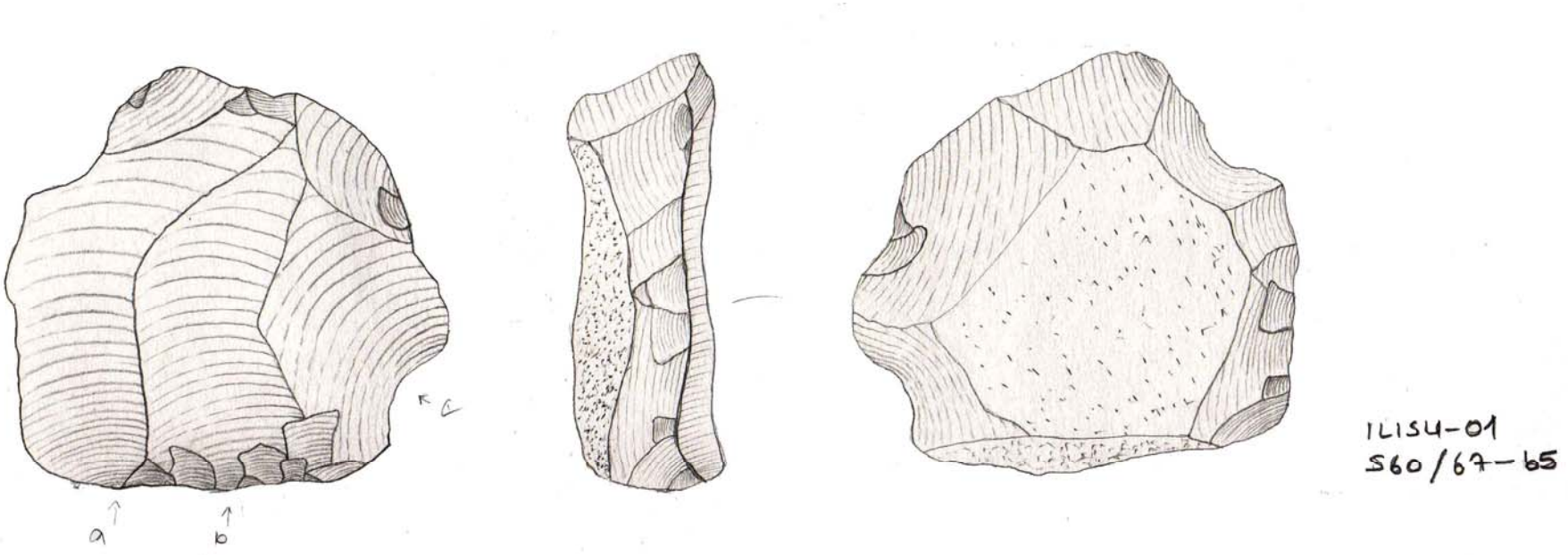
Çizim 5 Ilısu-01 S60/67-8 (L=164 mm , m=88 mm)

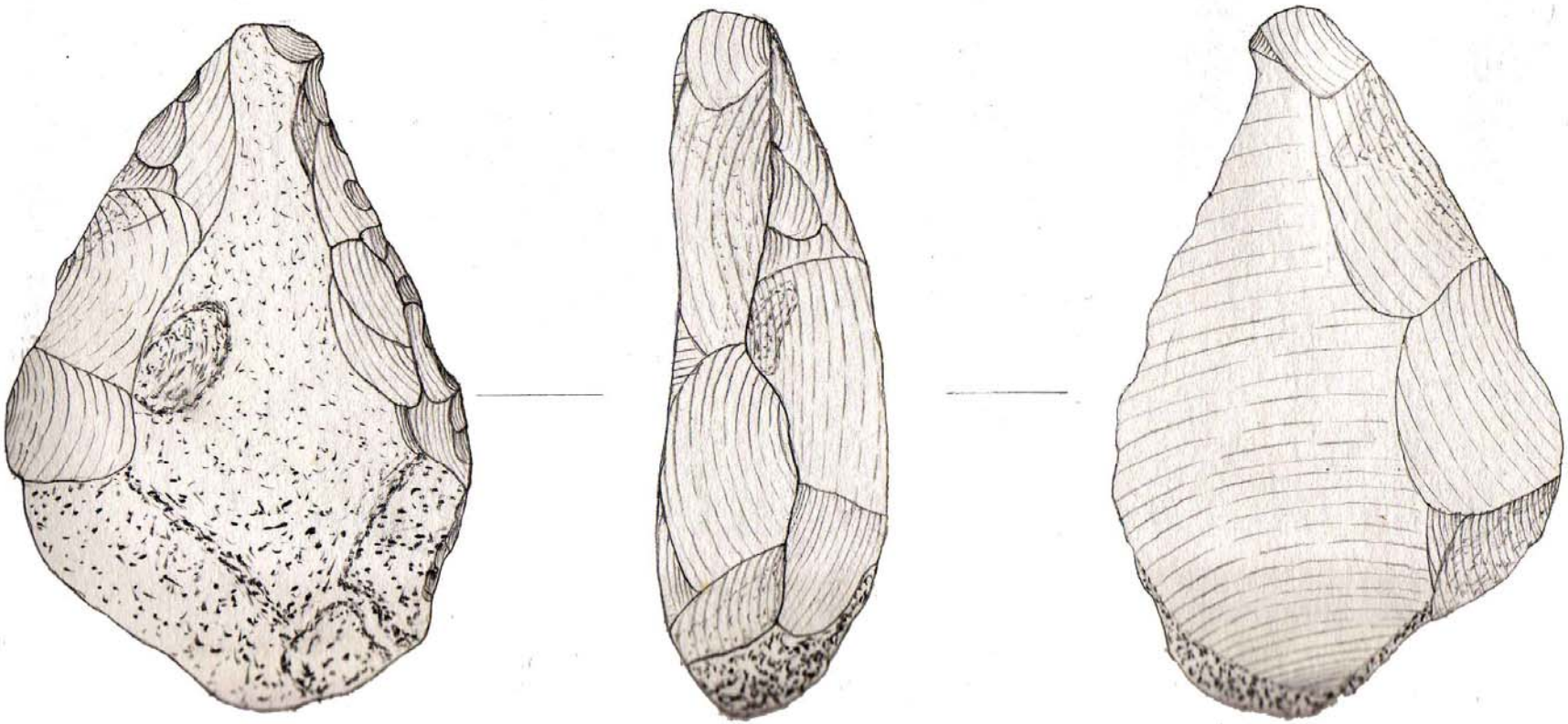
Çizim 6 Ilısu-01 S60/67-61 (L=95 mm , m=52 mm)

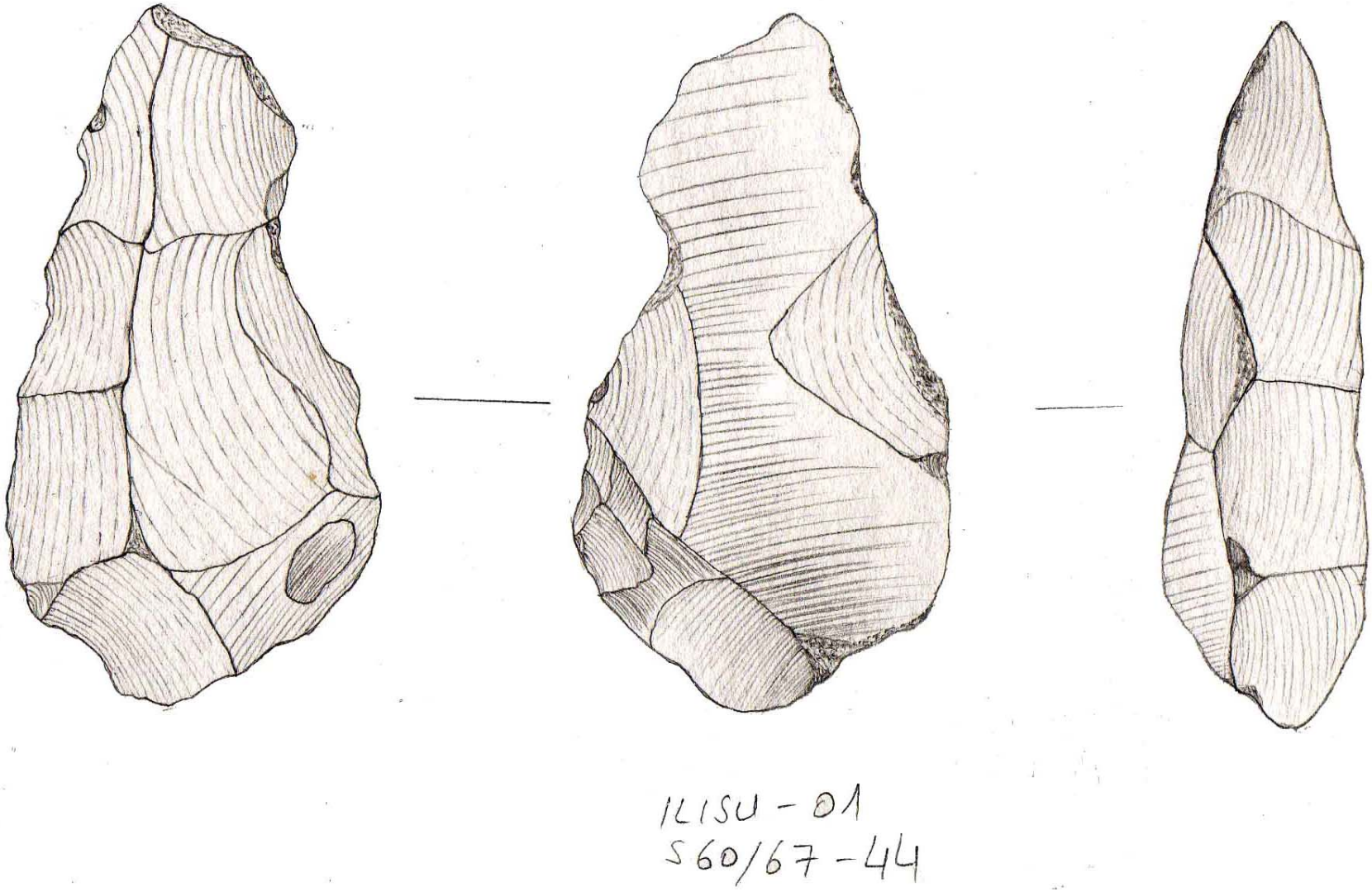
Çizim 7 Ilısu-01 S60/67-67 (L=65 mm , m=77 mm)

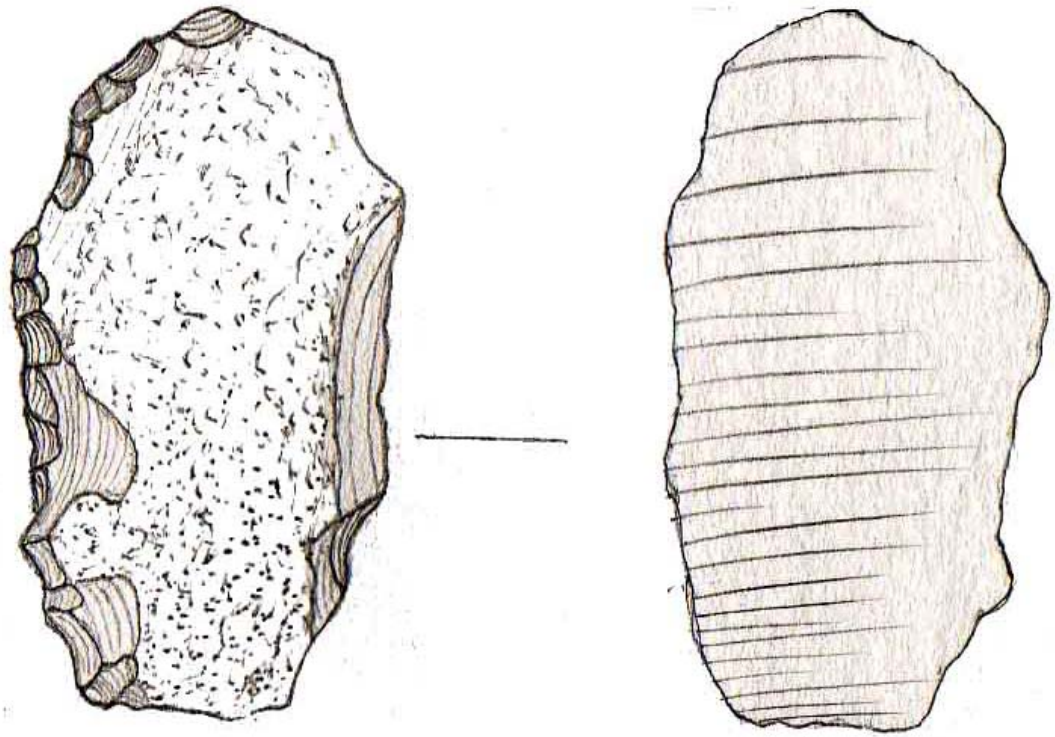
Çizim 8 Ilısu-01 S60/67-65 (L=70 mm , m=75 mm)

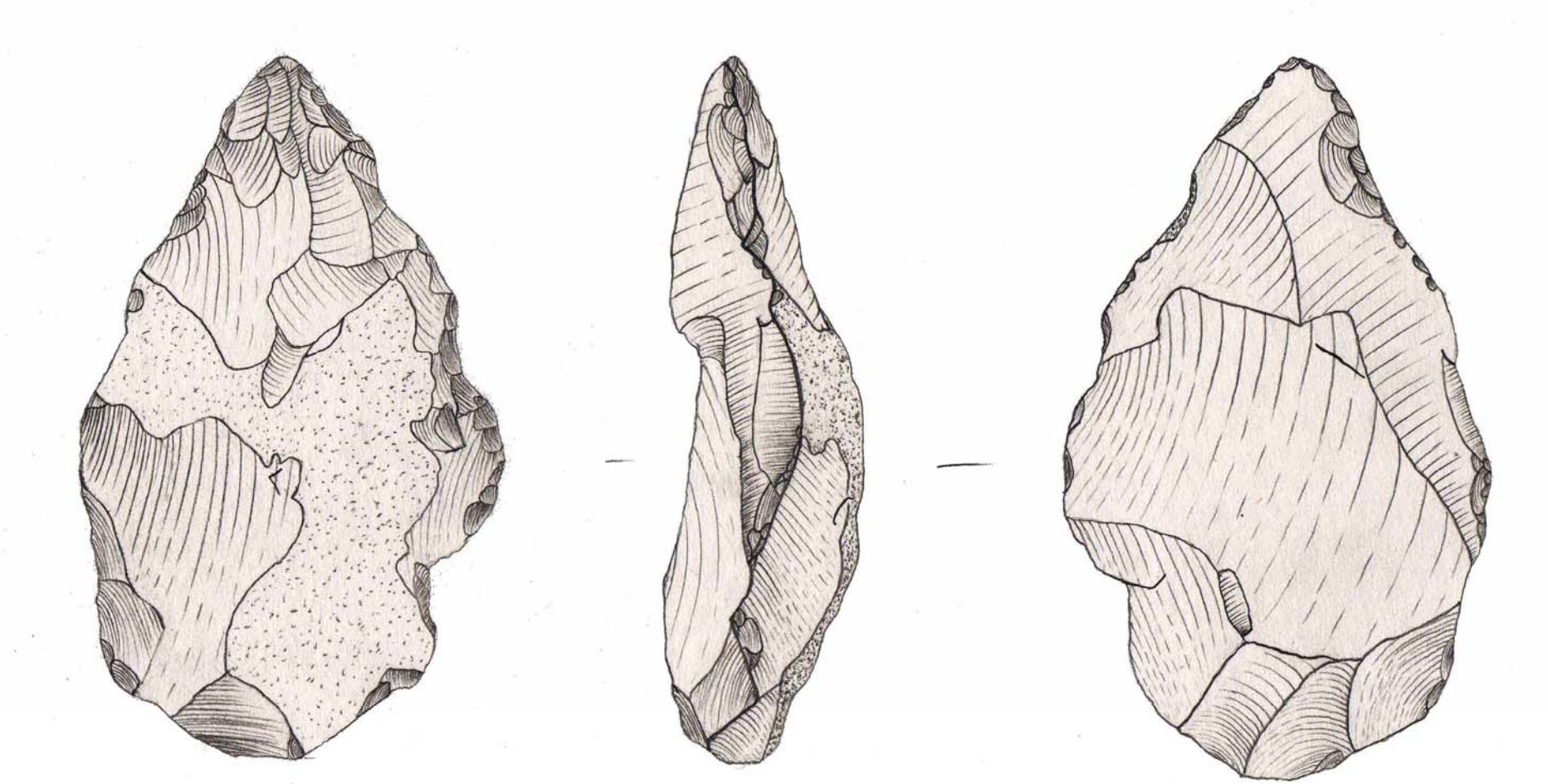
Çizim 9 Ilısu-01 S60/68-5 (L=85 mm , m=59 mm)

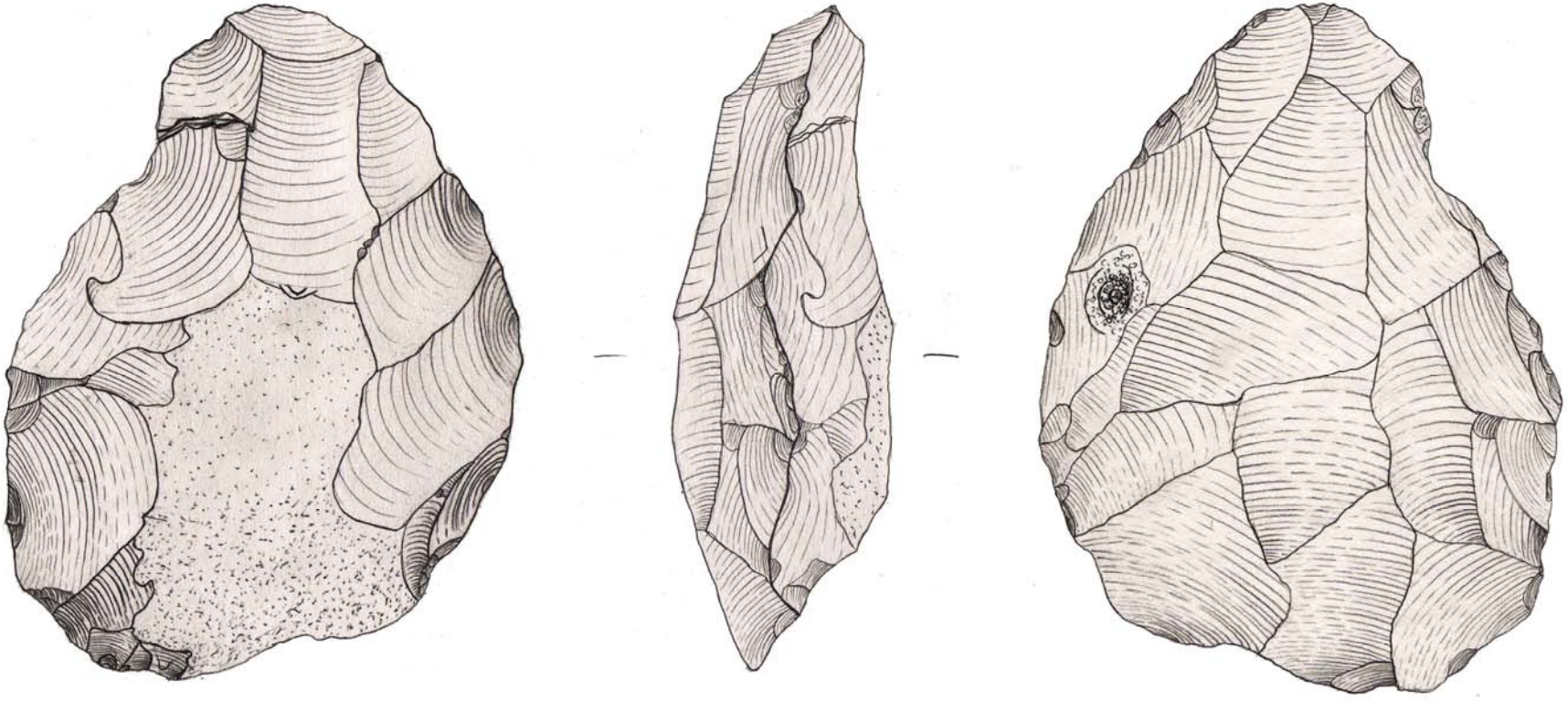
Çizim 10 Ilısu-01 S60/67-44 (L=76 mm , m=42 mm)

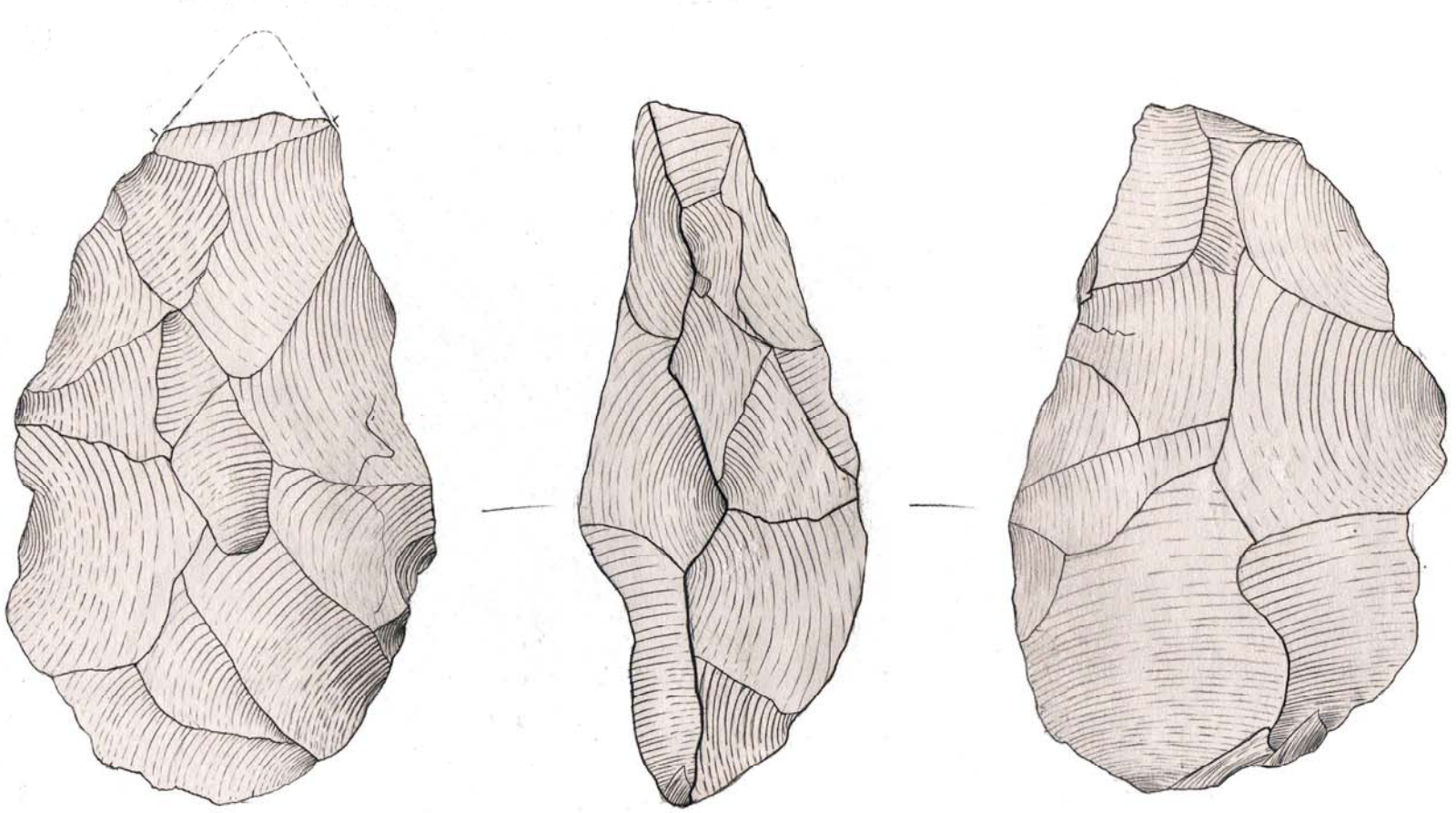
Çizim 11 Ilısu-01 S60/68-9 (L=40,5 mm , m=22 mm)

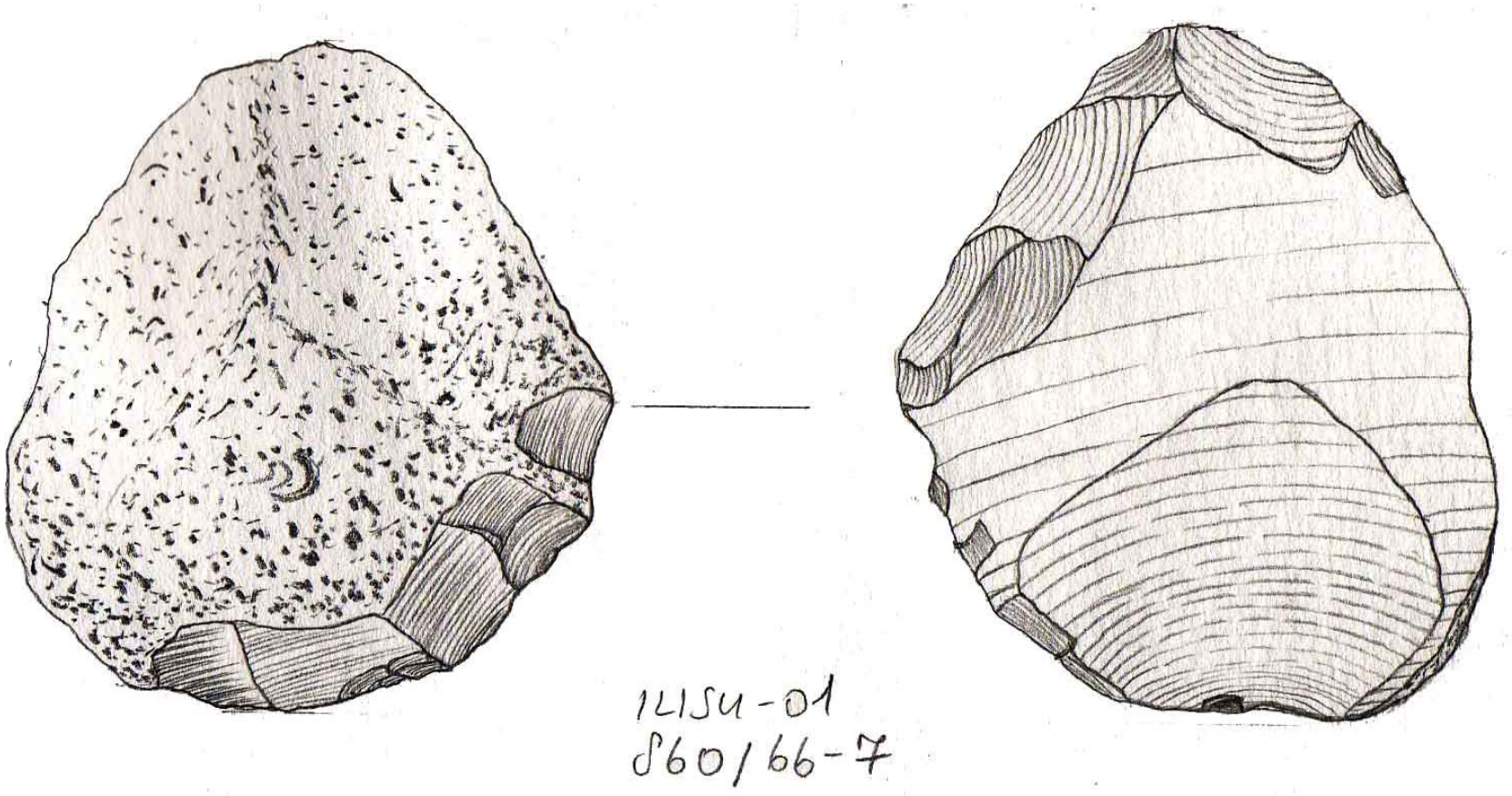
Çizim 2 Ilısu-01 S60/67-69 (L=132 mm , m=79 mm)

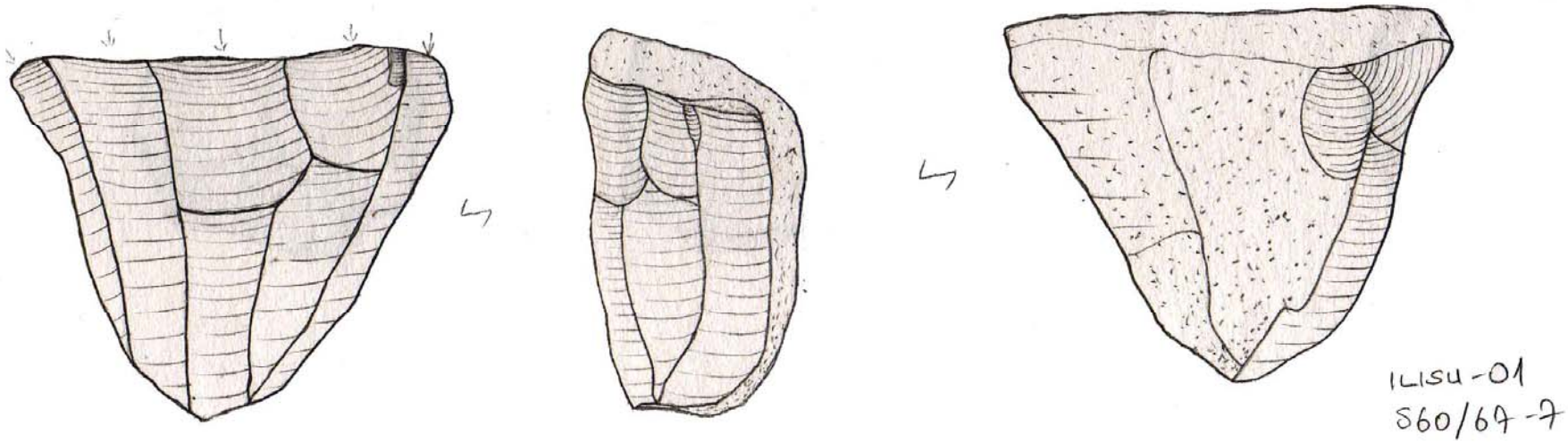
Çizim 3 Ilısu-01 S60/67-58 (L=166 mm , m=122 mm)

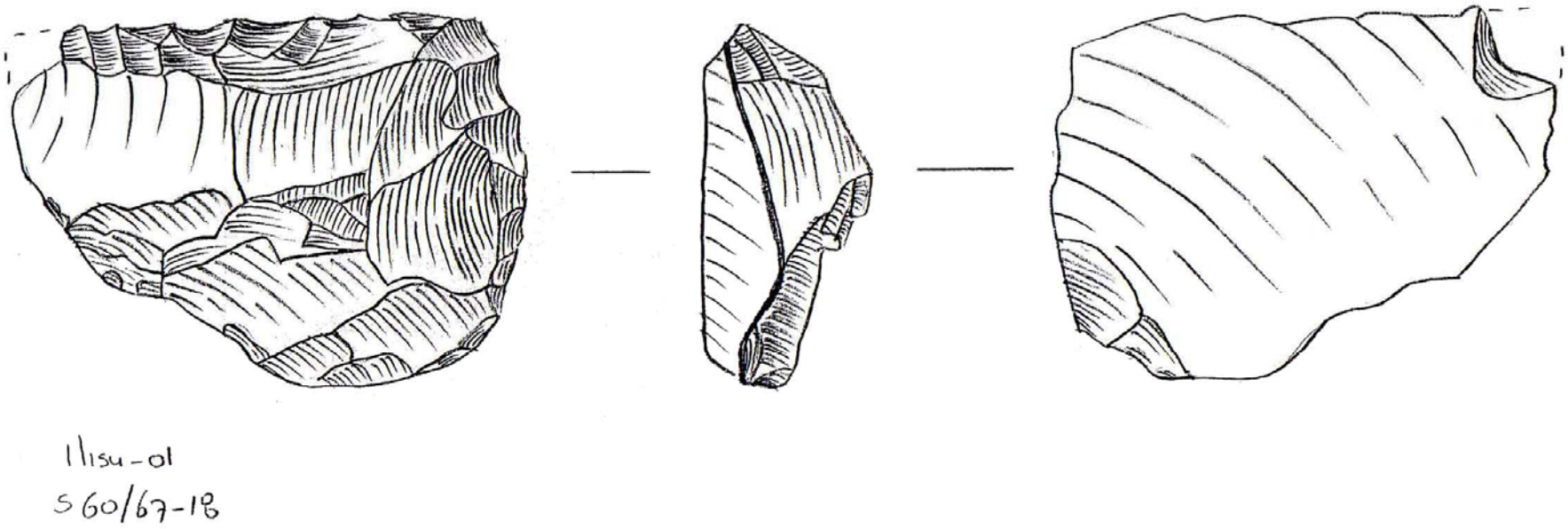
Çizim 4 Ilısu-01 S60/67-9 (L=174 mm , m=114 mm)

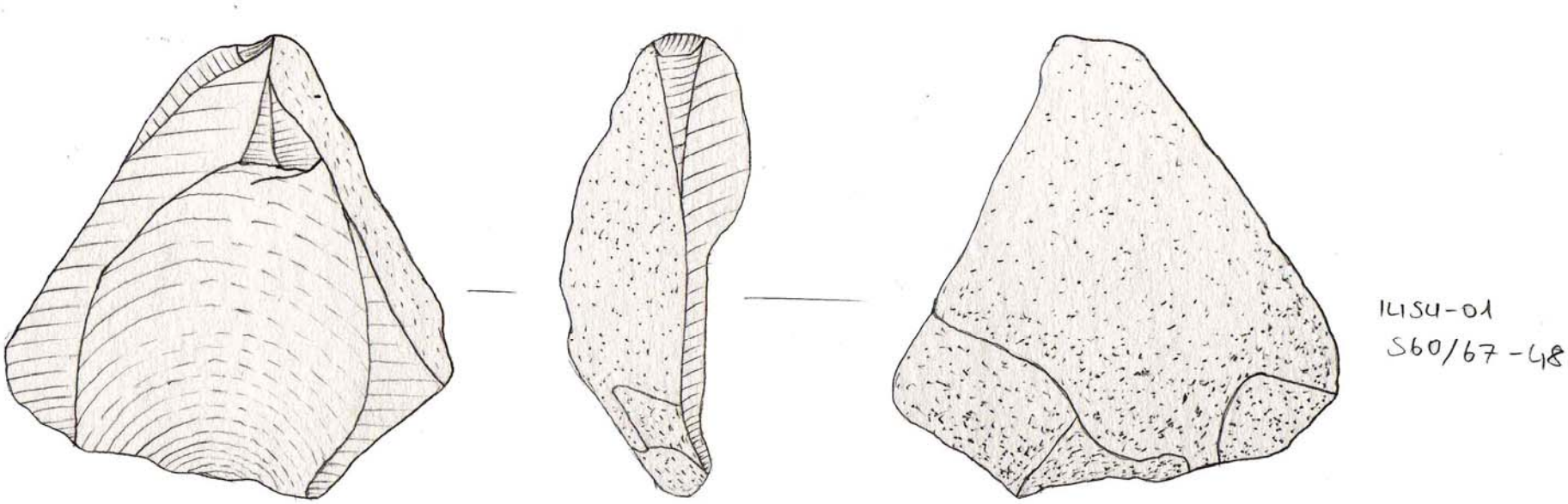
Çizim 12 Ilısu-01 S60/66-7 (L=56 mm , m=52 mm)

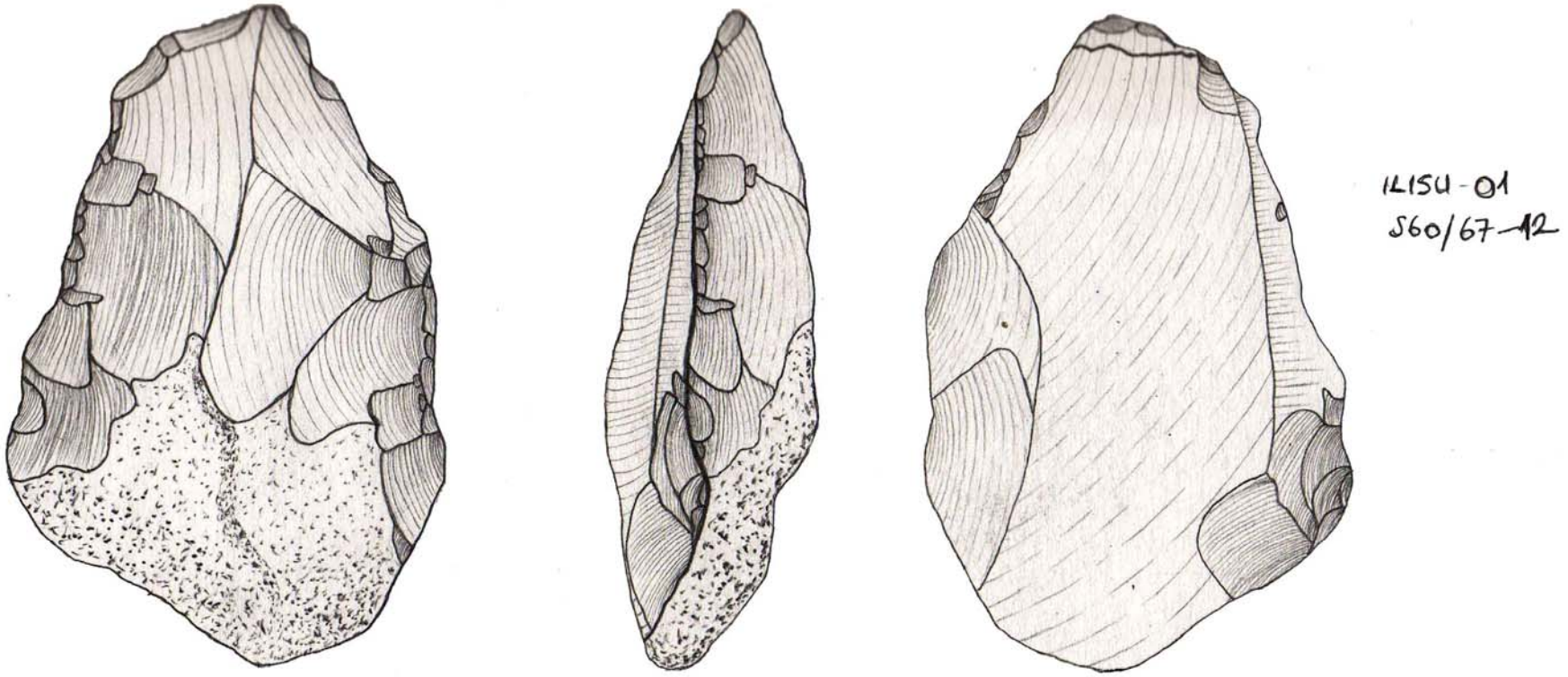
Çizim 13 Ilısu-01 S60/67-7 (L=45 mm , m=57 mm)

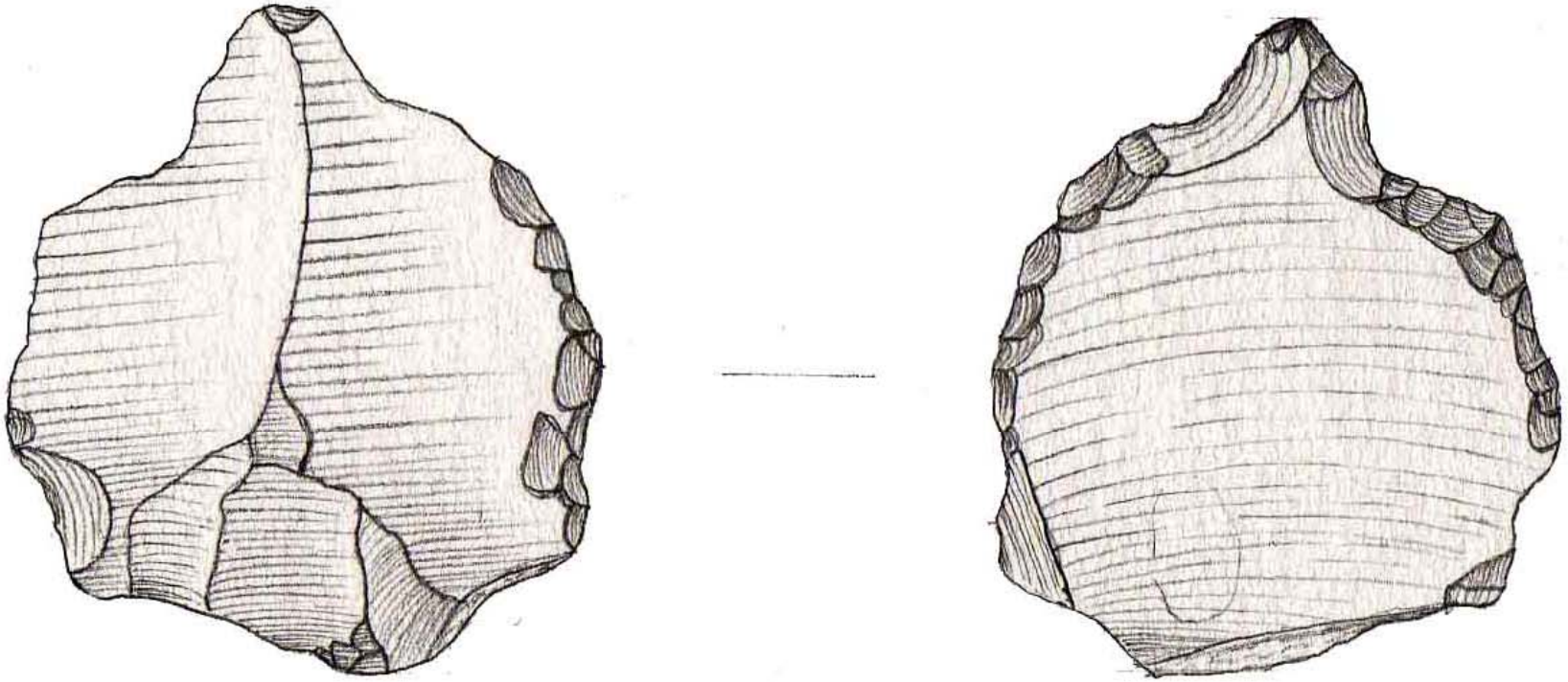
Çizim 14 Ilısu-01 S60/67-18 (L=45 mm , m=62 mm)

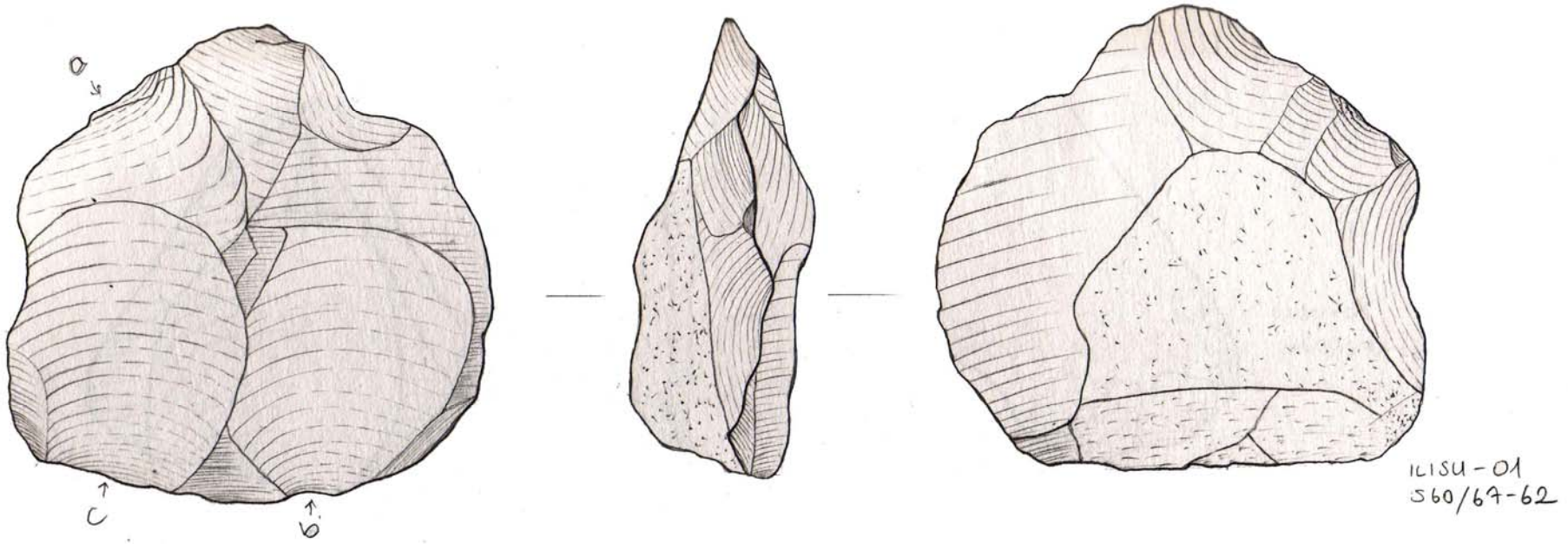
Çizim 15 Ilısu-01 S60/67-48 (L=65 mm , m=69 mm)

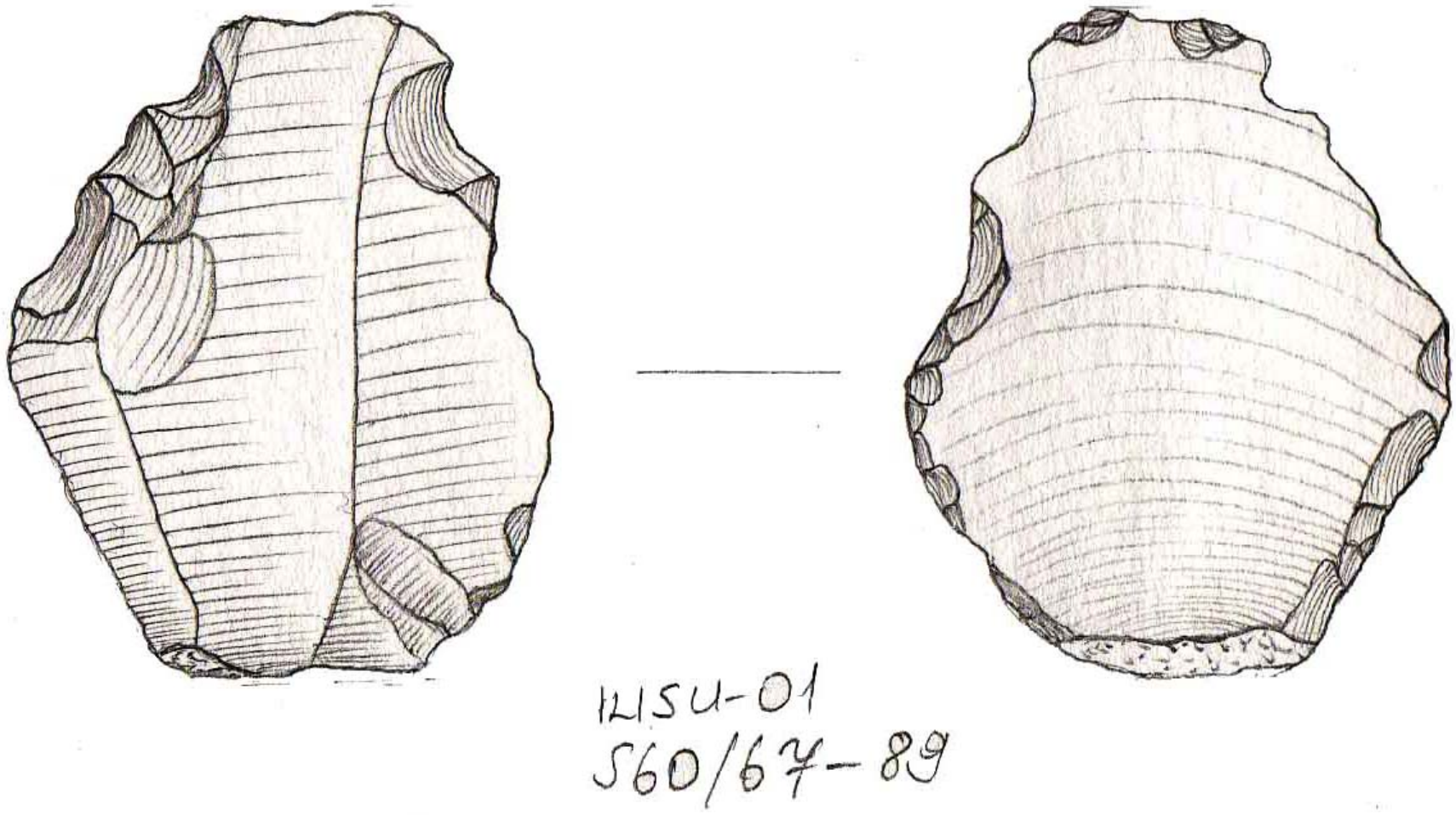
Çizim 16 Ilısu-01 S60/67-8 (L=97 mm , m=66 mm)

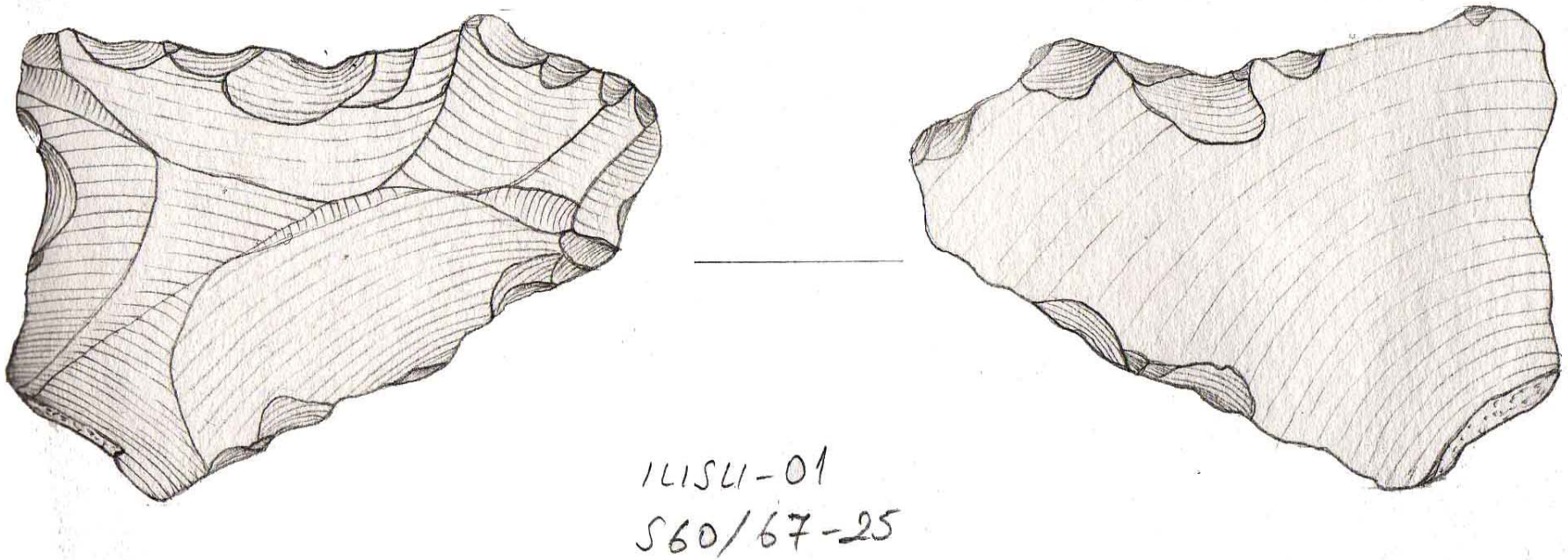
Çizim 17 Ilısu-01 S60/67-17 (L=41,5 mm , m=37 mm)

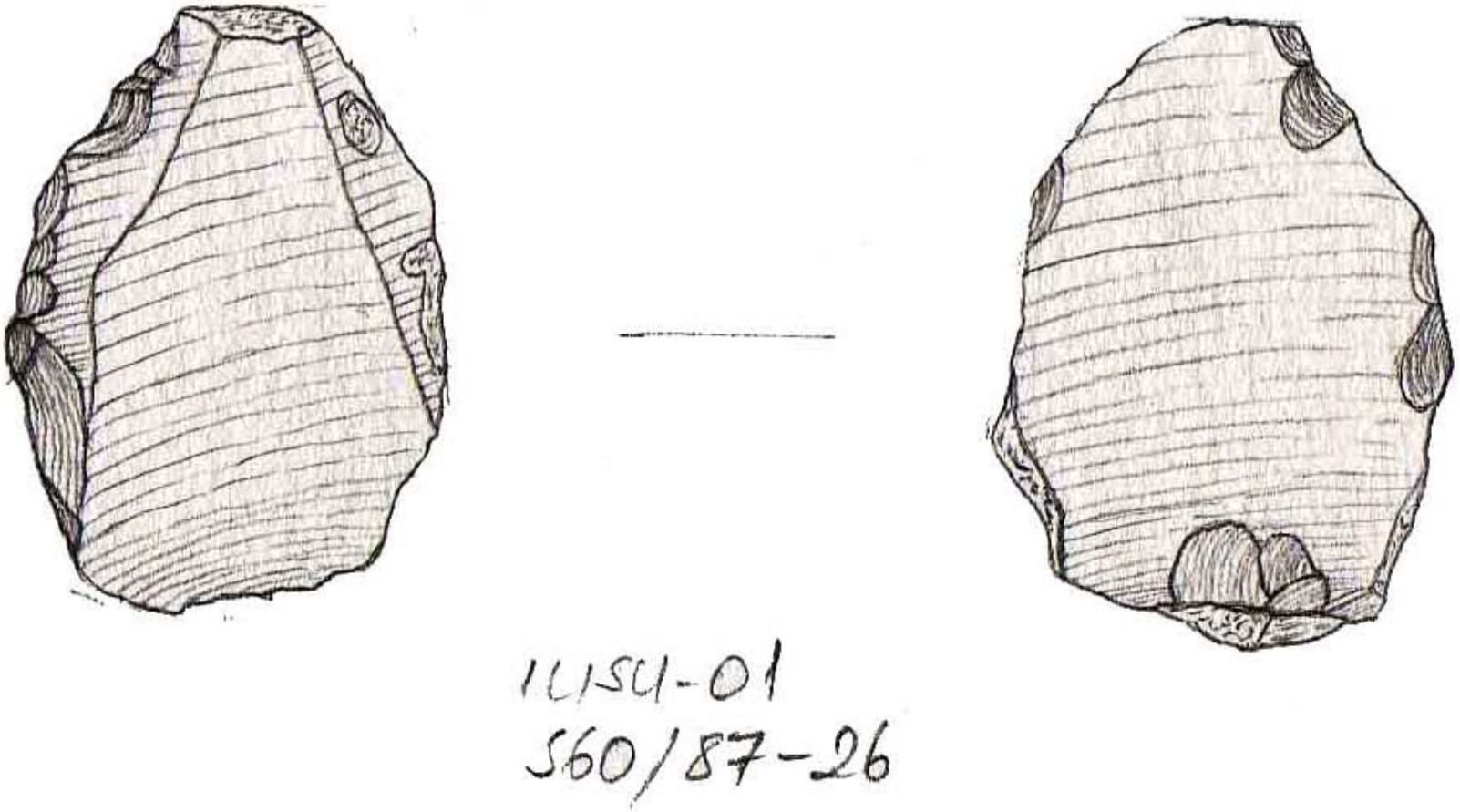
Çizim 18 Ilısu-01 S60/67-62 (L=80 mm , m=85 mm)

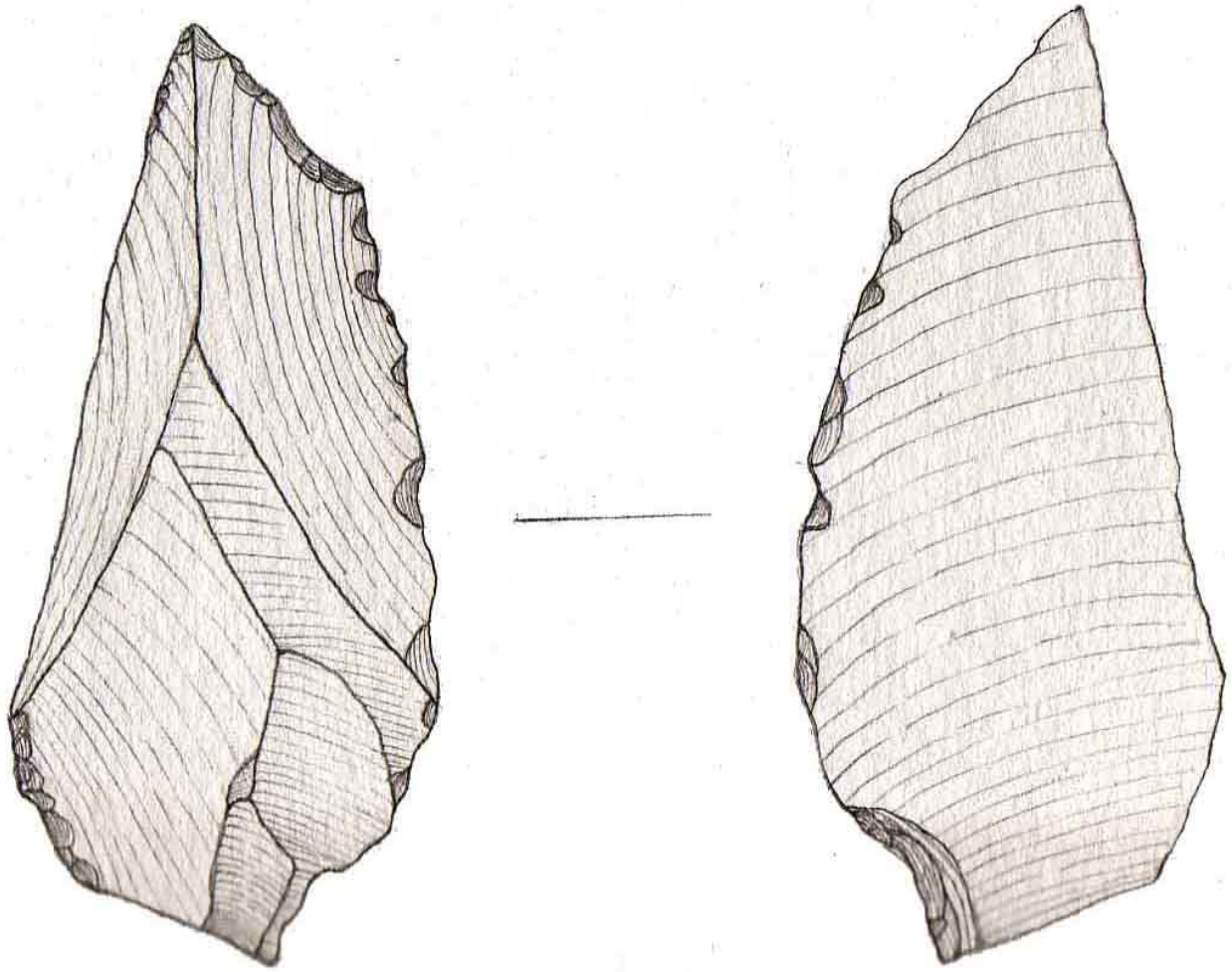
Çizim 19 Ilısu-01 S60/67-89 (L=44 mm , m=37 mm)

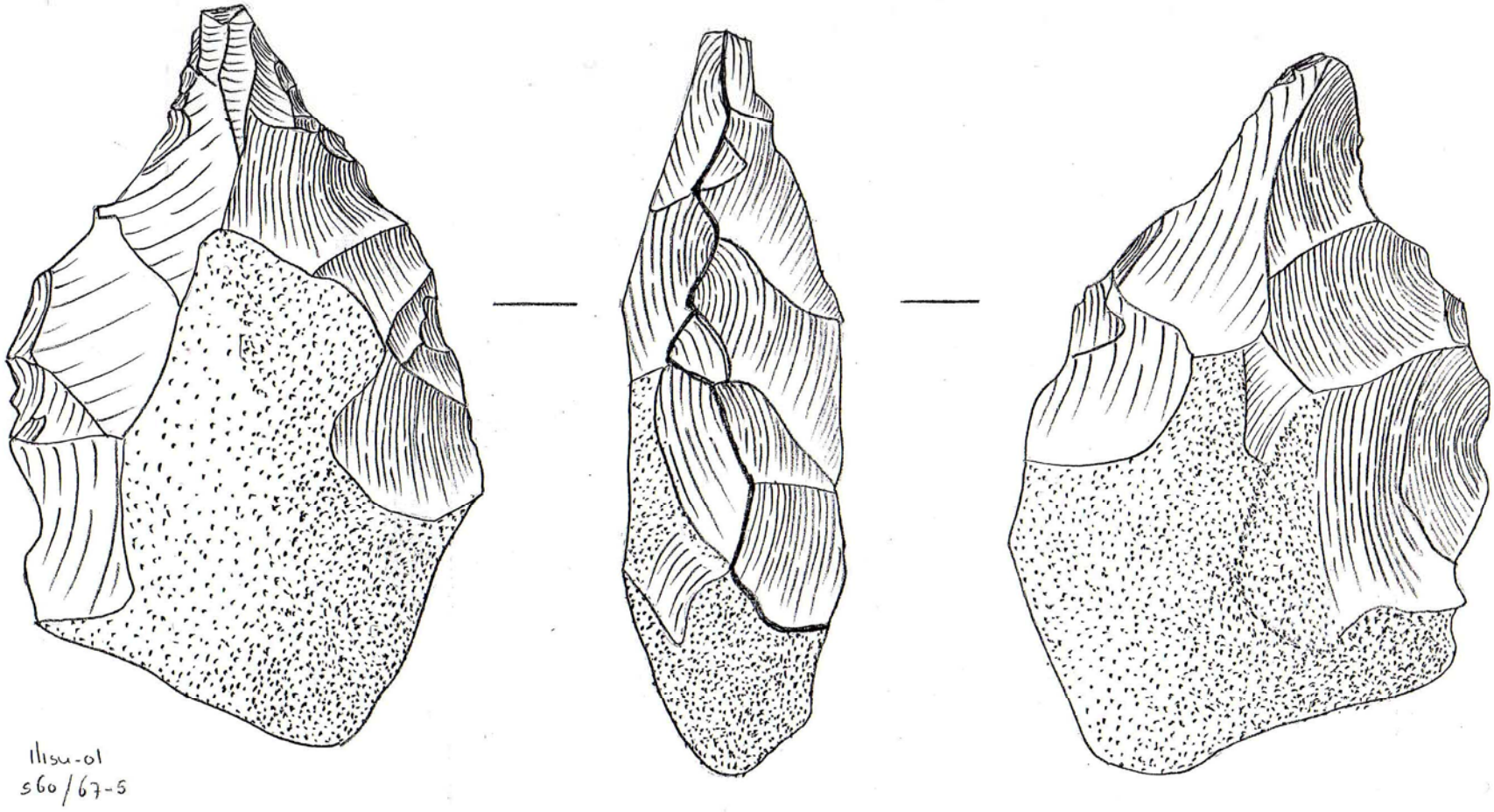
Çizim 20 Ilısu-01 S60/67-25 (L=46 mm , m=67 mm)

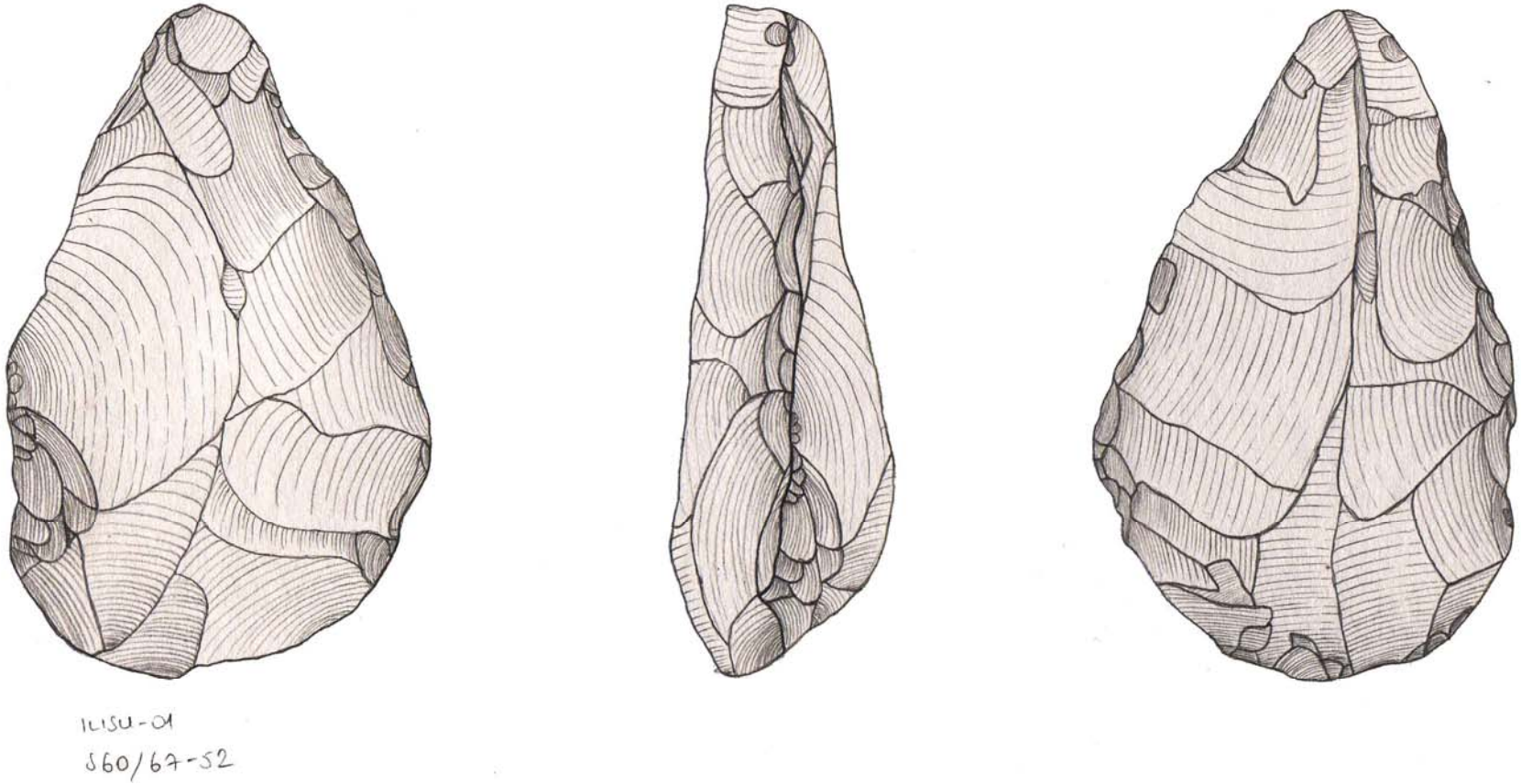
Çizim 21 Ilısu-01 S60/67-26 (L=32 mm , m=24 mm)

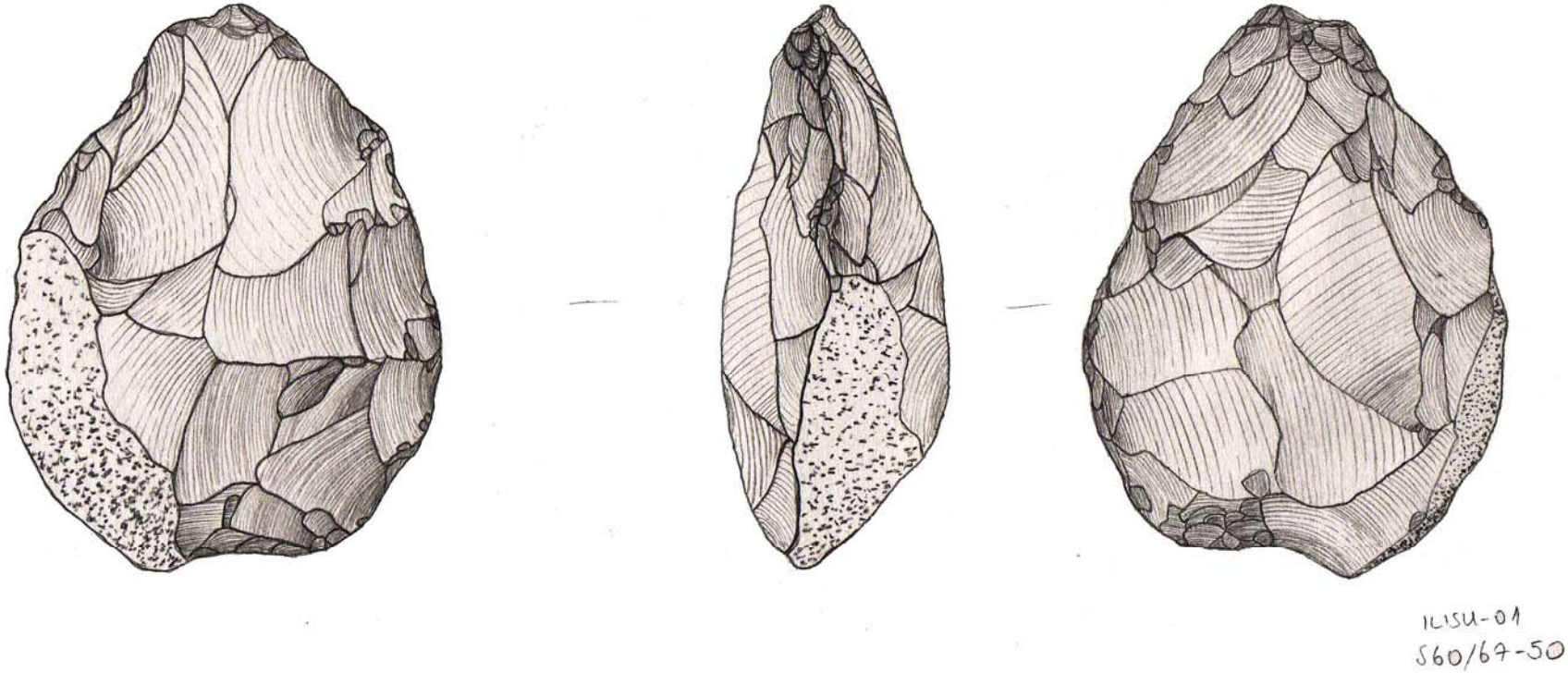
Çizim 22 Ilısu-01 S60/64-9 (L=65 mm , m=31 mm)

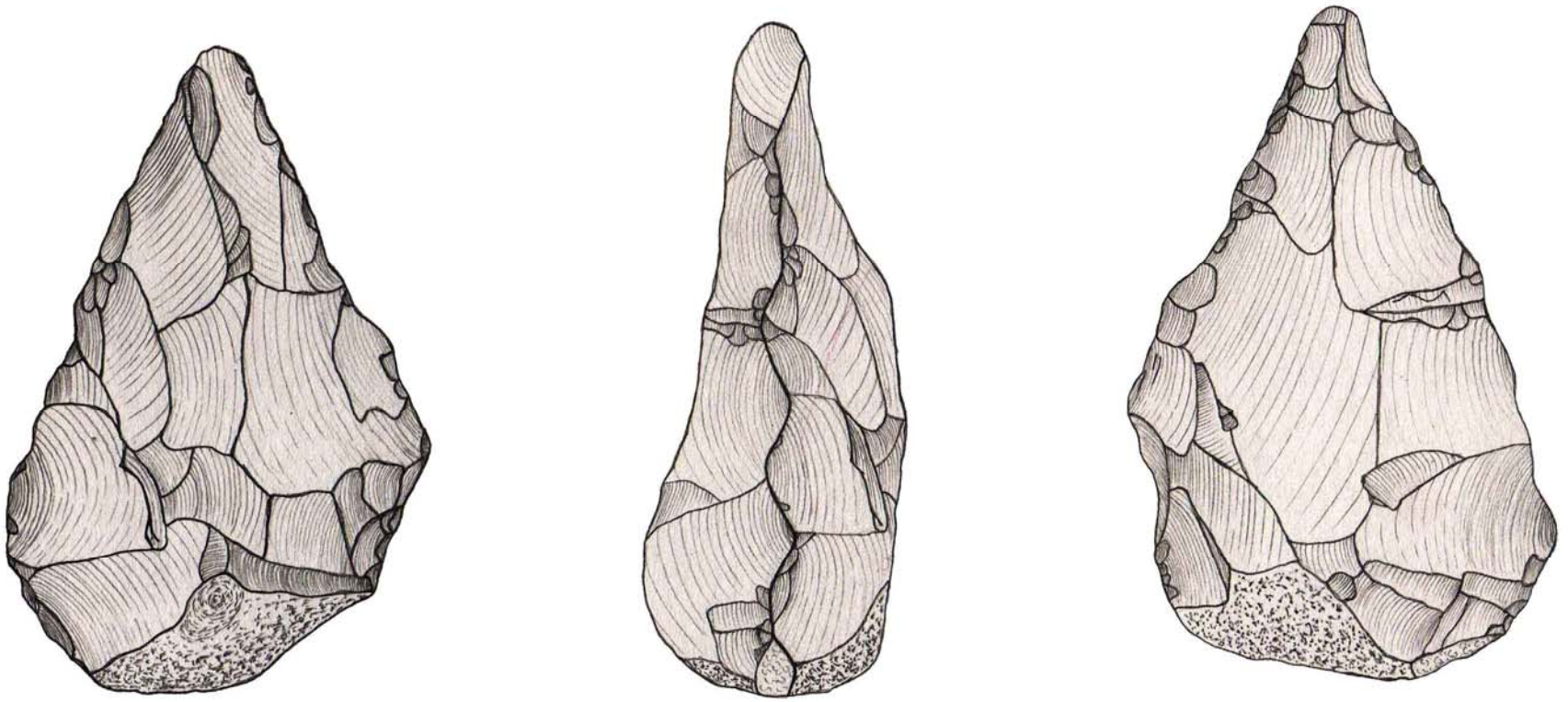
Çizim 23 Ilısu-01 S60/67-5 (L=112 mm , m=68 mm)

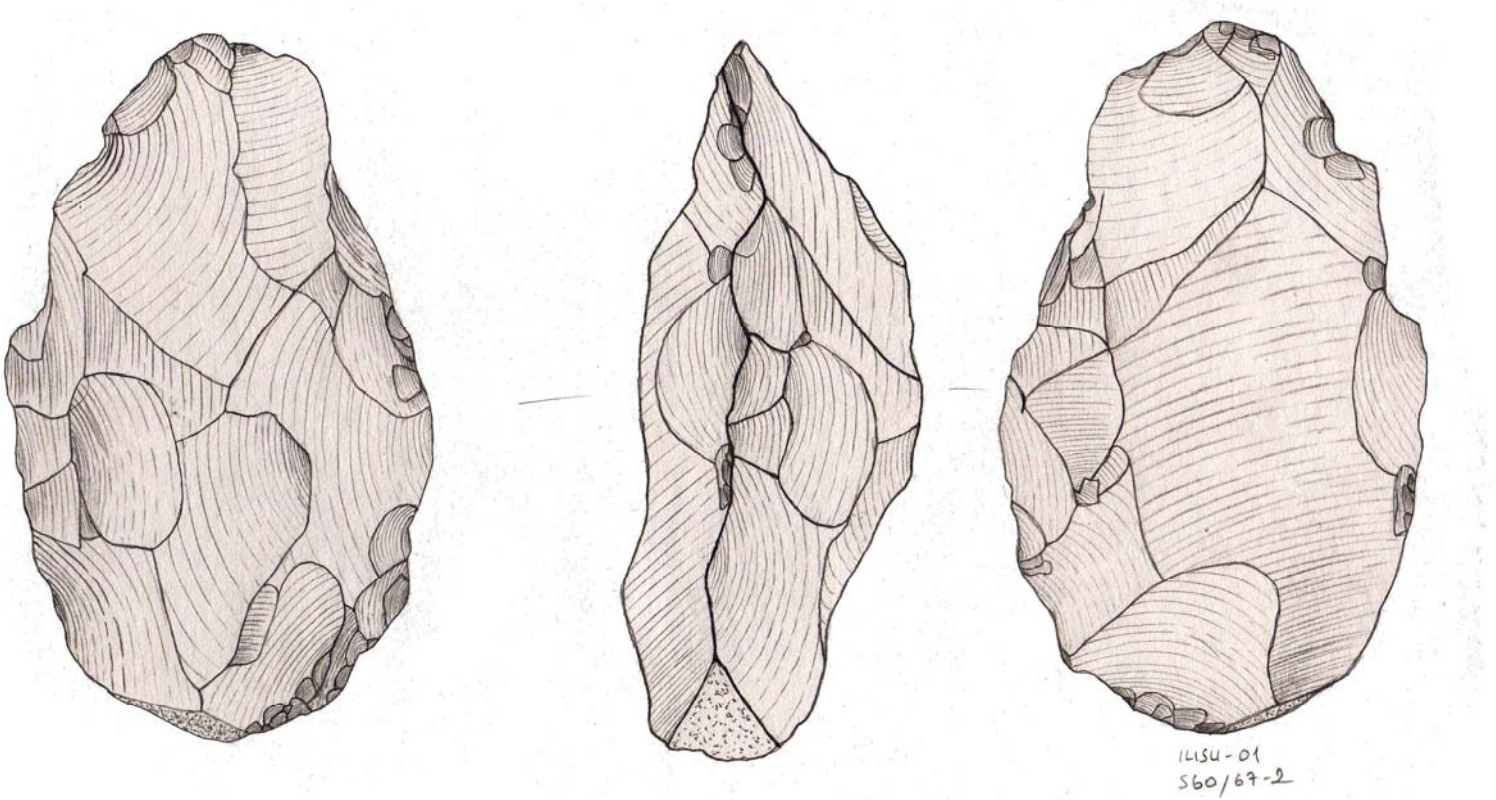
Çizim 24 Ilısu-01 S60/67-52 (L=103 mm , m=67 mm)

Çizim 25 Ilısu-01 S60/67-50 (L=80 mm , m=61,5 mm)

Çizim 26 Ilısu-01 S60/67-43 (L=110 mm , m=73 mm)

Çizim 27 Ilısu-01 S60/67-2 (L=133 mm , m=81 mm)

Resim 1a

Resim 1b

Resim 2a

Resim 2b

Resim 3a

Resim 3b

Resim 4a

Resim 4b

Resim 5a

Resim 5b

Resim 6a

Resim 6b

Resim 7a

Resim 7b

Resim 8a

Resim 8b

Resim 9a

Resim 9b

Resim 10a

Resim 10b

Resim 11a

Şekil 11b

Resim 12a

Resim 12b

Reaim 13a

Resim 13b

Resim 14a

Resim 14b

Resim 15a

Resim 15b
a

Resim 16a

Resim 16b

Resim 17a

Resim 17b

Resim 18a

Resim 18b

Resim 19a

Resim 19b

Resim 20a

Resim 20b

Resim 21a

Resim 21b

Resim 22a

Resim 22b

Resim 23a

Resim 23b

Resim 24a

Resim 24b

Resim 25a

Resim 25b

Resim 26a

Resim 26b

Resim 27a

Resim 27b

Resim 28a

Resim 28b

Resim 29a

Resim 29b

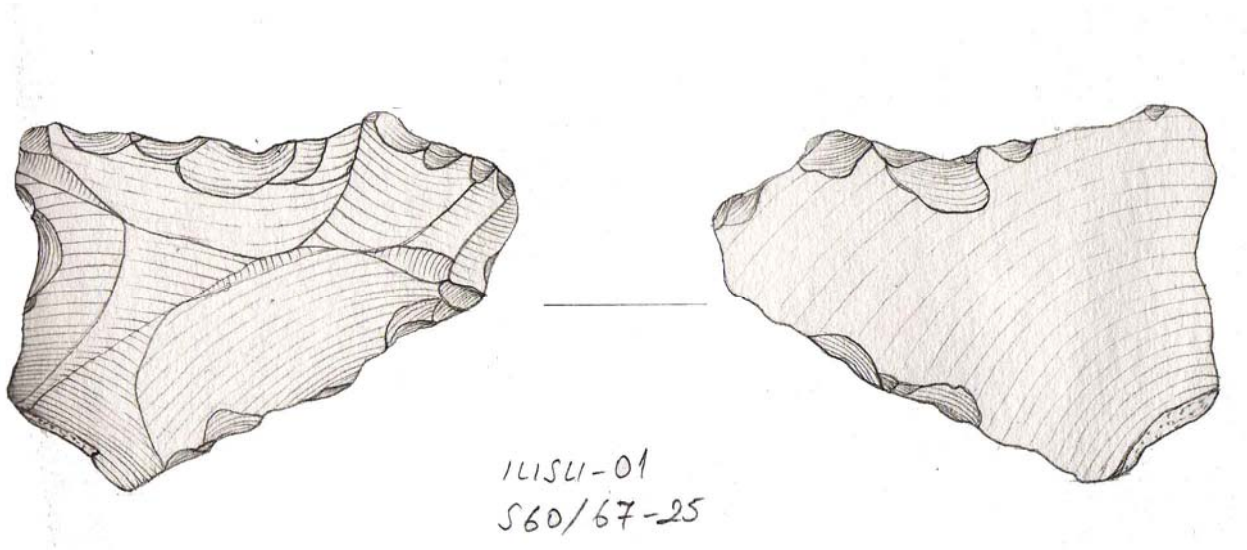
Resim 30a

Resim 30b

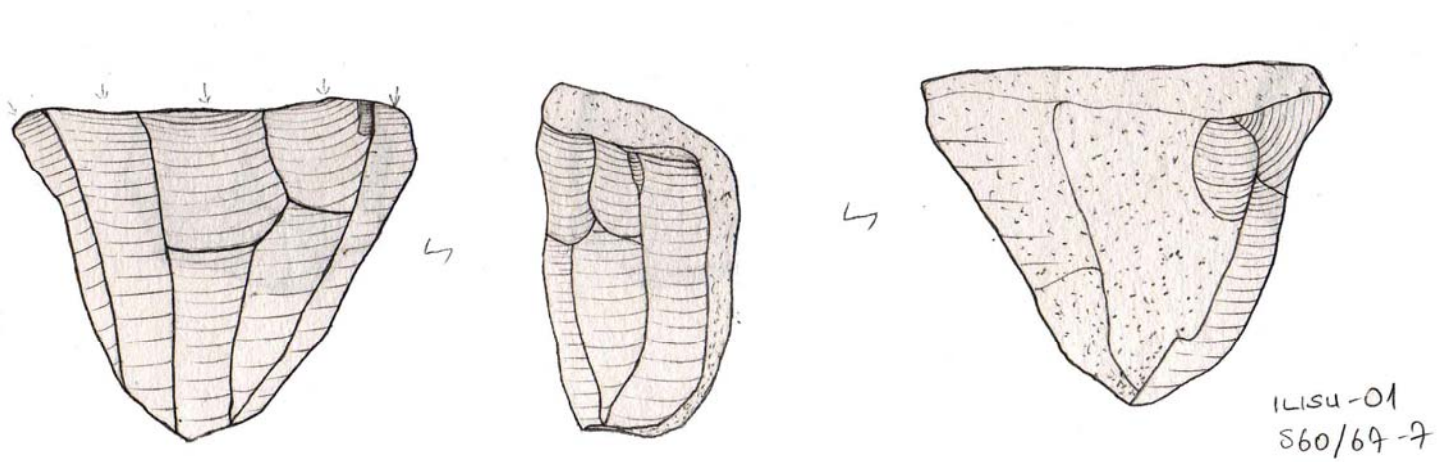
ALET VE TAŞIMALIK ANALİZ FİŞİ

ANALİZ NO	75		ENVANTER NO	S60/67-25	AĞIRLIK	56	UZUNLUK	46	GENİŞLİK	67	KALINLIK	19
BULUNTU YERİ	YUKARI ZİRK	KABUK	Yok	KABUK>1/2	-	KABUK=1/2	-	KABUK<1/2	-	PATİNA	Var	
		DÖNEMİ	Alt Paleolitik			HAMMADDE	Çakmaktaşı	TAŞIMALIK ÖZELLİĞİ	LEVALLOIS	-	LEVALLOIS DEĞİL	√
		RENK	Sütlükahve			ALET ÖZELLİĞİ	Var	ALET TİPİ	İkili Alet	ALT TİPİ	Dişlemeli-İkili Sağa Yatık Yöneşen Kenar Kazıyıcı	
TAŞIMALIK TİPİ	YONGA	√	DİLGİ	-	DİLGİCİK	-	YONGAMSI DİLGİ	-	DİLGİMSİ YONGA	-	YUMRU VE ÇAKIL	-
AÇIKLAMALAR	-									ÇİZİM	Var	

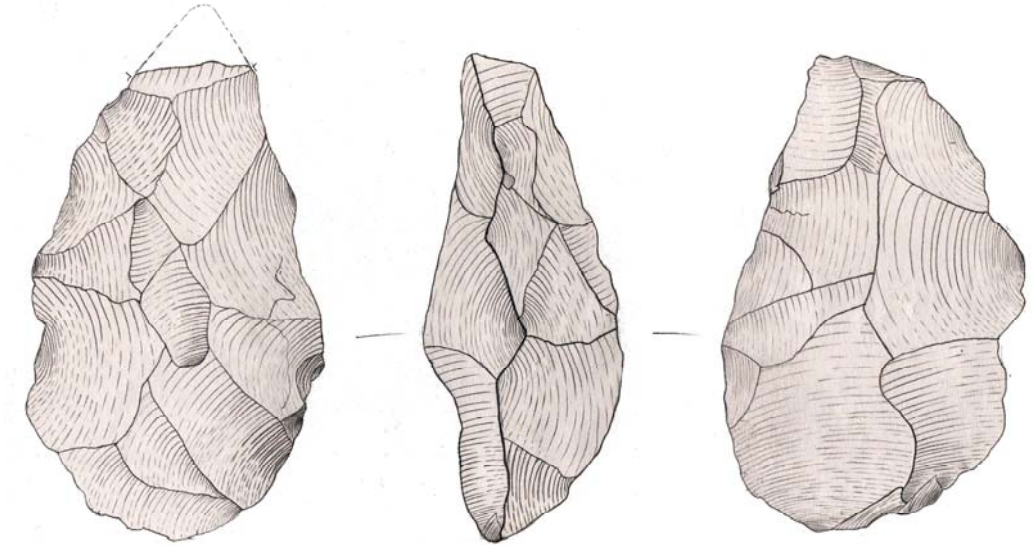
ÇEKİRDEK ANALİZ FİŞİ

ANALİZ NO	26	ENVANTER NO	S60/67-7		AĞIRLIK	79	UZUNLUK	45	GENİŞLİK	57		KALINLIK	26
BULUNTU YERİ	YUKARI ZİRK	KABUK	Var	KABUK>1/2	-	KABUK=1/2	√	KABUK<1/2	-				
		PATİNA	Yok		ALINAN NEGATİF ÜRÜN SAYISI	8	ALINAN NEGATİF ÜRÜN CİNSİ	Dilgi	REDÜKSİYON ŞEKLİ	Tek yönlü	DÜZELTİ	Yok	
DÖNEMİ	Alt Paleolitik	HAMMADDE	Çakmaktaşı	RENK	Sütlükahve	ÇEKİRDEĞİN DURUMU	TAM	√	ÇEKİRDEĞİN TİPİ	HAZIRLANMIŞ		√	
ÇEKİRDEĞİN BİÇİMİ	Piramit	VURMA DÜZLEMİ SAYISI	1	VURMA DÜZLEMİ HAZIRLAMA ŞEKLİ	Düz		KIRIK	-		HAZIRLANMAMIŞ		-	
AÇIKLAMALAR	-						ALET ÖZELLİĞİ	Yok	ÇİZİM	Var			

İKİ YÜZEYLİ ALET ANALİZ FİŞİ

ANALİZ NO	4	UZUNLUK	174	o	70	TİP	İki yüzeyli	PROFİL	S KIVRIMLI	-	DÜZELTİ	Yok			
BULUNTU YERİ	YUKARI ZİRK	GENİŞLİK	114	uzunluk/2	87				ZİGZAG	√		Ön Yüz ve Arka Yüz	-		
ENVANTER NO	S60/67-9	KALINLIK	74	uzunluk/a	2,67	ANA TİP	Klasik iki yüzeyli		DÜZ	-		Alt Bölüm	-		
DÖNEM	Alt Paleolitik	DİP KALINLIK	40	n/genişlik	0,92				DALGALI	-		Orta Bölüm	-		
HAMMADDE	Çakmaktaşı	a	65	AĞIRLIK		ALT TİP	Badem biçimli					Üst Bölüm	-		
RENK	Sütlükahve	n	106		1,177	ÇEŞİT	Yok								
UÇ	SİVRİ	√	KÜT	-	YUVARLAK	-	DÜZ	-							
DİP	YUVARLAK	-	YUVARIMSI	√	DÜZ	-	DİĞER	-							
PARÇANIN DURUMU	TAM	-	YARIM	-	UÇTAN KIRIK	√	DİPTEN KIRIK	-	KENARDAN KIRIK	-		SAĞ	-	SOL	-
NEGATİF SAYISI	ÖN YÜZ	15	SAĞ KENAR	DÜZ	-	İÇ BÜKEY	-	DIŞ BÜKEY	√	DİĞER	-				
	ARKA YÜZ	10	SOL KENAR	DÜZ	-	İÇ BÜKEY	-	DIŞ BÜKEY	√	DİĞER	-				
KABUK	ÖN YÜZ	ALT BÖLÜM		-	ORTA BÖLÜM		-	ÜST BÖLÜM		-		PATİNA	Var		
	ARKA YÜZ	ALT BÖLÜM		-	ORTA BÖLÜM		-	ÜST BÖLÜM		-		PATİNA RENGİ	Sütlükahve		
KABUK ORANI	YÜZEY>1/2	-	YÜZEY=1/2	-	YÜZEY<1/2	-	AÇIKLAMALAR	-					ÇİZİM	Var	

LEVALLOIS ÇEKİRDEK ANALİZ FİŞİ

ANALİZ NO	30	ENVANTER NO	S60/67-48	BULUNTU YERİ	YUKARI ZİRK	HAMMADDE	Çakmaktaşı	DÖNEM	Alt Paleolitik
KABUK	Var	KABUK>1/2	-	KABUK=1/2	√	KABUK<1/2	-	RENK	Sütlükahve
PATİNA	Yok	PATİNA>1/2	-	PATİNA=1/2	-	PATİNA<1/2	-		
HAM YÜZ	Yok	HAM YÜZ>1/2	-	HAM YÜZ=1/2	-	HAM YÜZ<1/2	-		
UZUNLUK	65	GENİŞLİK	69	KALINLIK	26	AĞIRLIK	114		
ÇEKİRDEĞİN DURUMU	TAM	√	KIRIK	-	ÇEKİRDEĞİN BİÇİMİ	TİPİK	√	TİPİK DEĞİL	-
LEVALLOIS METOD	LINEAL	√	RECURRENT	-	DÜZELTİ	Yok	ALET ÖZELLİĞİ	Yok	
RECURRENT TİPİ	TEK KUTUPLU R.	-	YÖNEŞEN TEK KUTUPLU	-	İKİ KUTUPLU R.	-	MERKEZCİL	-	
VURMA DÜZLEMİ HAZIRLAMA ŞEKLİ	Düz	HAZIRLAYICI YONGA NEGATİF SAYISI	4		ALINAN LEVALLOIS ÜRÜN	Yonga	LEVALLOIS ÜRÜN SAYISI	2	
HAZIRLAMA METODU	MERKEZCİL	√	KLASİK METOD (UÇ)	-	DİĞER	-	ÇİZİM	Var	
AÇIKLAMALAR	-								

